

לקנות ווהלן

פרעות 1919 - 1918 בוהלן:
יוסף אריכא (סיפור)
חיים דן * משה בורקו
כתבות מאת שלום עליכם
קהילות (זכרונות): ז'לוצק
דרושקופול * קוריץ * קובל
קוזין * אוליקה * ז'יטומיר
בני עמך נדיים
יוחנן טברסקי: פרידה
שירים: ש. שקולסקי * נ. ליבנה
נ. בונה: הט"ז באוליקה
ספרי יזכור לקהילות ווהלן
ערכים ביהדות ווהלן (סימפוזיון)
נעדרים * בארגונים * באיגוד

מי ומה בילקוט, נ.ל., 3

בימי פטליוורה וההיידמאקים (פרעות 1918—1919)

הקומיסאר פטרוב, חיים דן, 5

עם שרי ממשלת פטליוורה בסארני, משה בורקו, 7

בית העלמין בקוזין, יצחק בבל, 8

מתוך מכתבים, מאת שלום עליכם:

הצאר הרשה להכות ביהודים, 9

שונאים מאיימים להטביע יהודים בדמם הם, 10

קהילות

ז'לוצק, דב גילבוע, 11

דרושקופול, אברהם הישפלד, 14

רבי ידוע דורש בעצתו של ציוני, פנחס אבישר, 16

ריעי נעורים, אליהו מנדל, 19

בית-הכנסת לחייטים באוליקה, יהושע אירגה, 21

דואר הסוסים (פרקי ז'יטומיר) יוסף טבצ'ניק, 22

בני עמך נדירים

סגן-השמש ברובנה, חיים גמר, 23

שמש וסוסו בביליזורקה, יחיאל שמר, 24

באספקלריה ספרותית

פרידה (חצר אבא בטריסק), יוחנן טברסקי, 26

קריעת שמע (שיר), שלמה סקולסקי, 27

סכר אובורט (סיפור), יוסף אריכא, 28

רבי לוי-יצחק לפני בית-דין-של-מעלה (שיר), נתן ליבנה, 33

קינה ופזמונים על קדושי ת"ח ות"ט מאת הט"ז, מרדכי בונה, 36

ספרי יזכור לקהילות ווהלין

עם הופעת ספר דרושקופול, בנימין בן-אריה, 38

עם קריאת ספר הזכרון לקהילת הושט, מרים בלליטי, 38

... קלודי ווקנין, 39

עם קריאת ספר הזכרון לקהילת מז'ריץ', אורה פנגרל, 40

... דפנה בביוף, 40

באירגונים

קובל, א—ו, 40

אוסטראה, בלה טולפין-ונגרו, 41

אוסטילה, צילה, 41

באיגוד

מדריך להיכל, יעקב זיידל, 42

מה חדש באיגוד, 42

ערכים ביהדות ווהלין — במסגרת הילקוט (סימפוזיון), 43

נ ע ד ר י ם

אליעזר ברקאי, מאת שמואל מנדלקורן, 47

ר' ישראל סודמן, מאת יעקב וינר, 47

יעקב הלוי גולדשטין, מאת ישראל וולק, 48

נחום הירשפלד, מאת מלכה לברטוב-גרבר, 48

YALKUT WOLYN

Quarterly

Edited by Nathan Livneh

Published by the World Union of Wolynian Jews in Israel

Tel-Aviv — New-York

ה ע ו ר ד : נ ת ן ל י ב נ ה

בהוצאת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין — המרכז בישראל
תל-אביב — ניו-יורק

מען האיגוד : היכל יהדות ווהלין, גבעתיים, רח' כורזיון, טל. 740621

מען הפדרציה בארה"ב : Federation of Wolynian

Jews Inc., 976 East 28th Street, Brooklyn N.Y. 11210 Phone ES 72758.

המען למשלוח כתבי-יד : ת.ד. 2180 רמת-גן, ישראל

טלפון המערכת : 729824, ת"א.

קוראי יידיש רק מעטים יוד-
עים עליהן. היום נודעת להן,
דומה, אקטואליות מיוחדת. רק
ללקט מהן סיסמאות להפגנה ל-
מען יהודי רוסיה שבימינו.
אכן, לגבי אחינו יהודי רוסיה
ההסטוריה חוזרת...

על הפרעות ביהודי ווהלין ב-
1918—19 על-ידי כנופיות פטליר-
רה, מאכנוב, דניקין ואחרים
הבאנו אייאלו רשימות בחוב-
רות קודמות. אך בזה החומר לא
תם. הפורעים, שרובם ככולם
אוקראינים היו, נתכוונו להביא
עלינו כלייה כללית, ולא „אש-
מתם" היא שהצליחו להנחית
עלינו רק „שואה זוטא". הם או
בניהם המשיכו אחרי-כן במלא-
כתם זו, בחסות שותפיהם הנא-
צים...

תקופה זו, אמנם קמו לה חר-
קים ורושמים הרבה. הוסיף ל-
כך משפט שוורצבארד בבירת צר-
פת, אשר נקם בפטלירה. אך
עוד נשאר הרבה מן הנעלם. ב-
זמנו הבאנו רשמים מנאום של
פטלירה מאת חבר המערכת של
הילקוט, מר עמנואל פולאק מ-
ניו-יורק; בחוברת זו אנו מבי-
אים מאמר ראשון מסידרת-מא-
מרים-זכרונות מהימים ההם מ-
את חבר המערכת בתל-אביב, מר
משה בורקא. כיצד נקלע לפני
שרים בממשלת פטלירה במירוצו
למנוע פרעות ביהודי סארני, עי-
רו. ו„סיפור-מתח", לקוח מתוך
פנקס-קהילה שבוהלין, על ב-
חורישיבה שנקם את נקמת דם
בני משפחתו השפוד, מאת הסר
פר והעורך חיים דן, איש קיבוץ
עינת. כאמור: המשך יבוא.

סיפורו של יוסף אריכא „סכר
אוברט", המשורטט בצבעים רי-
אליסטיים עזים — מסימני ה-
היכר של סופר ישראלי ותיק זה
— הוא מעשה שהיה בימי פטל-
ירה וההיידמאקים בעיירת הר-

בהרבה מעיירות אחרות בוה-
לין. גם היהודים בה היו שונים.
אפילו האדמה היתה שונה. טר-
בענית. יערות הדזיונגל שבה...

אכן, כבר הקריאה בסיפור
קהילה זו וכן ברשימות על כל
יתר הקהילות בילקוט זה —
בין אם אלו שרטוטי דמויות כגון
דרושקופול (זהו פרק ראשון מ-
מכלול רשומות אשר יחד יהוו
„חתך תרבותי-סוציאלי של ישוב
קטן בוהלין מחד גיסא ושל ה-
מצב הסוציאלי-מדיני-היסטורי מ-
אידך גיסא" כדברי כותב הרשי-
מות (איש דגניה ב'). או דמויות של
חבריינעוירים, אשר נספו בשואה
מאת א. מנדל; בין אם אלו זכ-
רונות אישיים כגון של השופט
פ. אבישר איש קוריץ ושל מר י.
טבצ'ניק איש ז'יטומיר ושל מר
י. אירגה, ביה"כ לחייטים באר-
ליק — כבר רשימות אלו באות
ללמדנו שאכן, נתברכה כל קהי-
לה וקהילה במיוחד שבה.

גל פרעות ביהודים הציף ב-
ראשית המאה עשרות ערים ו-
עיירות ברוסיה הצארית. בקי-
שינייב, קייב, אודסה, טומסק,
ריגה, במחוזות פולטאבה וצ'רני-
גוב — ואיפה לא? — בערה ה-
אדמה מתחת לרגלי היהודים. מ-
כיון שכך הסיר שלום עליכם, ה-
סופר היהודי הגדול, את חיובו
וצחוקו מעל פניו ומקולמוסו ר-
שלח דו"חות וכתבות מזעזעים
לפרסום בעתונות היהודית בא-
מריקה. קטעים מתוך שתים מ-
כתבות אלו, „הצאר הרשה ל-
הכות ביהודים במשך שלושים
ימים רצופים" ו„שונאים מאיי-
מים להטביע יהודים בדמם הם"
— אנו מביאים כאן בתרגום
עברי, ללמדך שהרבה לא נשתנה
בארצה של „הדודה רייזי" מאז
ועד היום הזה.

לא ידוע לנו אם כתבות אלו
תורגמו אי-פעם לעברית. אף בין

הקהילות הקדושות והיקרות
בוהלין, שנחרבו. כמה קינות
נכתבו עליכן. סיפורים עצובים
ואף עליזים על היהודים בכך ב-
חיייהם וסיפורי זוועה על מותם.
מה עוד יסופר בכך ולא סופר?
מי יגלה עפר מעיניכן?

מתברר שאכן, יש מגלים. סי-
פורים למכביר. בלי קץ. מעיין

ג.ל. / מי ומה בילקוט

הנובע הוא. דומה שרק עכשיו
מתחילים יהודים-שרידים, מכן
יצאו, לשאוב ממעיין זה.

במבט ראשון דומה, שכל ה-
סיפורים סיפור אחד הוא, וכל
הקהילות קהילה אחת. דומים
מאד זה לזה וזו לזו: הסיפור
רים והקהילות. אך לא כן הד-
בר. כאשר אתה מעמיק קצת
מיד אתה עומד על השוני ש-
בסיפורים וממילא גם על השר-
ני שבקהילות. ממש כשם שאין
קלסתר פני אדם דומה לרעהו.
קהילה קהילה והמיוחד שבה.
הנה קהילה-קדושה קטנה ו-
מיוחדת במינה — ז'לוצק. ה-
מספר עליה, עולה לאו דווקא
מהוותיקים שבינינו, תושב עכו,
מגלה לך מיד מיקומה של
ז'לוצק בין שאר העיירות היהודי-
דיות בוהלין: „בין קובל וסרני...
הרכבת עוברת תחנות גדולות
וקטנות... לאחר רפובקה... בכי-
וון אנטונובקה... בצומרת ריזיד...
ממול לכפר פוליץ... וכו'. משל
אדם אומר לחברו: לך ימינה
שמאלה, הישר, חזור, הסתובב
אחורה — שם לא. אם תבוא מ-
מול — שם תשאל. מה הפלא,
אפוא, שמלבד יוצאי העיירה רק
מתי מספר שמעו עליה. ברור,
אין בכוחם של שרידי העיירה ה-
מעטים להוציא ספר זכרון. אף
בילקוטים לא נזכר שמה. ודוקא
עיירה זו, ז'לוצק, היתה שונה

הוהלינית שבניריוק מצאו ל-
נחוץ להשתתף בו באמצעות מכ-
תבים ששגרו — משמחת.

פרס ברנר לספרות ניתן השנה
למשורר אמיר גלבע. אמיר גלבע
הוא יליד העיירה הוהלינית ה-
קטנה רדזיבילוב שנבלה עם העיר
ברודי שבגליציה. אחדים משיריו,
ואף בתרגום בידיש פורסמו ב-
ילקוטים האחרונים ומהם יכול

היה קורא הילקוט, שמשום מה
לא קרא עדיין ספרי שיריו של
המשורר, לעמוד על טיב יציר-
תו. ספר שיריו האחרון „רצייתי
לכתוב שפתי ישנים“, אשר בעדו
קיבל את הפרס, הוא „מן הבול-
טים שבשירה העברית החדשה“
— כעדות השופטים. „...סימנס
של כל השירים שבקובץ הוא בק-
שת האמת... סברתם כי האמת
לא בגלוי נמצאנה“. „...כאשר א-
תה קורא בהם נענית לך בת-
קול שבלב לבך והם מדובבים את
אשר שתקת אתה“, — גם משר-
פטים אלה מתוך דבר השופטים
הם.

ואכן לנימוק זה, האחרון, אנו
הוהלינאים מסכימים בכל לב.
בכלל יצירתו של אמיר גלבע אנו
מוצאים גם מוטיבים ווהלי-
ניים טרגיים ביותר, אשר „זר“
אולי „לא יבין זאת“, והוא בט-
אם בכוח פיוטי משכנע ואף ב-
בהירות רבה.
כה לחי, המשורר הישראלי-
ווהלינאי

דברי הערכה על יצירתו ומשר-
הו מפרי עטו — ב„ילקוט“ הבא.

אגדת אוליק אינה האגדה ה-
יחידה המסופרת עליו. עוד הר-
בה ספורי נסיס-זנפלאות התהל-
כו על הט"ז. בחייו ולאחר פטיר-
תו. כך, למשל, מספר עליו ר'
יוסף שאול נתנזון, רבה של לבוב,
שמסיבות כלשהן נפתח קברו ש-
בקרקוב זמן רב לאחר מותו —
והנה נמצאה הגופה שלמה וכן
גם תכריכיו, משל הוטמנה רק
תמול-שלשום...

כי אמנם, היה הט"ז אישיות
נערצת בזמנו מוכיחה העובדה,
שבימי ההתעוררות והמבוכה בין
שבתי צבי, שמו קהילות ישראל
עיניהן בט"ז לחקור בענין. ואכן
הט"ז שלח משלחת אל ש"צ ב-
תורכיה בראשות שני בניו. ה-
משלחת נתקבלה ע"י ש"צ בכ-
בוד רב ואנשיה הופתעו לשמוע
מפיו פרטים רבים על הט"ז, מ-
המכתב המלא שבחים ששיגר ב-
אמצעותם אל הט"ז ומכתונת ה-
פלאים' הרקומה זהב ששלח ע-
בורו, אשר „תרפא אותו מכל מ-
חלה ומצוקה שמקורן בדיקנה“
(הט"ז הגיע אז לגבורות).

כל זה ועוד כהנה וכהנה —
נאום מרדכי בונה איש זוהיל.

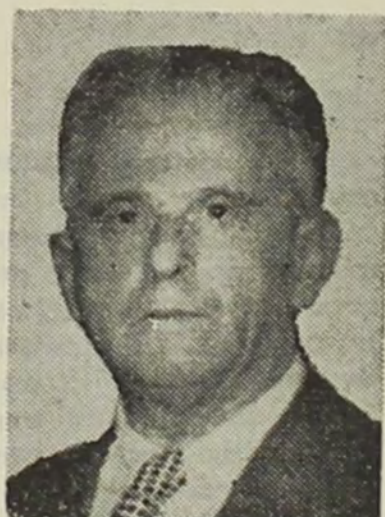
משהו על סימפוזיון, שקיצורו
מובא בחוברת זו. למען הדיוק,
הדיון סובב רק על חלק מהנר-
שא שעמד לפני צוות המתווכ-
חים. סיבות הקריוות טכניות —
תחבורה לא סדירה עדיין בסבי-
בת ההיכל החל משעה מסויימת
בערב, היו בעוכרי הסימפוזיון ש-
נפסק באמצע. אפשר שהמשך
עוד יבוא, על ערכים בקרב יח-
דות ווהלין.

הסימפוזיון עורר ענין, בראש
וראשונה, אצל אנשי הצוות עצ-
מם. הדבר נכר אף מקטעי דבר
ריהם המובאים כאן לפני הקר-
רא, ועל כך שמחתנו. שכן אין
זה נושא „אקטואלי-רוער“ למ-
רות הכל, והויכוח נוטה לפיכך
יותר אל סוג „הויכוח האקדמי“.
גם העובדה שחברים מהפדרציה

לדתו אוליבסק ויש לשייכו ל-
פיכך למדור הפרעות, אלא שזכה
בו המדור הספרותי שבחוברת,
דווקא...

פרידה מאת יוחנן טברסקי
ז"ל, קרי פרידה מחצרות אביו

ודודיו הרביים זצ"ל, אשר נמח-
קו מתחת שמי אלהים בעיירות
ווהלין — הרשימה בה אנו פות-
חים את המדור הספרותי — נכ-
תבה ע"י הסופר המנוח זמך-מה
לפני מותו והילקוט זכה לפר-
סמה לראשונה, בחוברת הקוד-
מת בתרגומה לידיש ובחוברת זו
כפי שנכתבה במקור.

בכותרת שירו הקטן של שלמה
סקולסקי, אנא אל תחפש שגי-
אות דפוס. שירים על נושא ה-
שואה וההווי הוהליני מאת ה-
משורר ש. סקולסקי נביא גם ב-
חוברות הבאות.

מר מרדכי בונה איש זוהיל
עוסק באחרונה במחקר אישי ר-
גדולי ווהלין. פעליהם ויצירותי-
הם. לאו דווקא מתוך „פטריוטיות
לוקאלית“, אלא מפני שהרבה
מאד אישים ווהליניים לסוגיהם
השונים ולדורותיהם עמדו ברומו
של עולמנו היהודי בכלל. (בעל)
הט"ז הוא אחד מהם. ברשימה
שלפנינו מוצג הט"ז כמשורר-
מקונן ופזמונאי.

בימי בטליורה וההיידמאקים בוהלין (1918 - 1919)

הקומיסאר פטרוב

חיים דן

(מפנקס קהילה בוהלין)

שתקן, סגור ומכונס בתוך עצמו, מתבודד במעונו ושוקד על מלאכתו ותפקידו; איש זעוף-פנים ומטיל מרות ואימה, תמיד בהול ודחוף, כאי-

לו ממהר לכלות מלאכתו, פן תישמט מידיו. היה בעירנו יער ובו טירה עתיקה של אחד הרוזנים הרוסיים. טירה מבודדת זו שביער, בחר לו הקומיסאר פטרוב למכון שבתו וממנה שפך שלטונו על פני כל הסביבה ביד רמה ובחומרה רבה. אל החצר המרווחת, הגדורה בתיל דוקרני כפול שלוש, היו מובאים הפושעים השונים ובה היו מחכים לפסק-דינו של הקומיסאר. והשמו-עה אמרה כי כל באי המקום ההוא לא ישובון עוד. הקומיסאר הקיף עצמו במשמר של רוכבים בעלי פנים מונגוליות, שבאו מקצווי-תבל, ואין להם שפה משותפת עם תושבי הסביבה, והם אף המבצעים את פסקי הדין.

— „איוואן סרגייביץ' — סחו ה„גויים“ — קאצאפ קשוח-לב הוא; כמוהו ככל יתר הקא-צאפים...”

והקומיסאר ידיו מלאות עבודה — אותה עבודה מדי יום ביומה. מיד עם בואו שם פניו לשכונות ה„גויים“, לכפרים, מציץ ומאזין ומרח-רח, קולט ידיעות ורושם בפנקסו, ואחר זמן-מה היה יוצא בבוקר לאחד מכפרי הסביבה, יחד עם הפמליא של רוכביו המונגוליים, וחוזר משם כשאחריו נמשכת שיירה של „גויים“ — אל חצרה של ה„צ'א-קה“, ביער. בעבור השיירות האלו את העיר, היו העומדים לצדדים מגלים בין האסירים פורעים ורוצחים, שנעלמו מן האור-פק בזמן האחרון, ועתה הובלו למקום שהובלו. וכך היה הקומיסאר עוסק במלאכתו בהתמדה, ללא לאות וללא הפוגה. חיל ורעדה אחזו את קני הפורעים הנסתרים שבסביבה. הכול חרדו לשמע שמו של הקומיסאר פטרוב, שידו נטויה ולא תדע רחם.

באחד הימים, יום ששי של שבת אחרי הצה-רים, כאשר חזרה השיירה של ה„צ'א-קה“ ממס-עה בכפרי הסביבה — נעצר לפתע הקומיסאר במרכבתו ותלה מבטו באחד היהודים מתושבי עירנו שעבר לתומו, וקרא לו לגשת אליו. היהודי, ר' משה הורוביץ, מבעלי-הבתים החשו-רים בעירנו וסוחר נכבד לשעבר, כמעט ופרחה

להבות אש עטפו את אדמת אוקראינה. המשטר הישן התמוטט ובמקומו טרם בא של-טון חדש, קבוע וסדיר. החיים נעשו הפקר. לית דין ולית דיין. כנופיות של פורעים מעם הארץ נטלו שררה לעצמם, השתוללו בדרכים, פשטו בערים ובעיירות ועשו שמות במשכנות היהודים. קהילות ישראל שתתו דם...

מרחוק נתגלגלו ובאו הדי המהפכה הגדולה: הבולשביקים כבשו את השלטון, וברחבי הממל-כה הרוסית התחוללה מלחמת אזרחים. האוכלו-סיה היהודית ציפתה לבוא השלטון החדש, אשר בידו הכוח והסמכות להתגבר על התוהו-ובוהו. טרם ידעו בדיוק מה תהא דמותו של המשטר החדש, אך דבר אחד היה ברור לכול: ה„אדו-מים“ נלחמים בכנופיות, ומשנכנסים הבולשבי-קים — נפסקות הפרעות.

החזית קרבה ובאה גם לסביבתנו. הצבא האדום התקדם, ה„יחפים“ נכנסו העירה. כנופיות הפורעים התפורו לכל עבר — והיהודים נשמו לרווחה. בשורת גאולה נישאה בחלל: דגלים אדומים התנופפו ברחובות, אסיפות-עם התכנ-סו תחת כיפת השמים ונשמעו גאומים נלהבים על החופש והשוויון, ועל העולם החדש שיקום על תלי העולם הישן.

מיד עם בואם כוננו ה„אדומים“ בכל מקום שני מוסדות-שלטון עיקריים: „רבקום“, היינו — ועד מהפכני, מורכב מנציגי דלת העם במקום, שנרעזו לטפל בעניינים האזרחיים, ו„צ'רזביצ'יי-קה“, או בקיצור „צ'א-קה“, המוסד למלחמה באויבי המהפכה למיניהם: מרגלים, מחבלים, ספסרים וכו' — אשר בראשו העמד קומיסאר שלא מאנשי המקום.

שפר מזלה של עירנו והקומיסאר שהגיע למקום הפיג בהתנהגותו את המורא שהטיל על הכול המוסד שעמד בראשו. היה זה בחור מאחב-י. בעל פרצוף יהודי מובהק, וכן שמו — אברהם איציקסון, ובסד-הכול — שוליא של חייט מאחת הערים במרכז המדינה; בחור עליו, מעורב בין הבריות ומתידד עם התושבים.

אך לא עברו ימים רבים — והקומיסאר הלז העבר לסביבה אחרת ובמקומו בא לעירנו קו-מיסאר אחר, שונה לגמרי מן הראשון. הקומי-סאר החדש, איוואן סרגייביץ' פטרוב, היה

של הורים, אחים ואחיות, עוללים ויונקים, אשר נטבחו ונערפו על לא עוול בכפם; „נקמה!“ — זועקת בי כל ישותי — בעד דמם הטהור של רבבות קדושים; „נקמה!“ — בעד אמהות שכולות ובנים יתומים, בודדים וגלמודים כמו־גי...“

עיני הקומיסאר התזו רשפי אש — והמי־שיך:

— „פילסתי לי דרכי אל שורות ה„אדומים“, אל ה„צ׳אקה“ דווקא, כי כאן אפשרות רחבה לפני לעשות נקמה בפורעים. הרואה אתה, ר' משה, את כל הנקבצים כאן בחצר?“ — ובאחר־זו בידו של ר' משה קירב אותו אל החלון ולחש: „על מצחו של כל אחד מהם חרותה עתה המלה: „מזל“. כל אלה, רוצחים, פורעים, אנ־סים שהוכחו פשעיהם השונים ואחדים אף הו־דו בפני בשפיכת דם יהודים, בחשבם אותי לבן אמונתם וכי „זכות“ זו תגן עליהם ביום דין. אולם זה יומם האחרון עלי אדמות. הלילה יבוא הקץ על כולם... אני משתדל לעבור ממקום למ־קום, כדי להיפרע מן הפורעים — וזאת מטרתי האחת והיחידה בשעה זו. יתכן כי אי־פעם יעמדו על כוונותי הכמוסות ואבוא על ענשי, אך כל עוד תהא היכולת בידי, כפי שהיא כיום, לא אניח מידי את חרב הנקמה...“

נפעם ונרעש עמד ר' משה והקשיב לדבריו הרוטטים של איש שיחו. לבסוף נפרד הקומי־סאר בלבביות מר' משה וביקש ממנו כי לא יגלה דבר וחצי־דבר על זהותו, ויהא הסוד שמור אתו עד בוא יום, בו אפשר יהיה לגלות את הפרשה, ללא חשש מעינא בישא.

ר' משה יצא את חצר ה„צ׳אקה“ וחזר לבי־תו, להפתעתם ולשמחתם של בני משפחתו וכל יהודי העיר. „נס מן השמים“ — קראו הכול. ואת פרטי הענין לא מסר ר' משה לאיש, אף לא לקרובים אליו ביותר.

למחרת, ביום השבת, עלה ר' משה לתורה בבית הכנסת, כדי לברך ברכת „הגומל“. לאחר־מכן המשיך ר' משה וקרא „מי שברך“ לפלוני ישראל בן יעקב — „שיצליח בדרכו ובכל מע־שיו בעבור שאני נודר... והקב״ה ישמרנה ויצי־להו מכל צרה וצוקה ונאמר אמן...“

קהל המתפללים שמע ותמה: מיהו אותו יש־ראל בן יעקב?!

ותהי לחידה ימים רבים...

רק כעבור שנים, לאחר ששכחו מהומות המל־חמה, ותלאות התקופה הנסערת היו לנחלת העבר — רק אז התיר לעצמו ר' משה את נדו־והביא את פרשת יום־השישי ההוא לידיעת בני־עירו ויהודי קהילות סמוכות, אשר בתחומן ולה־גנתן פעל בשעתו הקומיסר „איוואן פטרוב“.

נשמתו. כל עוד רוחו בו צעד ר' משה לעבר מרכבתו של הקומיסאר, מחכה למוצא פיו. הקו־מיסאר התבונן בו שוב ושוב והשמיע לו קצ־רות: „תואיל נא, אורח, לבוא למשרדי בעוד שעתיים“. השיירה המשיכה בדרכה — ור' משה נשאר קפוא במקומו. הידיעה פשטה בעיר והכול נדים לגורלו המר של ר' משה הורוביץ; איש לא ידע מה פשע מצא הקומיסאר בר' משה זה, שהיה ידוע כאדם הגון וגדיב, העומד תמיד לימי־גם של חלכאים ותומך בהם ככל שידו מגעת.

ר' משה פנה לביתו ליטול פרידה מבני מש־פחתו — והבית מלא בכיה ויללה. כל בני הבית ספקו כפים וספרו לאביהם ההולך מהם, ור' משה, איש חסיד וירא־שמים קרא „וידוי“ ושם לדרך פעמיו.

במבואי הטירה, מקום משכנה של „הצ׳אקה“, הופיע ר' משה בשעה המדוייקת, כאשר נצטווה, ומסר לשומר המזוין על בואו. הלה כבר ידע על העומד לבוא בשעה זו ופתח לפניו את השער והביאו לחדרו של הקומיסאר. כל הנוכחים אותו רגע במשרדו של איוואן סר־גייביץ נתבקשו על־ידיו לצאת, הוא אף פקד על השומר לבל יניח לאיש להכנס אליו עד אשר יודיעו, וסגר את דלת חדרו מאחוריו. ר' משה ישב רועד כולו, תוהה על הנעשה סביבו ומחכה לדברו של הקומיסאר.

איוואן סרגייביץ התיישב ממולו של ר' משה, התבונן בו שוב ושוב, ולפתע פנה אליו בלחש בלשון יידיש:

— „ר' משה, הסתכל נא בפני, האם לא תכי־רני?“

ר' משה נרעד כולו ולא האמין למשמע או־ניו...

— „אני — המשיך הקומיסאר — הנני יש־ראל, בנו של יעקב הופמן מן העיר פ. אשר במזרח אוקראינה.“

ר' משה תפס זרועו של הקומיסאר בשתי ידיו וקרא:

— „האתה הוא זה? ידיד ורע אני לאביך שנים רבות והייתי מבקר בביתכם מדי בואי לפ. העיר לצרכי מסחרי. בן־יקיר היית לאביך ועליך גאוותו כל הימים. בר־אוריין יצא שמך ברבים, ואביך חזה לך גדולות. לא הכרתיך, כי גילחת זקנך וגילחת שפמך; וכיצד הגעת לכאן?“

— „אף אני זוכר אותך, ר' משה — המשיך הקומיסאר בקול נרגש — מביקוריך בבית אבא. ובכן, דע לך, כי אבי איננו עוד בין החיים, הוא וכל בני משפחתנו. כולם נפלו בידי הפור־עים. רק אני בנס ניצלתי ונשארתי בחיים. עיני ראו את הזוועה הגדולה ומאז רק שאיפה אחת תמלא כל חדרי לבי: „נקמה!“ — נקמת דמם

משה בורקו

א. עם שרי ממשלת

פטליורה בסארני

(פרקי זכרונות)

עלה בידינו להגיע עד תחנת הרכבת. כל המסי-
לות היו גדושות רכבות-צבא, התחנה כולה המ-
תה מרוב אנשי צבא אוקראיניים וקשה היה מאוד
להידחק ביניהם. פנינו לחיילים ולקצינים רבים
וביקשנו מהם להביא אותנו אל מפקד העיר,
אולם כל אחד מהם עשה אותנו ללעג או סתם
הפנה לנו עורף. לבסוף ריחם עלינו קצין אחד
והוביל אותנו למסילה, לבית הנתיבות, במקום
שנמצאה שורה של קרונות-שינה וקרונות-סלון
מוקפים משמרות. הוא הכניס אותנו אל אחד
הקרונות והציג אותנו בפני אדם שחור-שיער,
בגיל העמידה ולבוש מדי-צבא, אך בלי כתפיות.

מאחר שכל הזמן ביקשנו להביא אותנו אל
מפקד העיר, בטוחים היינו שאנו עומדים לפני
המפקד הזה וביקשנו ממנה הגנה על האוכלוסיה
המקומית. האיש שמע אותנו בעמידה ולאחר
שסיימנו את טענותינו השיב, שחיילים אוקראי-
ניים אינם מתנפלים על אזרחים שקטים. לאחר
הסברים והפצרות מצדנו הוא צווה לבסוף על
שלישו לשלוח משמר-סיור לרחובות העיר. בזאת
עמד הראיון להסתיים. ברגע האחרון עלה בדעתי,
בהזכרי בקשיים המרובים שהיו לנו בדרכנו אליו,
לבקש ממנו רשיונות מעבר כדי שנוכל לגשת
אליו שנית במקרה הצורך. השליש רשם את שמו-
תינו, יצא וחזר כעבור דקות אחדות כשבידו
שלושה ניירות, החתים עליהם את שחור-השיער
ומסר לכל אחד מאתנו את רשיון-המעבר שלו.
השופט קריז'צקי קרץ אלי בעינו והצביע על
החתימה. קראתי: "שר המלחמה". פניתי אז בהפך-
תעה אל שחור-השיער בדבר מעמדו והוא אישר,
שהוא ממלא-מקומו של שר המלחמה. עצרתי
ברוחי ופניתי אליו שוב, שאם כבר יש לנו הזכות
הגדולה לדבר עם מ"מ של שר המלחמה עצמו,
היינו רוצים לקבל את הבטחתו שהוא יפרוש את
חסותו על האוכלוסיה הסארנאית שוחרת השלום,
יגן על חייהם ורכושם וכ'. רק אז הופיע חיוך
על פניו הוועפים, הוא הזמין אותנו לשבת ופתח
בשיחה ארוכה, שסיכומה היה, שאף כי הכוחות
והממשלה האוקראיניים נאלצו מטעמי אסטרטגיה
לנטוש זמנית את קייב הבירה ואת חלק הארץ
של אוקראינה, הרי הם ישובו לשם במהרה, ינצחו

1918. הבולשביקים גברו על חילותיו של פט-
לורה והשתלטו על עיר אחרי עיר באוקראינה.
לסארני עירי הגיעה הידיעה שה"אדומים" כבשו
את קייב. עתונים נתקבלו אז בסארני לעתים
רחוקות והידיעות על מצב המערכה בין הבול-
שביקים ופטלורה היו קלושות ומקריות. לפי
ידיעות אלו נסוגו או הצבא והממשלה האוקראי-
נית מקייב בכיוון ז'יטומיר וקורוסטן ושם הת-
חילו לגלות התנגדות עזה.

בסארני, שמאז 1915 חיתה במתיחות רבה בגלל
החזית הגרמנית שנמצאה לא הרחק ממנה —
במנייביץ', פשטה עצבנות רבה, שגברה מיום
ליום ואף על פי כן, הכל קיוו שהנסיגה מקייב
עד סארני — מרחק של קרוב ל-400 ק"מ —
תמשך זמן רב, אולם חלפו רק כמה ימים ובאחד
הלילות, אור ליום ו' בשבוע, נשמע בעיר שאון
רב של רכבות באות (תחנת הרכבת חצתה את
העיר לשניים). כבר למחרת, עם שחר, הציפו את
העיר מחנות האוקראינים, שהתנפלו על האוכ-
לוסיה היהודית, חמסו מכל הבא ליד ופגעו בכל
שיכלו. הבהלה גדלה עוד יותר למחרת היום,
בשבת וביחוד במוצאי שבת, אור ליום א', כאשר
החיילים האוקראיניים פרצו דלתות וחלונות וחדרו
לתוך בתי יהודים, שדדו, היכו והחריבו ואף ירו.
נציגים של האוכלוסיה היהודית, שניסו להגיע אל
השלטונות והמפקדות האוקראיניים שבתחנת הרכ-
בת, הוכו בדרכם לשם וגורשו על ידי ההיידמקים
המתפרעים.

שמשתי אז כמזכיר של בית המשפט בסארני
ובתור שכזה רשאי הייתי ללבוש מדים. הבשתי
איפוא ביום א' אחרי הצהריים את כובע השרד
שלי, ויחד עם השופט קריז'צקי, ששימש גם יושב-
ראש נבחר של הנהלת העיר בסארני וכן הממונה
על ההוצאה לפועל ע"י בית המשפט, קריניצי.
שלושתנו במדי-שרד, צעדנו לתחנת הרכבת לח-
פש שם את רשויות השלטון ולבקש מהן את
החסות על האוכלוסיה. בדרך ניסו היידמקים
שונים לעצרנו ואחדים מהם אף הניפו עלינו את
הפרגולים (נאהייקות) שבידיהם, למרות כל אלה

הרושם המדכדך בו יצאנו מן הפגישה לא איפ־שר לנו לברר במקום בפני מי היתה לנו הזכות להופיע. הבינונו רק שזה היה "דג" חשוב ביותר, אבל השופט קריז'צקי, שהראיון זעזע אותו מאוד, קבע אחר כך, שזה היה ראש הממשלה פורש הנודע בכבודו ובעצמו, שהגיע עם ממשלתו לסא־רני, יחד עם הצבא הנסוג.

עוד באותו יום שני נראו בעיר משמרות מוגברים של "סיצ'יביקים", בעלי הגדילים על כובעיהם, ששמש הלך לפניהם בתור החיילים האוקראיניים הממושמים והבטוחים ביותר. גם לאחר כל ההתערבויות הללו לא פסקו כליל מעשי ההתנפלות והשוד, אף על פי כן, ניצלה סארני מפרעות המוניות ומגורלן של ערים ועיירות רבות. שנמצאו בדרך נסיגתן של הכנופיות האוקראיניות שבפיקודו של האטאמן הנודע לשמצה קוש ומרצחים דומים לו.

הסדר בעיר סארני ובסביבה ובטחון החיים של האוכלוסיה היהודית הוחזרו רק על ידי הצבא הגרמני, שנכנס מיד לאחר מכן עם ההטמן סקו־רופדסקי לאוקראינה. היהודים קבלו אז את פני הצבא הגרמני כמלאך הגואל. ואכן, נשמנו לרווחה.

מי יכול היה אז להעלות על דעתו, שאותם הגרמנים או צאצאיהם יהיו כעבור פחות מ־25 שנה למלאכי המוות של יהודי סארני שהושמדו בין יתר מיליוני היהודים, באכזריות שעלתה באי־מתה על מעשיהם של הפטלורים, החמלניצקים וכל הרוצחים ההידאמקים האחרים, ששמש ישאר לדראון עולם בהיסטוריה של עם ישראל והאנו־שות.

את הבולשביקים וכר. לבסוף נעתר לבקשתנו וציווה על שלישו להגביר את השמירה בעיר ולהקפיד על הסדר בתוכה.

בצאתנו מן הקרון היה כבר ערב. השופט קרי־ז'צקי פנה לדרכו יחד עם ה' קריניצי, שהתגורר בחלק השני של העיר (פוליסקה). אני עצמי הגעתי כל עוד נפשי בי לביתי, כי בכל הדרך נשמעו יריותיהם וצריחותיהם של ההידמקים המשתו־ללים וזעקות לעזרה של קרבנותיהם.

כאשר על אף ההבטחות של מ"מ השר הנ"ל, נמשכו ההתנפלויות במשך כל הלילה אור ליום שני ואף היו כמה הרוגים, פניתי שוב ביום שני לפני הצהריים יחד עם השופט קריז'צקי אל מ"מ השר הנ"ל. רשיונות המעבר שבידינו הועילו לנו אמנם והגענו אליו בפחות קשים מאשר בפעם הקודמת. כאשר סיפרנו לו, שההתנפלויות ומעשי הרצח והשוד נמשכים, קדרו פניו, הוא יצא מהתא והשאיר אותנו בו עם שלישו. כעבור רבע שעה הוא שב והוביל אותנו לקרון אחר, שם הוא הביא אותנו לפני אזור גבה־קומה רגוז מאוד, שענה על ברכתנו במעין נהימה ובלי להזמין אותנו לשבת שעל בכעס מה מבוקשנו. חזרנו וסיפרנו לו על ההתנפלויות, הרצח והשוד וביקשנו ממנו הגנה על החיים והרכוש של תושבי סארני. על כך השיב לנו האיש הזועף בפזמון הידוע, שכל המעשים האילו אינם אלא פרובוקציות מצד בול־שביקים מקומיים וורים בכוונה לחלל את שמו של הצבא האוקראיני הטהור וכר. בסוף, כאילו לצאת ידי חובה, נהם אל מלוונו: "שלח סיצ'־ביקים!" ונעלם. בזה הראיון נסתיים.

בית העלמין בקוויין

יצחק בבל

דוש, המתגבר במלחמות השם. אליהו, בן עזריאל, גדול־ה־עצה, רב־התושיה, הנפתל ב־תבונה עם ארץ־נשייה. וולף, בן אליהו, האלוף ש־נחטף מעם התורה בעודו באי־בו והוא בן י"ט. יהודה, בן וולף, רב דק"ק קראקוב וק"ק פראג. הה מוות, רודף־בצע, הה גנב שוקק, למה לא חסת עלי־נו ולו אחת בלבד?

הם הצרות. ובשיפולי הפנים נטולות־העיניים קו סלעי, גל־ייני של פאות־זקן מסולסלות. מן הצד, בצל אלון, שבק־עו הברק, עומד אוהלו של רבי עזריאל, מהרוגי הקאזאקים של בוגדאן חמלניצקי. ארבעה דו־רות נחים באחות־הקבר ה־זאת, הדלה כמשכנו של שו־אב־מיים, ולוחות, לוחות־אבן שהוריקו, מזמרים אותם בצ־קו־תפילתו של בידואי: עזריאל בן חנניה, פה ק־

בית־עלמין כעיירה יהודית. מלכות אשור והבהובן המס־חורי של ארצות־הקדם בשד־מות ווהלין, שעשבים שוטים בהן.

אבנים מהוקצעות, אפורות, ועליהן כתב חרות של ג' מ־אות שנה. טביעה גסה של תבליטים גבוהים, החטובים ב־אבן־שחם. דמות דג וכבשה מ־ראשותיו של ברמינגן. דמויות רביים במצנפות־שער. הרביים חגורת־רצועה להם על חלצי־

עברית אברהם שלונסקי

נותוך מכתבים נואת שלום עליכם:

הצאר הרשה להכות ביהודים

קייב, 10 בדצמבר 1905

...אוך! לא טוב להיות מדי פעם קרבן. קדוש. לכבוד הוא ליפול במהפכה כגיבור, אך להיות קרבן כיהודי בעד חטאת זרים וקונסטיטוציה זרה — בושה היא. כל עוד המהפכנים שלנו מוחים נגד הכל ורק לא נגד פרעות מבישות ביהודים — הרי שהקונסטיטוציה זרה לנו. מקרה נדיר הוא שאחד, מהפכן נלהב, ירים קולו נגד שפיכת דם יהודים...

...וכי איזה כבוד הוא, בבקשה מכם, ליפול בידי הכוליגאנים השחורים במוות כפי שנפל היהודי לזין באודיסה, שהושיבו אותו בתוך חבית, דפקו אותה במסמרים וגלגלוהו יום שלם בראשי חוצות? וכלום כבוד הוא ליפול בידי חיילים כצעיר בראש חוצות? וכלום כבוד הוא עץ והוא שימש למטרה לחיילים לומדי-ירי? מה הכבוד ליפול בידי קוזאקים כיהודיה הצעירה שפירא מטומסק, אשר השכיבוה חיים על ערימת אנשים מומתים ותקעו לה יתד עם דגל אדום בתוך כרסה?...

ואיזה כבוד הוא בשביל ההורים, שבנותיהם נאנסו באכזריות חיתית וילדיהם הקטנים נקרעו לגזרים לעיניהם?...

אכן, אלה הם „קדושים“ המזכירים לנו את „עשרת הרוגי מלכות“, אך אלה אינם גיבורים! מספיק ודי לנו בקרבנות! יותר מדי קדושים יש לנו בהיסטוריה! איננו רוצים יותר לתת קרבנות לעולם. מספיק ודי!

...ואם סבורים אתם שרשימת הפרעות נגמרה, אינכם אלא טועים. עד היום היו על הכוונת ערים גדולות. משם הפיצו ידיעות שהקיסר הרשה להכות ביהודים במשך שלושים ימים רצופים. והחלה סידרת פוגרומים בסדניבה, זלינקה, גורבנצי, ברוזבקה, ווסקובץ, איוואנציה, סרבנא (בפלכים פולטאבה וצ'רניגוב). ובכל מקום באותו הנוסח: תחילה תהלוכה פטריוטית עם כמרים, איקונות, משטרה, תמונות הקיסר — ומיד אחרי כן שוד, דליקות, אונס, רצח, כמנהג רייסן*.) ימים של דמעות, נהרות — נחל דם!

...בדמעות בעיניים קראו כאן כל היהודים כיצד הילכתם שם בניו-יורק עם דגלים שחורים, שרתם שירי-אבל לזכר הקרבנות הרבים שנפלו כאן על לא עוול בכפם ובבזיונות שכאלה! ולו רק זאת בלבד הייתם עושים למען האומללים — דיינו. על אחת כמה וכמה שאתם מוחים לא רק בתהלוכות ואסיפות; שאתם פועלים גם בחלונות הגבוהים, שאתם אוספים כספים ממש ולא מקבצים סתם נדבות (אומרים שהגעתם כבר לכמה מיליונים!) — תוכלו איפוא להבין עד כמה אנו אסירי-תודה לכם ומה חמות הדמעות. אלו כבר הדמעות החמות של ניחומים, של „נחמו נחמו עמי“.

...פרעות ההמונים גוברת מיום ליום. מסוכן להלך ברחובות באמצע היום, לא כל שכן בלילות. אך גם בבית הבטחון ממנו-והלאה. איננו בטוחים שנקום חיים ביום המחרת.

לארגן הגנה עצמית אסור לנו. כאשר מעכב אתכם ברחוב, בצהרי היום אחד בוסיאק**), אתם מוכרחים לתת לו כפי דרישתו, אחרת תקבלו סכין בבטן. אלה מקרים של יום-יום בכל הערים. מעולם עוד לא היו יהודים לבזיון וקצף כמו עכשיו בארץ הארורה, הארורה!

(*) רוסיה. (**) יחפן.

שונאים מאיימים להטביע יהודים בדמם הם

קייב, דצמבר 1905

אין זאת אלא שאידל לא זו ממקומו עד שנותנים לו על הראש... ככה היה בשנות השמונים בימי איגנאטיב *** יש"ו. אז ארזו לו אידל את חבילתו והתכונו לצאת לדרך, לאמריקה. אך חלפו כמה שנים, הוטבו קצת הזמנים, חלה אתנחתא במכות — ואידל שכח ושוב שלח ידו במסחר ובעסקיו. שכח שכלל אינו עובד למענו, הבן החורג, כי אם לבני הבית, אלה של פוניה — עד שרמזו לו (בקשינייב), בבול עץ על הראש. התחיל אידל לפרפר, הרים קול צעקה: גוואלד, הייתכן? ושוב שכח עד מהרה... ולקח חבל הגון במהפכה.

ושוב שכח שאין הוא עובד למענו, קפץ ישר לתוך האש וכה עד שהלמו לו בראש ב"קונסטטיטוציה". "קונסטטיטוציה" זו עלתה ליהודים ב־25.000 יהודים הרוגים, למעלה מ־100,000 פצועים והרבה, הרבה ממון...

ואידל התעורר. הפעם, נדמה, באמת. מתרוצץ בראש חוצות וצועק: "גוואלד, מה לעשות?", הנה הוא מעורר את כל העולם וצווח: "הושיעו־נא, עזרו לי להימלט מכאן!" הו, לו אמר דברים אלה לפני 30—25 שנה!...

עתה מקיימים ישיבות ואסיפות, כינוסים וקונגרסים, היה כינוס בשבוע שעבר בפטרבורג. גם בקייב נערכות ישיבות לקראת הקונגרס הקרוב, או יותר נכון, שני קונגרסים: ברוסיה ובחו"ל (בריסל), לשם ייסוד ארגון עם פרלמנט יהודי שיאחד את כל סוגי היהודים על־מנת להשיג שוויו־זכויות ליהודים בכל מקום בו הם חיים, ולהשיג ארץ כלשהי, פינה משלהם, בה יניחו ראשם.

אני חוזר כעת משיבה של מלומדים יהודים, רופאים, משפטנים, סופרים... הלואי שמעלות החום לא ירדו... אם הקונגרס היהודי הלאומי ייערך כפי שסבורים בבריסל בינואר 1906, אני אהיה שם בע"ה בדרכי לאמריקה... אך לע"ע נחזור נא למציאות האפורה של חיינו העצובים כאן, בארץ המקוללת, אל מצבנו הרע והמר של היום.

אבוי, רע ומר! העתונות הכוליגאנית השחורה מפיצה שיטנות־המן על יהודים. מסיתה את ההמון נגדם ככל יכלתם, קרושוואן *** נוסע מעיר לעיר (עכשיו הוא בקייב) וחותר וחותר, בסודייסודות... מדפיסים כרוזים, כרוזים, כרוזים... "איוואן", במגפיו הגבוהים עושה מעשים אשר לא ייעשו, כורת עצים, שורף כפרים, שודד וגוזל והורג פריצים. קוזאקים מגיעים ומלקים עד זוב דם, עד העצם. למוות! טרור, זה אתה!...

בערים ובכפרים שודדים. הלילות מלאים אימה ופחד... אנשים מוציאים חסכוניותיהם מהבנקים. תובעים זהב ומקבלים נייר — צועקים... ומקבלים, "בנאגאיקות", נכלאים בבתי הסוהר. מצפים לשביתה כללית, שתימשך ארבעים יום. ואז, אומרים שונאי ישראל, נטביע את היהודים בדמם הם כי כל הצרות באות מהם: המשבר, המלחמה ביפאן, המהפכה, שביתת הדואר, הכוליריה, הצומה — הכל הכל בגלל היהודים!...

להתראות
שלום עליכם

עיקר שכחתי: מאין טלגרף אפשר לשחוט בכל עיר ועיר יהודים — מבלי שידעו על כך ואין פוצה פה ומצפצף. הנה מודיעים מיאסי: בייליסובטגראד נערכות כרגע פרעות ביהודים... מקורות אנטישמיים מבטיחים לחזור עליהם גם בערים אחרות...

גם ריגה בוערת!!!

מבחינה זו — שביתת הדואר והטלגרף פירושה לגבינו שחיטה! אפסה תקווה, אין קרן אור של עזרה. אנו אבודים...

*** הכוונה ל"חוקים הזמניים" החשובים שמיניסטר־הפנים הצורר איגנאטיב הוציא נגד היהודים ב־1882 ואשר תפסו עד למהפכה ב־1917.
*** אנטישמי מופרע ופעיל, עורך העתון "בסראבץ".

קהילות

דב גלבוע

ז'לוצק

ברחוב, בגנים, בין הבתים, בדרכים ובשבילים שמסביב לעיר. השלוליות הגיעו לפעמים עד לברכים.

המים נמצאו בסביבה בשפע רב ולא עמוק באדמה. מספיק היה לחפור בעומק של מטר או שניים וכבר באו לפניך. לא כמו בתחנה רפלוברקה, למשל, שבכדי למצוא מים צריך היה לחפור באר ארטיזנית בעומק של שלושים מטר לפחות. כמו שקל היה למצוא את המים בז'לוצק, כך היה קשה לשתות אותם ולהשתמש בהם. הם היו עכורים ודלוחים וטעמם תפל ובלתי ערב לחיך. הם היו גם חמים, מבחילים וריח של רפש ועובש נדף מהם.

היערות שהקיפו את ז'לוצק הביאו לה ברכה ותועלת מרובה. עצי האורן שבהם, הפרחים והצמחים הריחניים שמשו ריאות טבעיות לסינון וריענון האוויר; היערות סיפקו פטריות וגריים למיניהם; הם היו מקומות בלוי לטיולים מהנים והעיקר — היערות נחשבו למקור פרנסה ותעסוקה לכל תושבי הסביבה, משום שהממשלה ניצלה לבדה או מכרה חלקות יערות לסוחרים עצים, והפירות העשירות האלה פתחו להם משרדים בתחנת רפלוברקה ובשוב החדש „האלי“ (על אם הדרך בין רפלוברקה לז'לוצק) שהתפתח במהירות בלתי רגילה. ב„האלי“ נבנתה מנסרה גדולה לנסירת קורות העצים לקרשים. סחר העצים פרח והשתגשג בקצב מסחרר, והכניס למעגל עבודה רצופה ומשתלמת רבבות מהאכרים האוקראינים והפועלים הפולנים שבסביבה ועל ידם מצאו להן אלפי משפחות יהודיות פרנסה בשפע.

כאטרקציה מיוחדת במינה נחשב הטיול ל„אולוס“, יער קדומים זה השתרע על שטח גדול של עשרות קילומטרים מרובעים. נדיר במראהו ויוצא דופן בתכונותיו היה היער. אי אפשר היה לטייל בו בניחותא ובבטחה כמו ביתר היערות. הוא דמה במראהו ליער בראשית שבברזיל. עצי היו עתיקים, גבוהים ועבותים; ענפי העצים מרובים, סמוכים, מסובכים ומפוזרים תלים ביניהם; עלוות העצים וצמרותיהם מביהקות בירקותן הטרומית, ולא זרקו בהן אף כתם או דהיה ולא פגעה בהן אף קרן שמש, מזיקה לגונן. צמרות העצים כל-כך קרובות,

מסלת הברזל, שנמשכה בין קובל וסרני, עברה בדרכה הרבה תחנות, גדולות וקטנות. בקטע כ-5 קילומטרים לאחר תחנת רפלוברקה, בכיוון תחנת אנטונובקה, עברה הרכבת צומת דרכים שנקראה בלעז „רויוד“ כיוון ששם חצתה דרך רחבה שהובילה מצד אחד לכפר „פוליצ“ ומצדה השני לעיר היהודית „ז'לוצק“.

כל האוכלוסייה בעיר היהודית, והעיר כולה היה מורכבת מרחוב אחד ראשי שאר-כו כחמש מאות מטר ורק סימטא אחת ויחידה היתה נעוצה בו כתריז בנקודה שבין ביתו של שמעון גיבל לבין ביתו של נתנאל מניוק. והסימטא — בכל אחד מעבריה רק שני בתים בלבד. הסימטא הזאת הובילה ל„ז'לוצק הגדולה“ — כפר מאוכלס אכרים ואוקראינים ובו התגוררו גם שתי-שלוש משפחות יהודיות — במר-חק כקילומטר וחצי מז'לוצק העיר היהודית.

לאורך הרחוב שבו התרכזה העיר היהודית ז'לוצק היה עוד המשך כ-60 מטר, ולצדדיו הסתעפו סימטאות אחדות לרוחב. החלק הזה נחשב כישוב מיוחד ומבודד בפני עצמו ונקרא בשם „ז'לוצק הקטנה“.

השם „ז'לוצק“ באוקראינית, שמשמעותו ב-עברית „בלוטה“ (מפרי עצי האלון) ניתן לישובים הנ"ל בעת היווסדם במאה התשע-עשרה, כנראה, בגלל מיקומם הגיאוגרפי בין יערות עתיקים גדולים של עצי אלון גבוהים ועבותים מכוסים בלוטות; מליוני-מליונים של בלוטות היו צומחות בירקרותן על העצים במשך כל הקיץ, ומצהיבות ונושרות עם תחילת הסתיו, ומכסות את כל הקרקע בין העצים.

יתכן גם שהשם ז'לוצק הוא על-שם מיסדה ובעלה, שחי בתקופה קדומה יותר של המשטר הפיאודלי. כנראה שכל השטחים האלה שבסביבה על שדותיהם, כריהם, יערותיהם וישוביהם היו שייכים בזמנו לאחד „משושלת פריצים“ — בעלי אחוזות וקרקעות, מהאצולה הרוסית או הפולנית, בשם „ז'לודסקי“. המנהג הזה, של קריאת ישובים על שם בעליהם, היה נפוץ ומקובל אצל בעלי האחוזות ורוב הישובים בוהלין נושאים שמות פרטיים כאלה.

ז'לוצק היתה ידועה כעיר בוצית, שברוב ימות השנה מלאה בצות ושלוליות מצחינות:

קיום בחקלאות. הג'וינט פיתח פעילות ענפה ומשגשגת בכל העיירות האלה. הוא השקיע כס־פים בייסוד קואופרטיבים לניהול משק חקלאי משותף. הוא נתן הלוואות לכל מי שרצה לקנות מקנה לגידול, סוסים להובלה או לעבודה בשדה או לרכוש מכשירים חקלאיים. ב'לוצק נוסד גם קואופרטיב למוצרי חלב. ילדים יתומים מ'לוצק נשלחו לפנימיה שנוסדה בסרני ליד בית־הספר „אורט" לשם לימוד מקצוע.

תעסוקתם של תושבי ז'לוצק היתה מגוונת. היו שניים־שלושה חייטים, סנדלרים, בנאים, כובענים, נפחים, ועגלונים. בעיירה היו 4—5 חנויות, שרוב פדיונן בא להן מהאכרים האוקראינים שבסביבה. היו גם 2—3 מלמדים שני־הלו בבתיהם חדרים בשביל ילדי העיירה. רוב התושבים עסקו ברוכלות זעירה ובחיוור על פתחי האכרים בכפרים. אחדים עסקו בסחר־בהמות; היו קונים ומוכרים או מחליפים פרות ועגלות בין האכרים. מלאכת הקצבות היתה נפוצה מאוד בעיירה וכמעט בכל בית שני או שלישי היו נוהגים לשחוט מדי שבוע עגל או כבש ולזלול בשר בחנם. התמחיר היה מחושב מראש ובדיקנות, אצל הקצבים הועירים הללו. לאחר מכירת העור והחלק האחורי של ה„חתיכה" שהיה אסור לאכילה ליהודים, היו מחזירים לעצמם את כל ההוצאות, היינו, כל מה ששילם לאכר, כולל ההובלה ודמי שחיטה לשוחט, כך שהבשר הכשר, כלומר, החלק הקדמי וכו' היה נשאר לאכילה בשביל המשפחה חנם אין כסף.

בין החייטים ב'לוצק ראוי לציון המנוח „ברוך דער שניידער". יהודי יקר, עמל וישר־הליכות היה. פניו הדורות וקורנות ועטורות זקן עגול ששיבה זרקה בה. עיניו הביעו רוח, עדנה, טוב־לב ופקחות. מלבד הכנוי על שם מקצועו זכה בעיירה לכנוי נוסף „ברוך דער פעלדשער" משום שהיה בעל ידיעות בתורת הרפואה והיה מוכן בכל לבו להגיש עזרה רפואית חנם לכל מבקש. היו לו ספרים אחדים בשפת „יידיש" בשטח הרפואה, ובהם היה לומד וחוקר את מס־תורי המקצוע.

ה„רבי אברהם", היה בר־אורין חניך־ישיבה, והיה מלמד בנים מבוגרים גמרא עם כל המפרשים והתוספות. היה בן־אדם צעיר, אברך־משי ולבושו היה נקי ללא קמט ורובב, הילוכו קל, חייגני, בקומה זקופה ובראש מורם.

עונג רב גרמו לי גם הלמודים בבית־ספרו של המורה לופטין. הוא היה הראשון שהנהיג ב'לוצק שיטת למודים חדשה ומודרנית. נמנע לבדו, וכן אסר על תלמידיו, לדבר בשפה אח־רת מלבד עברית. הוא שהכניסנו לטרקלין הספר־רות והשירה העברית לתקופותיהן השונות.

מלוכדות ושזורות ביחד עד שהיו יוצרות כא־לו חומה בצורה וצנה בלתי חדירה, לקרני ה־שמש היוקדות, בימי שרב הלוהטים ביותר. אפלולית ודמדומים היו שוררים בתוך „האור־לוס" בכל צהרי היום הבהירים ביותר. הטי־לים היו נערכים ביער זה רק במבואותיו, בעו־מק של מאתיים מטר לערך ולא יותר, כי בכל־לו של דבר עוד לא העז מישוהו לנסות לחדור יותר עמוק, מחמת הפחד מפני החיות הרעות. קולותיהן המשונים והמבהילים ויללותיהן הטי־לו אימה ומורא, פחד ורתיעה.

היתה קיימת עוד סכנה. הסכנה של שקיעה וטביעה בקרקע הבוצית של היער. מי שלא הכיר את תכונתה המזוזה של הקרקע הזאת, יכול היה לאבד בה את חייו בצורה גוראה וב־אופן מהיר, הקרקע היתה מכוסה צמחים ושי־חים ויכולת לחשוב שהיא מוצקה ובטוחה. אך, משהעמדת רגל עליה, התחלת להרגיש שמשוהו משונה מתרחש אתך. הקרקע היתה מסוכנת ובוגדנית עד לזוועה. הרגשת מיד שרגלך חוד־רת לאט־לאט לתוך עיסה רכה, וכשניסית להשען על הרגל השניה בכדי להוציא את הרא־שונה, חשת שאתה אבוד, שאתה שוקע וטובע כולך, ואינך יכול להחלץ מהתחום הפעורה לפניך. כל גופך הלך ושקע יותר ויותר וכך עד שנעלמת ולא יכולת לצאת עוד לאוויר העולם. בגלל שפע היערות מסביב היו העצים משמ־שים חומר בניה הזול ביותר. כל הבתים ב'לוצק היו בנויים עץ וגגותיהם מכוסים רעפי עץ. היה רק בנין אחד עשוי לבנים וקראו לו „החומה" וזה היה ביתו של „הפריץ". ליד החו־מה והבנינים שעל ידה השתרע פרדס עצום בגודל חצי קילומטר רבוע. ובו עצי פרי נדי־רים: תפוחים, אגסים, שזיפים ודובדבנים מה־סוגים המשובחים. גם שיחי פטל ותות־שדה „החומה" עם כל הבנינים שעל ידה והפרדס, היו מוקפים גדר אבנים גבוהה שבשכבתה העל־יונה היתה תקועה שבכה מיוחדת מסוגרת חו־טי תיל, לשם הגנה יעילה ושמירה בפני פור־צים. ליתר בטחון היה הפריץ גם מגדל בחצרו מספר כלבים־זאבים טורפים ומסוכנים, שהיו קשורים בשלשלאות־ברזל למקומותיהם, ובלי־לה היו מתירים ושולחים אותם לחפשי, להתרוצץ בתוך הפרדס ולשמור עליו. בשנים האחרונות נהג הפריץ להחכיר את הפרדס בכל עונה לכל המרבה במחיר.

ליד כל בית בעיירה היתה גינה, מבוטרת ערוגות־ערוגות לגידול ירקות. בעלי־הבתים, שלהם היו חלקות אדמה יותר גדולות נטעו גנים, בעזרתו ובהדרכתו של האגרונום אפש־טיין ז"ל, שפעל מטעם הג'וינט במטרה לשקם את תושבי העיירות הנידחות במציאת מקורות

ררו במעגל ובהתאם לקצב. שירת „הפאסטוכל“ בשמחת-תורה הפכה להיות אצל משה לייקעס לא רק מנהג אלא חוק בל יעבור מדי שנה בשנה.

יפה וחמודה היתה ז'לוצק לא רק בחגים אלא גם בכל שבת. שבת המלכה היתה פורשת את כנפיה על כל העיירה ומאצילה מזיווה והודה על כל בית ועל כל יצור. ביום שישי עם שקיעת החמה היה חל שנוי דרסטי במראה העיירה. התנועה, השאון והרעש של כל השבוע, של ימות החול, נגוזו ונעלמו כלא היו, ובמקומם השתררו שקט ושלווה ומנוחת הגוף והנפש. הרחובות והחצרות כובדו. הבתים בפנים סוד-רו. הרהיטים והכלים נוקו ומורקו, הבגדים לכבוד השבת גוהצו והנעליים צוחצחו. התרחצו והסתרקו. לילדות נקלעו צמות ארוכות ובקצו-תיהן הוכנסו סרטים צבעוניים לקשוט וליופי. הגברים, לאחר שובם מבית-המרחץ, כשפניהם סמוקות וזוהרות, היו לובשים את בגדי השבת שלהם והולכים לבית-הכנסת. כאן, בבית-הכנסת, בזמן התפילות ולאחריהן, הרגשת את אוויר רת השבת הקדושה. האווירה הזאת היתה מלווה אותך וגוברת לאחר חלופי הברכות של „שבת שלום ומבורך“ שהחלפת עם כל שכניך ומכי-ריך בבית-הכנסת ובדרך לביתך. לכשגכנסת לביתך הנקי והמסודר וראית את הנרות הדול-קים על השולחן הערוך, אשתך וילדיך מקדמים את פניך בשמחה ובאהבה, ישיבת לסעוד אתם ביחד את סעודת השבת, קדשת על היין ונהנית מכל המאכלים והמטעמים שהוכנו והוגשו. הר-גשת עצמך כמלך היושב על כסא מלכותו וידעת וחסת כי נשמה יתרה ניטעה בך.

הפעילות הציונית בעיירה היתה מתנהלת ב-תמידות ובעירנות והיתה מורגשת בחיים על כל צעד ושעל. הפעילות היתה מתגברת לעתים מזו-מנות, עם בקורם ויזמתם של שליחים מהחוץ. רבים מבני הנוער נרשמו כחברים ב„השומר הצעיר“, ב„בית-ר“, „החלוץ“ וכו'. צעירים אח-דים נסעו ללמוד בישיבות ואחרים נסעו להכ-שרה לקבוצים. עוד בהתחלת שנות השלשים עזבו זוגות צעירים אחדים את העיירה ועלו אר-צה בתור חקלאים. הם התנחלו בישובים שונים במרכז הארץ, הכו שורשים והקימו משפחות ענפות.

ז'לוצק לא היתה עיירה עלובה ושכוחת-אל לגמרי. מבחינה כלכלית היתה בה תנועה די ני-כרת מכיוון שהאוקראינים מהכפרים שבסביבה היו נאלצים לעבור דרכה, בעת מסעם להובלת קורות עצים בשביל המנסרה ב„האלי“, או למ-לא בהן את מאות הקרונות בתחנה רפלווקה. ביחוד היתה העיירה מתמלאת אכרים עם בני- (הסוף מעבר לדף)

המורה לופטין ידע לשיר, לפי תווים ולנגן בכנור, וארגן מקהלה ולהקת חובבים להצגות תיאטרון בשפה העברית. הוא היה איש צבור, והשפעתו על החיים החברתיים והתרבותיים בעיירה היתה גדולה. מהכנסות ההצגות שארגן, הוא ייסד ספריה לילדים ולמבוגרים.

בין הבתים המיוחדים בעיירה שבהם אהב הנוער להתאסף, מפני שבהם מצא כל אחד חבר או חברה מתאימים לגילו, וכן משום שהורי הילדים בבית הזה היו אדיבים וחביבים והת-יחסו בסבר פנים יפות לכל מי שעבר את מפ-תן ביתם, ראוי להזכיר את ביתו של מנדל קוי-פמן (הנפח) ז"ל, של אברהם המלמד ז"ל, של נתנאל מניוק ז"ל, של הקצב בורקא ז"ל וכו', אבל מבין אלה הצטיין והתבלט במיוחד ביתו של משה לייקעס (משה זסק) ז"ל. הבית הזה שימש כעין מועדון בלתי רשמי גם לנוער וגם למבוגרים. בית זה היה תמיד מלא מפה לפה. בעלי-הבית, משה ואשתו יהודית, היו אנשים צעירים, עליונים וטובי-לב שהתייחסו בלבביות ובידידות לכל מי שביקר בביתם.

ביחוד התפרסם משה לייקעס בעיירה בפזמוניו ובשיריו העממיים, שהיה מפזם ושר בכל שמ-חת-תורה. מי שלא ראה את חגיגת שמחת תו-רה בז'לוצק, לא ראה שמחה מימיו!... בכל העיירה שררה אווירה של חג ועליצות. התוגה, הקדרות והדאגות של כל ימות השנה חלפו ונעלמו כלא היו. כל תושבי העיירה מקטון ועד גדול נכנסו בעצמם, או נסחפו בכח, למעגלי השמחים הרוקדים והשרים. השמחה ארכה יממה שלמה וכל העיירה המתה וגעשה. לכבוד ההק-פות באו לבית-הכנסת כל תושבי העיירה, מכל הגילים וכולם השתתפו בהילולא ובשירה בצבור. את ספרי-התורה היו נושאים ברחובות ברננות ורקודים. החבורות היו משתדלות לבקר כמעט בכל בית. בכל בית היתה חזרת ונשנית הסביאה והזלילה.

משה לייקעס היה צועד בראש החבורה המר-כזית והגדולה מכולם מאחוריו היו שורכים את דרכם לאטם נכבדי העיר, ומאחוריהם כל הערב-רב; כולם שתויים ובמצב רוח מרומם קוראים וצווחים בקולי קולות, מערבבים שיר אחד בשני ונותנים פורקן לשפע הרגשות המתפרץ מתוכם על ידי פזון וכרכור.

כטוב עליו לבו במעיים ובכרעמולעך מטו-גנים, מתישב לו משה לייקעס בבית השוחט ומתחיל לשיר את שיר הרועה המפורסם בני-גון ובקצב האפייני והידוע: „דו, דו, — בידא בידו, יאק יא דא דאמו בז אובצי פרידו“ — וכשכל הקהל מסביבו עוזר לו ועושה אתו ביחד מהדרין אחרי כל בית כדת וכדין הוא מחזיק בידו את קצה „הקפוטה“ שלו, מסובבו ומסח-

דרוש קופול

אברהם הירשפלד

זכורני ואני עודני ילד, כאשר הקהילה סיימה את בנין בית המרחץ החדש. שני הרבנים היריבים לא השתוו בענין נופך מ' סאה של המקווה והטריסקאים פסלו אותה. פירוש הדבר: הנשים נאלצו לנסוע להורכיו, מרחק כעשרה מייל. בעונת הקיץ עוד יכלו אלו לעמוד איכ-שהו בגזירה אך בעונות הסתו והחורף, בגשמים שלגים וסערות היו הרבה נשים מצטננות ולוקות בשפעת ובנזלת ובדלקת הריאות. בעיירה התנהלו ויכוחים ערים ובסופו של דבר נאלצו הצדדים היריבים להתפשר ביניהם.

החורף עבר ובא הקיץ. עוד אנו משתכשכים במי הנחל והנה הימים הנוראים ממשמשים ובאים. ביום הכפורים ההוא נפל דבר מביש בעיירה: בזמן תפילת העבודה, שעה שהרב האלסקאי ר' שמואל הרש עבר לפני התיבה, הופיע הפריסטב עם שוטרים, נגש אל הרב, אסר אותו והוביל אותו, ישר מבית הכנסת אל הגבול האוסטרי. הצד שכנגד הלשין עליו שהוא נתין אוסטרי המתגורר כאן ללא דרכון וללא רשיון. בשבת בראשית שלאחר מכן, בזמן האסיפה שלפני קריאת התורה פרצה קטטה בין שני הצדדים ואנשים זרקו מנורות נחושת ומכל הבא ביד איש בראש רעהו, מבלי לחשוש לחילול שבת...

זכור לי גם יום שבת קיץ אחד. סבי, אבי ואני הקטן התפללנו בבית הכנסת והנה הופיע שוטר העיירה, ניגש לסבא והודיע לי שיהודים אמיגרנטים נתפסו בגבול. מיד הסיר סבא את טליתו ומיהר לבית המכס, במרחק כקילומטר וחצי מבית הכנסת. בחוץ ירד אז גשם שוטף והמים גאו עד לברכים.

לאחר שסיימנו כבר את ארוחת הצהרים חזר סבא הביתה ועמו עוד שני יהודים. שלושתם רטובים עד לשד עצמותיהם. הוא הוציאם בערבית ושחרר אותם מאימת האטף. באותו טיול לבית המכס לקה סבא בהצטננות קשה, נפל למשכב והחזיר נשמתו לאלהים בגיל שמונים ושנים.

העיירה שכנה על גבעה שטוחה שהשתפעה והלכה לקראת הנגר הקטן ליפא. הרבנים לא הכירו בנהר זה וזוג שביקש להתגרש הוכרח להזדקק לשם כך לרבנים שבהורכיו.

במפקד האוכלוסים אשר היה לי ה"כבוד" לבצע מטעם האוסטרים והגרמנים לשם הרכבת נוגדנים למחלות מידבקות — מנה הישוב

אל תקרא דרושקופול אלא דרושקופולי, כלומר כלה שלי. הפזורה היהודית בגולה, מעטים בין הגויים הרבים, העזה לקבוע מונחים גיאוגרפיים משלה ולהלבישם איצטלה יהודית, לעתים אף להרחיק לכת כמו ביילאיה צרקוב שקראנו לה שדה-לבן ובינינו לבין עצמנו „שווארץ-טום" אה". בדרך זו הלכו גם מנדלי ושלום עליכם והשמות קבצאנסק, כתריאלעווקע, יהופיץ וכו' שהכתירו בהם ערים ועיירות יהודיות, היו לשם דבר עד היום הזה.

בהיותי ילד, שמות הכפרים והעיירות שבפינו יהודיים היו. רק בראשית המאה, כאשר הצעירים שבקרב אנשי-שלומנו למדו לרשום בעצמם כתובת ברוסית החלו להתגנדר במבטא הגויי של השמות, אולם ברשות הרבים בלבד. השמות החגיגיים האלה מזכירים לי, עוד היום, את המקטורן הקצר שאנשי המזרח נוהגים ללבוש על גבי הקומבו הארוך.

והנה בתוך ים זה של גויים הצליח ההוי היהודי ליצור לעצמו מעין רשות יהודית עצמאית משלו. ובתוך ההוי הזה שזורים היו עניינים לאומיים, קהילתיים, תפיסות והשקפות, גידים ויצרים עזים.

דרושקופול היתה מחולקת לשני צדדים: האליסקי והטריסקי, הינו חסידים המשתייכים לשני האדמו"רים הנ"ל.

ז'לוצק — (סוף)

משפחותיהם בכל יום ראשון בשבוע או בימי „החגאות" הנוצריים. אז היה הפדיון רב בחנויות והאכרים היו גם מביאים למכירה מיבולות אדמותיהם, עורות מציד החיות וכו'.

האוכלוסיה היהודית בעיירה הלכה ונתדלה בהדרגה. הרבה משפחות עזבו את העיירה ועברו לגור בתחנה רפלוברקה או שהגרו לחו"ל. הן מכרו את בתיהן ונחלותיהן לאוקראינים ולפולנים שהחלו לתפוס את מקומן.

כליון נחרץ בא על יהודי ז'לוצק בימי השלטון הנאצי. הם הועברו לגיטו בתחנה רפלוברקה, ששם רוכזו היהודים מכל העיירות והכפרים שבסביבה. הגיטו ברפלוברקה חוסל כידוע באופן אכזרי. הרוצחים ההיטלריסטים והאוקראינים הובילו את שארית הפליטה בדרך לסוכובולה. קברום כמעט חיים ביער ליד סמורודסקי.

פעם בלוצק ביום חורף קר מאוד הקפיד להסיר את הכפפה כשברך אותי לשלום.

ראשו ורובו טרוד היה בעניני ה-קהילה, מטפל ברבנים, שוחטים, חברא קדישא, וכל עסקי הקהל, ומאחורי הפרגוד מניע את הגלגלים. ובשבתות ומועדים, מקיים מפגשי קרובים וידידים. במסיבות אלה גידונו ענינים העומדים ברומו של העולם היהודי המתקדם. קורא היה את המאמענט, הצפירה ועתון רוסי. מת-ענין בלשון הקודש, רוכש שקל אך לכלל ציונות לא הגיע. הבית הווה רשם קול לכל המתרחש בעיירה, כולל דברי רכילות.

לא היתה מנהיגות מוכרת בעיירה, אבל הבית הזה היווה מין מוסד מכון, שפעל מכוח עצמו.

זלמן שמעון שוסטר'ס (בוקסר)

בסך הכל סנדלר עני היה, אם כי בעל מלאכה מעולה. חי בדחקות בדירה צפופה ומרובת ילדים. אבל השכינה היתה כאילו שורה על המשפחה הזאת. לשמעון שוסטר היו ילדים מספר. לא את כולם הכרתי. אצל זלמן הייתי שומע הרבה על אחיו לייזר מרשלק, שברח לגליציה מאימת הגיוס לצבא. על החרוזים שלו בשמחות מצוה התהלכו אגדות. ל"מזרחים" שהיה מצייר, בין שזה הכתל המערבי, בין קבר רחל או שכיות חמדה אחרות, יצאו מוניטין. והלא הם מצוירים בחרט או בכתב זעיר של אותיות והתמונות מהוות פרקים שלמים מתהילים.

אבל לא על הציור והבידור גאוותו של זלמן: הלחן, השיר, התפילה לפני העמוד, שחקן פו-רים, משחק שבו היה ממלא תפקידים מספר בבת אחת. גם אחשוורוש, גם ושת, ובשעת הצורך, גם קווק. מחזיק ביד רמה את חדר התפילה על בית הכנסת הגדול של החיטים. פעם שאלתי את זלמן: בבית הכנסת הגדול כל כך הרבה מקומות פנויים, למה לכם מגין לחד? והוא ענה לי: תיפח רוחם של בעלי הבתים. הם יקחו לעצמם את כל השמנת מן העליות לתורה ולנו ישאירו רק השיריים? היה לא תהיה כזאת! הוא היה גם עובר לפני התיבה וגם בעל קורא. ועוד נשאר לו זמן לעסוק בעניי "עמד", משל הוא עצמו עשיר מופלג הוא. מארגן קופות לצדקה ולעצה וגם מטה שכם ללינת הצדק: מו-צאו כפי הנראה מן המעין, ממנו שאבו אמ-נים, משוררים ואנשי רוח בישראל. בבחינת בני ישראל בני מלכים הם, אלא שהעניות מגור-לתם. ואכן, למרות עוניו הצליח להקנות השכלה לילדיו לא פחות מאשר הצליחו בכך בעלי הבתים המכובדים.

(הסוף מעבר לדף)

היהודי בעת ההיא כ-800 נפש, עדה שכולה יהודית מבלי שיימצא בקרבה אף גוי אחד.

מחנה חסידי אלסק, המכונים "המתים" ראו עצמם מיוחסים יותר. היו קצת אמידים ביניהם, יותר מאשר בקרב הטריסקאים. עסקו בעיקר במסחר הקמעונאי, במסחר תבואות, תיווך ומסחר עם פריצים, חוכרי דואר הסוסים, עמילי-מכס, בעלי מלאכה כמו בנאי-עץ ולבנים וכו'. וכמו-כן, עסקו גם בהברחת אמיגרנטים וסחורות. גם המחנה הטריסקאי, לא משך ידו מכל העסקים האלה, אלא שביניהם היו יותר עובדי כפים, בעלי מלאכה מכל הסוגים ויהודים שחזרו עם מרכלתם בכפרי הסביבה.

אשר לתרבות והשכלה, הרי שהצד האלסקי היה "נגוע" באלו יותר ומספר המגולחים שבי-ניהם עלה לאין ערוך על אלה שבצד שכנגד. ברם, תלמידי החכמים שבעיירה השתייכו בעי-קר לצד הטריסקאי. הם היו ספוגים יותר יהדות שרשית היונקת מן השלחן ערוך, מהמקורות ואף המלמדים המעולים שבעיירה השתייכו אליהם.

הרבה דמויות חרותות בזכרוני מהימים ההם ואשתדל להעלות אחדות מהן, בקיצור.

הרב פנחס וינר (הטריסקאי)

כבן שמונה הייתי כאשר הגיע לעיירה, הוא היה רחב-כתפים וגבר כהלכה. אמרו עליו שהוא כבר עבר את הגיוס וקבל לגוטה — למרות גילו הצעיר רכש לעצמו שם טוב והוקרה מכל החוגים ומשני הצדדים גם יחד. בעל מוח צלול, מעורב עם הבריות, עם הצעירים. בעיקר עם המתקדמים. מבין לרוח הזמן ומש-תדל ליישר את הניגודים והסתירות שבין הדו-רות. תלמיד חכם ובעל מוח חריף, משתדל להקל ולא להחמיר. אם כי לפי תפקידו צריך היה לתמוך בורם האגודה — יחסיו הטובים היו דו-קא עם הציונים.

ליפא צוקרמן

בצד "המתים" לא היו אישים מסוג פנחס וינר. המנהיג הבלתי מוכתר של אנשי אלסק — היה ליפא צוקרמן. איש יפה תואר מלוכש בקפידה ובהידור, שלט בלשון הקודש, ובעל מדקדק, מדבר וכותב רוסי, עיסוקו בעל הטכסא ובעל טחנת קמח. מנהל בית תרבותי ויפה ברוח מתקדמת ויחד עם זאת מסורתי מאוד — מין תערובת של חסידות והשכלה. כשהיינו מבקרים אצלו היה תמיד בודק אותי בידיעות הדקדוק של לשון הקודש ותנ"ך. וכשנפגשנו

רבי ידוע דורש בעצתו של ציוני צעיר ווהלין

פנחס אבישר (שווארצמאן)

מגוריהם זוהיל-שפטובקה ומעיר לימודיהם — קייב. והאנשים צעירים, משכילים וציונים. שם משפחתם שדה לבן, או כפי שביטאנו אז שו-דה-לובן, והאיש רוקח לפי מקצועו. הם פתחו בית מרקחת ברחוב הראשי של קורץ ועד מה-רה היה ביתם לבית ועד, בו היינו אנחנו, קבו-צת הנוער הציוני הפעיל, מתכנסים בערבים לעתים מזומנות ומבלים בנעימים על כוס תה מהביל ובשיחת ריעים על עניני דיומא ובעיקר, כמובן, על הנעשה בעולם היהודי ועל ציון והציונות.

זוכרני מסיבה אחת כזו פעם במוצאי יום שבת שבין פסח לשבועות, בבית ידידינו המכור-בדים כשאנו נהנים מהכנסת האורחים המופ-לאה שלהם ומויכות ער (ובסוגריים: זכורים לי שמותיהם של אחדים מהמסובים — וכי יתכן לא להעלות את זכרם היקר כשמזדמן הדבר לדידי? — הלא הם: יוסף זצר, בן-דודו של הסו-

לזכר רעייתי פועה, נ"ע.

צרוף מאורעות מופלא מהימים הסמוכים שלפני צאתי את עיירתי קורץ בדרך עלייתי לארץ-ישראל וראשית דרכי בארץ — מן הראוי שיסופר בראש זכרונותי הצנועים על החיים ב-עיירתי. התקופה — קיץ 1914 והיא חופפת את החדשים הרוגעים שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה וראשית הסערה הטרגית של המל-חמה. דומה שיש בסיפור זה שאני בא לספר כאן, כדי לעמוד, ולו במקצת, על ההוי היהודי בעיירות ווהלין והיחס לענין העלייה לארץ יש-ראל בימים הם, שלא פסח אף על חצרות הרביים.

משפחה קטנה, איש ואשתו, התישבה זה מק-רוב בעיירה. מסיבות כלשהן הם עקרו מערי

נוסדה הספריה, כאן אירגנו והציגו הצגות, לכאן נמשך הנוער ובבית זה יצאו „לתרבות רעה“ כלומר קצצו את הפיאות והחלו להתעמק בעברית והציונות. בגיל 15—16 החלו הבנים יוצאים לאמריקה. אחד הבנים, לוור, חזר לפני מלחמת העולם הראשונה — כדי להתיצב לצבא. פרצה המלחמה והוא נשאר תקוע בעיירה.

נער גבוה, חסון ואינטליגנטי היה. באמריקה ספג דעות אנרכיסטיות ומקצת מהבונד אך לא כדי לדכא את יניקתו הציונית מבית אבא. איש הפעולה והאירגון היה. חיינו באיזור צבאי מוגבל, התנאים הכלכליים קשים. אבל רוחו טובה עליו. ולכל זעזוע חדש היה מחבר שיר.

כשהחיים נמאסו עלינו מהקמת הגרוע, אשר האוסטרים סיפקו לנו, קמח מתירס ותפוחי אד-מה, הוא חיבר כדרכו שיר סאטירי בידיש שה-כל בעיירה שרו אותו.

עם פרוץ המהפכה הרוסית הוסטו הרגשותיו הפוליטיות לעברה. הרוסים הגיעו לברמלי. אין לו סבלנות לחכות לבואם. הוא רץ ברגל לק-ראתם. צבא בודיוני נתקל בו ביער. חשדו בו בריגול. משפט צבאי במקום ומוות בירייה.

דרושקופול — (סוף)

שלום הוכברג ובנו לוור

נמנה עם שבט „המתים“. שותף היה לסבי בעסק, מכס גבולות. לכאורה יהודי ככל יהודי-דים, זקן ולא פאות. בשבת חובש מגבעת נוקשה, לא עשיר ולא רש. המשפחה היתה גדולה. יל-דים מאשתו הראשונה והשניה, בעסקי הקהל לא התערב. וכולו חי בעולם משלו. עולם הר-חניות וההשכלה. קרוב משפחתנו היה. כשהיה משוחח עם אמי ז"ל פרחו באויר מלים מזורות כמו חיים זליג סלונגסקי, פרץ סמולנסקין, נחום סוקולוב, הצפירה, המליץ. אמא היתה מתוכחת אתו בעיקר על העתונות הרוסית והירחונים הליב-רליים, כגון „סוברמיוניה סלובור“, „אוברוודניה“, „ניבה“ ועוד. הוא היה מדקדק ותמיד מצא-תיו בביתו מעיין בספרי משכילים.

הוא לא עסק בפוליטיקה, גם לא אירגון, אבל האוירה בבית היתה ספוגה חיפושים, תהייה להתנערות לאומית וציונית. מכאן גבטה וצמ-חה התחושה הציונית והחלוצית, אשר במשך הזמן הקיפה את כל הישוב הקטן הזה. בביתו

הרביים ולעלות לארץ הקודש. כיוון שכך, ומאחר שידוע לו לרבי כי שדה-לבן, שאף שמקורב הוא למשפחת הרביים, הרי הוא אחד הציגונים המובהקים, ושבילי דארץ ישראל נהירים לו, הריהו מבקש עצתו כעצת ידיד כדת מה לעשות בבנו, האם מן הראוי לעמוד בפרץ ולמנוע נסיעתו מכח המרות של כיבוד אב או שמא מוטב להשלים עם רוח הזמן ולתת לנער ללכת בדרכו שבחר לעצמו.

הספור הזה עשה עלי רושם רב שכן באותו פרק זמן הייתי שרוי ראשי ורבי בהכנות האחרונות לקראת עלייתי אני ארצה, ולא הייתי חסר אלא את הדרכון הגוברנטורי שעוד כעשרה חודשים לפני כן הגשתי בקשה לקבלו אך הוא התמהמה להגיע משום מה.

כשני חודשים לאחר אותו ערב ביוני 1924. קיבלתי את הדרכון, ובסוף יולי שלשה ימים לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, דרכו רגלי על אדמת ארץ ישראל בנמל יפו.

עלייתי לארץ ישראל היתה קשורה אצלי בתכנית להכשיר עצמי להוראה בסמינר העברי למורים בירושלים אשר בהנהלת העסקן והחוקר הדגול מיקירי ירושלים, דוד ילין ז"ל, ואשר הוקם זה מקרוב לאחר מלחמת השפות הידועה בתולדות הישוב היהודי בארץ ישראל. משום כך היה בדעתי לבלות את השבועות הראשונים בארץ במחיצת דודי, משה בלובשטין ז"ל מגור מרי הסמינר למורים של חברת עזרה וזה כמה שנים שהוא שימש בהוראה. הוא נודע אחר-כך בשמו משה דפנא, מחבר שירים ולחנים ומפקח במשרד החנוך. שהייה קצרה זו אצלו מיועדת היתה גם לקבלת הדרכת מומחה לקראת למודי בסמינר וכיצד להספיק ולהגיע לירושלים בעוד מעוד, לפני התחלת שנת הלימודים אחרי חג הסוכות ולהיכון לבחינות הכניסה. אך המלחמה שפרצה מיד לאחר הגיעי ארצה שוב-שה כל התכניות. התורכים, למרות שלא הצטרפו מיד למלחמה, נקטו עמדה עוינת כלפי מדינות ההסכמה, רוסיה, אנגליה וצרפת. בגלל כך סבל הישוב היהודי שברובו נתיני רוסיה היו, מנגישות השלטון והפקידות העריצה ואני, כנתין רוסי שזה עתה עלה ארצה, חייב הייתי לנקוט זהירות יתירה בכל דרכי, אולם בהתקרב מועד התחלת שנת הלימודים, היינו סוף תשרי תרע"ה, לא יכולתי עוד להשהות עלייתי לירושלים. עשיתי צעד מכריע, וביום הושענא רבה יצאתי את גדרה רכוב על חמור בדרכי לתחנת הרכבת שברמלה ומשם המשכתי במסילת הברזל העולה לירושלים. הרכבת עשתה דרכה במתי-

פר ש.צ. וצר שעלה בערוב ימיו מניו-יורק ונפטר בתל-אביב. בילקוט הובאו הערכות עליו ומיצירותיו. הוא היה מטובי המורים לעברית וזכיתי ללמוד תורה מפיו; מרדכי זילברמן בן הדיין ר' אביגדור, שלימים נעשה עיתונאי; מאיר טשודנר, הנער יפה-התואר בעל תלתלי הזהב והנפש הפיוטית. כבר בגיל רך החל להביע רגשותיו בשירה וכבר אז היה תחת ידו כרך שירים ועל גבו באותיות זהב: שירי ממל"ט, ראשי תיבות: מאיר בן משה ליב טשודנר. לימים נתפרסם כמשורר וסופר והיה העורך של השבועון העברי, "בדרך" בבעלות ה"היינט". (נספה בורשה בשואה) — והנה נפתחה הדלת ושמשו של הרבי הצעיר ממקארוב, בנו של האדמו"ר ר' משה מרדכי'לה המקארובי, נכנס והוא אומר שהוא שליח של הרבי הצעיר המתכבד להזמין אליו לאכסניה את הרוקח בענין חשוב. נעתרנו ברצון להתנצלות מארחנו ונשארו יושבים ומחכים בצפיה דרוכה, לשמוע מפיו כאשר ישוב, מה הענין החשוב שבגללו ראה הרבי צורך להזעיק אליו את ידידנו המשיחיל הציגוני בשעה זו של מוצאי-שבת, שעת ביקור החסידים אצלו.

לא ידענו אז הרבה על תולדות חייהם של מארחינו אשר, כאמור, תושבים חדשים היו בעיירה, אך זאת ידענו, שהרוקח נמנה פעם עם תלמידי ישיבת וולוז'ין ותוך זמן קצר בכוחותיו הוא ראה את עצמו סטודנט באוניברסיטה. ידענו גם כי הוא ממקורביהם ומבאי-ביתם של משה פחת הרבי ר' משה מרדכי'לה ממקארוב שבפלך קייב. כידוע, נהוג היה בימים ההם בעולם החסידות בוהלין והמחוזות הסמוכים, שהרביים היו מקדישים חלק רב מזמנם למסעות כדי לפקוד את חסידיהם בעיירות מגוריהם, ונוהגים היו בדרך כלל להתאכסן בביתו של אחד מחסידיהם שבעיר, לערוך "שולחן" של סעודות שבת, לקבל פדיונות, להדריך את צאן-מרעיתם בעצות וכו'. וכו'. ר' משה-מרדכי'לה ממקארוב היה מקובל על עדת חסידים מרובת אוכלוסים בקורץ וגם בית-כנסת מיוחד היה להם, בית-הכנסת המקארובי (מקאראווער קלויז). בימים ההם החל גם בנו של ר' משה-מרדכי'לה להופיע כרבי עצמאי ולהנהיג כת-חסידים משלו, כולל ביקורים שנתיים בעיירה וכו'. והשבת ההיא היתה שבתו של אותו רבי צעיר בקורץ.

לאחר שהות ארוכה חזר הרוקח, והוא סיפר: הרבי, הנותן עצות לרבים, היה זקוק עתה בעצמו לעצה: בנו, הנער הצעיר כבן 18 סטה, רחמנא-ליצלן, מדרך היהדות המסורתית והחסידיית ועל הציגונים הסתפח, ולא עוד, אלא שגמר אומר לעזוב את עירו ואת בית הוריו

הגיעה כאשר תוך כדי שיחת ההכרה בינינו נתגלה שהבחור דגן אינו אחר אלא אותו נכד של ר' משה מרדכי'לה שהיה נושא ההתיעצות בין ידידי הרוקח שדה לבן לבין הרבי בקורץ לפני כחצי שנה. שמחת שנינו על הפגישה המפתיעה עברה כל גבול, ולמרבה השמחה נתברר מיד ששנינו מתכוונים לאותה דרך-חיים עצמה, וכי אף הוא אומר לגשת לבחינות הכניסה לסמינר למורים מיד אחרי החג.

בו בערב הלכנו לבית הכנסת של כולל אונגרן אשר בשכונת מאה שערים להסתופף יחד עם קהל באי מועד בליל שמחת תורה והקפות; ולמחרתו סיירנו בעיר העתיקה החל בכותל המערבי וכלה ב"דרך היסורים" (ויהי דה לה רוזה) המפורסמת.

למחרת החג נגשנו לבחינות ושנינו נתקבלנו כתלמידים לסמינר. ידי לא זזה מתוך ידו במשך השבועות המועטים שזימן לנו הגורל לחיות בצוותא. אך ימי שבתנו יחד לא ארכו. חל מפנה בעמדת תורכיה והיא הצטרפה רשמית למלחמה. בעקבות מפנה זה במדיניות השלטון העות'ומני באה הגברת הרדיפות והגישות כלפי הישוב היהודי וביחוד גברה החרדה בקרב נתיני רוסיה. ביפו ובתל-אביב נחטפו יהודים ברחובות העיר, הובלו לנמל יפו וגורשו מהארץ.

רבים נתפסו לבהלה ויצאו את הארץ מרצון. גם מצב זה של אנדרלמוסיה נוצל ע"י כת קנאים מחסידי קארלוב שבמאה שערים, שכצנינים היה ביניהם דבר המצאו של נכדו של ר' משה מרדכי'לה בחברת הציונים האפיקורסיים. והם חיפשו דרך לעקרו ממנה. יום אחד נעלם הבחור והשמועה אמרה שהקנאים הללו הבריחוהו מן הארץ בין שאר הבורחים מאימת הבאות.

נות ואני מזין עיני בהתפעלות ובהתרגשות רבה במראות הנגולים לעיני — משני עברי המסילה, כשהשמות עמק איילון, שמשון הגבור, הרי ירושלים עולים במחשבתי ומפעימים את נפשי השוקקת. המראות הללו לא היו אותו זמן זרים לי לחלוטין שכן כחצי שנה קודם לכן נודדמן לי לצפות בראינוע שבזווהיל בסרט שצולם בחלק זה של ארצנו ואשר נקרא בשם: „חיי היהודים בארץ ישראל“. רגשות התלהבות אלה היו מלווים גם צפית מתיחות דרוכה לקראת הצפוי לי בשעות הראשונות בירושלים — שאני עתיד להגיע אליה לעת ערב ובידי אין כל כתובת ללינת לילה.

סוף סוף הגיע המסע לקצו ועם פנות היום סמוך לשעת התקדש ליל חג שמחת תורה נעצרה הרכבת ליד הרציף של תחנת ירושלים. ירדתי מהקרון בלב פועם מעוצם התרגשות, צפיה וחרדה לבלתי נודע — והנה אני רואה בחור צעיר, בעל פנים מסבירות וכולו זוהר, צועד לקראתי בצעדים רחבים וידו מושטת בתנועת „שלוש עליכם“ מוכן ומזומן לקיים בי מצוות הכנסת אורחים. עד מהרה החלפתי כמה דבורים עם הבחור דגן שראיתיו כראות מלאך גואל שלוח ממרומים. ולא עברו רגעים מועטים והנה מצאתי עצמי יושב במחיצתו בכרכרה דוהרת לעבר ירושלים, עיר הקודש, מרכז כיסופי מימי ילדותי. „הנה זהו מגדל דוד“ מצביע הבחור ואומר „וזהו חומת ירושלים, וכאן שער יפו“. „אנו נוסעים, הסביר לי מיטיבי ואיש חסדי, למלון וורשבסקי המצוי בשכונת מאה שערים ושם נבלה יחד בחדרי את יום החג. אשר לתכניות שבקבע, עליהן נשוחח באסרו חג.“ השתלשלות מפתיעה זו של הנסיבות הגדילה כמובן את התרגשותי אך לפסגת הדרמטיות היא

מה חדש באיגוד

מ. בורקו, י. הירשפלד.
בועדת התרבות: מ. בורקו (יו"ר), נ. ליבנה, רות ברנר, י. מרגלית, י. סרליק, י. זיידל, א. מנדל, ז. גרוב, א. גל, י. טבצ'ניק, ט. וייסברוט, ח. חזנוואלד.

ביום ב' בכסלו תשל"א (30.11.1970), נתקיים בהיכל ערב אזכרה במלאות שנה למותה של טניה צ'קור ז"ל, בהשתתפות ראשי האגודה, קרובי משפחה וראש עיריית גבעתיים מר קובא קרייזמן.

באסיפה של הנהלת האיגוד ביום 26.1.71 נבחרו הוועדות דלקמן:

בנשיאות: ז. רוזובסקי (יו"ר); ח. חזנוואלד (סיו"ר); ז. אפטר (נזבר); י. זיידל (כספים והוצאה); י. מרגלית, א. שפירא (מזכירות).

בועדת הכספים והוצאה: מ. ליפשיץ (יו"ר); י. זיידל, א. שפירא, צ. פליישר, נ. תכלת, נ. הררי, ח. חזנוואלד, ח. לזר, ח. פינקל, ש. מנדלקורן, פ. לרנר, ול. צ'קור.

בועדת בנין ועיצוב: ז. אפטר (יו"ר); א. מנדל,

ריעי נעורים

אליהו מנדל

תלמידי תיכון מצטיינים ושניהם זכו להשכלה גבוהה, שלא כל אדם בקובל עירי זכה בה ושניהם היו מהנדסים מוכשרים.

אולם לכלל סרטיפיקאטים בכדי לעלות ארצה לא הגיע הדבר. אמנם, אנחנו, קבוצת חברים כאן הפכנו עולמות. לבסוף התקשרנו אף עם כמה מפעלים (שלא היו מרובים אז בארץ) על-מנת שישלחו להם „דרישות עבודה“ או-לם — אחרנו. פולין נלכדה לפתע פתאום בצפרי הנאצים ועלתה בלהבות. סופם של גרישה ואיזיה שגם הם נלכדו בצפריהם הדור-סות והעקומות של העופות הטמאים...

משיקה ויינטרוב

הוא הגיע אלינו, יחד עם בני משפחתו, ממי-קומות רחוקים מרוסיה. אז לא הבין אף מלה אחת יידיש או עברית. היה מלא תורת מרקס ולנין כרימון ומילא כרסו בספרות הרוסית. אך מהר מאד התאזרח בקרבנו ו„תפס“ את העקרון של דרכנו. את מקומם של מארקס-לנין תפסו א.ד. גורדון ודומיו. ציונים-עובדים-מגשימים. תמונה גדולה של א.ד. גורדון ב„רו-באשקה“ הרוסית נתלתה בחדר. אף הוא — כל ימיו היה לובש „רובאשקה“ (חולצה) שכזו. הוא נתן הרבה מאד לנוער בעיר, אך הגורל התאכזר משום-מה אליו ושאיפתו להשיג סרטיפיקאט בדרך כלשהי לא נתגשמה. הוא יצא לעת-עתה לעולם הרחב. לפאריס, אך שם נפל יום אחד בידי הגסטאפו ששלחה אותו, דרך ארובת כבשנים במחנה ריכוז — השמימה.

פאליק באר

פאליק באר הגיע אלינו מסביבה אחרת משלנו. הוא היה תלמיד ישיבה הרבה שנים ועמד לקבל סמיכות רבנות, אלא שעבר משבר, אחת-זתו „קדחת ההשכלה“ ואת הדרך מהישיבה ללימודי חול עבר בקפיצה אחת. קפצה לו הדרך גם אל קן „השומר הצעיר“ וכשם שידע לשחות ב„ים התלמוד“ כך צלל מהר מאוד לעומקי התורה הציונית-סוציאליסטית ואף החל להטיף לה כאילו היה כזה מבטן ומלידה... הוא היה יליד טריסק הקרובה והגיע לקובל

שמחתי להצעתו של ידידי, עורך הילקוט, להמשיך בתיאורי חברי מנוער, אשר לצערי הרב לא זכו לשבת אחים גם יחד עמנו במדינת ישראל והם הלכו בדרכם של כל יהודי עירי קובל ושל יהודי כל יתר הקהילות הקדושות בוועהלין וכו' וכו' — בדרך אשר ממנה לא ישו-בו עוד...

האם אני זוכר את כל חברי מהימים ההם? וכלום אפשר לשכוח אותם? מספיק שאתבונן באיזו פינה. עם עצמי ועם זכרם. שארשום את שמותיהם על גבי נייר, בבחינת ושוית לנגדך, ושוב אני בחברתם...

משה'לה צ'ודאק

שמו היה קופרברג וקראנו לו צ'ודאק (משו-נה) על שום ראייתו השונה את העולם. שונה מראייתנו אנו. הוא היה „מתמיד“. קרא ושנה יומם ולילה ממש — ומה פלא שראה הכל באור אחר? ביחוד כשהגורל המר לו לא מעט: לא מצא לו עיסוק כלשהו ופרנסתו על אמו האל-מנה. אמנם. בכך לא היה יוצא מן הכלל. רבים היו סמוכים על שולחן הוריהם בחוג חברינו הנרחב. אלא שלו היה קשה להשלים עם כך והוא נתפס להזיות והטיל עצמו לעולמות רחוקים. „כל כך למה, משה'לה?“ „המציאות המ-רופשת“ — היה עונה כשדוק של עצב נתלה בעיניו. „הנוער היהודי בקובל טובע בבוץ, כלום אינכם מבחינים בכך? ומי יצילנו?“ בלכתו ברחוב היה תמיד נחפו. צועד מהר עד לקוצר נשימה. „אין הרחוב צריך לדעת שאני הולך בטל. אני אדם עסוק אני, אתה רואה, רחוב?“

משה'לה השיג סוף-סוף משרה ודווקא לפי רוחו וכשרונותיו, אלא שהיה זה זמן קצר בלבד לפני השואה. את צעדו האחרון צעד, כא-מור, יחד עם כל יתר יהודי קובל בתהלוכת המוות שיצאה מבית הכנסת הגדול. לא היה טעם לחקור איך הוא הלך. אולם אני רואה אותו צועד מהר-מהר ונשימתו קצרה.

גרישה ואיזיה

גרישה ואיזיה בויים — שני אחים היו. הם שיסדו את קן השומר הצעיר בעיר. שניהם

יחיאל שטיין

הוא הגיע לקובל מהעיירה הקטנה סוקיליה. יהודי חלוש. חירור-פנים. משקפים כבדים וזקן-קן „ג'ינג'י" כיסו מרבית פניו. בא — ופתח מס-פרה ברחוב נובורווקזאלנה.

הוא היה בהרבה קשיש מאתנו. כבר היה אב לילדים. אך לא ארך זמן רב והוא נהיה אחד מה„חברה". והמספרה שלו הפכה להיות למרכז של הנוער הציוני בקובל. כי היתה לו משיכה עזה לציונות, לנוער. לעסקנות צבורית, להוראת עברית. עברית ידע על בוריה. בעיירתו היה המורה לעברית. בה"א הידיעה. אלא שנמלך לא לעשות את התורה קרדום לחפור בה. הוא גם ניגן יפה בכינור והנעים לנו בכינורו ערבים של-מים.

במספרה שלו, שהיה גם בית-עסק, רקמנו תכ-ניות על חיינו בארצנו, כאשר נגיע לשם, סוף סוף. ולא רק בדיבורים ובמחשבה, עשינו אף שרטוטים „מדויקים" על גבי הנייר. היו לו כמה „אלטרנטיבות: החיים בתל-אביב; במושבה, ב-קיבוץ...

לאף אחד מהמקומות האלה הוא לא הספיק להגיע. כבעל משפחה לא אמיד ביותר היה אצ-לו עניין העליה מסובך למדי...

אמא בתיה (באסקה)

כך קראנו לה, למרות שהיא היתה בגילנו. בגיל צעיר נתייתמה מהוריה והיא דאגה ל-עצמה ולשני אחיה הקטנים שהיתה לה לאם. אך הדבר לא הפריע לה כלל להירשם כחברה ב„השומר הצעיר" ואף להיות בין הפעילות ביו-תר. לא החסירה מעולם שום „פעולה" ושום מסיבה. יותר מזאת: הרבה מאד אסיפות ומסי-בות קיימנו אצלה בבית.

באסקה אהבה מאד פרחים. ביתה היה תמיד מלא בהם. היא סדרה אותם כדרך שמסדרים אותם... המומחים היפאניים בימינו. אז לא הבנו עוד בעניינים כגון אלה ואמרנו בלבנו: „שג-עון". נזכור-נא, שחנות פרחים בכלל לא היתה אז בקובל ומי שחשקה נפשו בפרחים היה צריך לקטוף אותם במו-ידיו, אם מעצים, מגינות או מצדי-דרכים... אף הפרוטה לא תמיד היתה מצו-יה בכיס. אך בשביל באסקה היינו מוכנים לע-שות בשטח זה הכל. איש לא ביקר אצלה בלי פרחים בידו, ולו ענף אחד או פרחים בודדים, הבטחנו לה שבקיבוץ, בארץ, נשתול לה ערו-גות פרחים מסביב לביתה, כ„אורך הגלות".

עכשיו היא טמונה בקבר-אחים גדול שמחוץ לקובל. האם שם מישוהו פרח עליו, לזכרה?

יחד עם בני משפחתו. אנחנו עורנו לו „הת-אזרח" בתוכנו והוא הרגיש את עצמו „תושב". חותם הישיבה לא נמחק מעליו עוד הרבה זמן והדבר גרם אף לקוריוזים שונים אך הבנתו הרבה, תפיסתו ולומדותו חיפו על הכל. הוא שאף כל ימיו להתקבל כתלמיד באוני-ברסיטה בירושלים ולשם כך התכונן כאכסטר-ני לבחינות הבגרות. הוא נתפס על-ידי צידי הס.ס. ברובנה שהו-בילוהו בין יתר יהודי רובנה, אל בורות-קב-רם.

האחיות גולדבלאט

האחיות גולדבלאט לא ניתנות, דומה, לשיכחה. פני הן. וזה משום שאיוז מזיגה מופלאה של צער וחדווה היה תמיד נסוכה עליהן. ההבדל ביניהן בגיל היה שנה אחת בלבד. את הגמנסיה תרבות בקובל שתיהן סיימו באותה שנה.

בקן הן היו תמיד במרכז. בנים ובנות כאחד סבון תמיד כדבורים, וזה משום המיוחדות שבפניהן, כאמור, ומשום גל העליצות שנבע מהן.

זמן קצר לאחר מכן נפגשנו כולנו בקיבוץ-הכשרה. לאחר יום עבודה קשה ומפרך היינו מתלקטים יחדיו וחולמים בהקיץ על החיים האחרים המחכים לנו שם, שם...

לגבי דידן הפך ה„שם-שם" — תעלולי ה-גורל האכזר ומעשי אנשים אכזריים עוד יותר — לעולם הרחוק באמת...

המדריכה מליה

רואה אני אותה בכובעה הגימנוסטי של גמ-נסית פרנקפורטר כשהיא מהלכת שקטה, ביי-שנית כלשהו, בת ישראל צנועה ויחד עם זה בעלת מרץ פנימי שופע ובטוחה בעצמה. הג-שמה היתה אצלה עיקר העיקרים והיא לא הבי-נה איך אפשר לא להשיג דבר אם שואפים אליו בלב ונפש ממש. במובן זה היתה חסרת-פש-רות.

היא היתה בין מדריכי הקבוצות המצטיינים ביותר. לא פעם הסתכלתי בילדים-חניכיה, כיצד הם מטים אוזן קשבת, ופה פתוח, לכל היוצא מפיה — והם שמחים על דבריה כמוצא שלל רב.

ועד היום קשה לי להבין, שדווקא מליה זו, אשר בורכה בכוח רצון עז להגשים דברים, דווקא מליה זו לא מצאה דרך להגשים את חלום-חיה ואף לא להימלט מידי מרצחיה...

יהושע אירגה

בית הכנסת לחייטים באוליקה

חר להתערב עם בעלי המלאכה, למרות שעפ"י רוב זה מסחר שהפרנסה ממנו והלאה. מה שאיפיון את ה"שניידער שיליכל", אשר מבנהו היה מצורף לבית-הכנסת הגדול, היתה תיקרתו הנמוכה, הלבוש הדל שהיה מנת-חלקם של רוב באיו, על ילדיהם. מפני שלמרות שהו-ריהם ברובם סנדלרים וחייטים היו ערגו בחלו-מותיהם הילדים לנעל חדשה ובגד חדש, לשווא תחפש בין מתפלליו טלית נאה וחדשה, כביתר בתי הכנסת, לא חסרו גם בשניידער שיליכל יהודים ששקעו בתפילתם, שכחו מכאוביהם ו-מחסורם. ובגמר התפילה, עת חזרו לביתם וישבו לסעוד את ליבם ובני משפחתם סביבם, התגלתה המציאות בכל מערומיה. רבים מאחינו בני אוליקה סעדו את ליבם, כפי שנאמר בשיר המ-פורסם: דגים: משמע חתיכת דג הגונה, מה-סכר של קניאז רדזיביל אשר גזל את הנהר מ-תושבי אוליקה, וחלה טעימה וטריה כמנה רא-שונה. ואילו מתפללי השניידער שיליכעל, עליהם בדרך כלל חל החלק השני של ה-שיר האומר — דגים: פירושו לעניים זנב-דג מלוח ולחם שחור, אשר לעתים גם זה בצמצום..

אוליקה — הכל היה בה — עוני ועושר, חד-ווה ותוגה, תקווה ויאוש, קנאה ואחוות. כל אחד מאתנו ארג בילדותו את חלומות המחר. כל ילד כדרכו הוא. וגם לאחר שעובנו עיירה חביבה זו השארנו שם יחד את זכרונות העבר על אודות בני משפחה, הורים, אחים ואחיות, אשר יכלו ל-המשיך את חיי היום-יום, מי במלאכה ומי ב-מסחר ואף לעלות לישראל לולא נגדעו בעודם באיבם ביד הרשע של הנאצים הארורים, אשר השמידו עני ועשיר, טף וזקן. מעטים ניצלו בבור-חם מזרחה, אך רובם לא האמינו בתוכניות הט-רוף של הפשיזם והם שילמו לפיכך בחייהם.

אוליקה שלנו על יושביה איננה עוד. אך את יקירינו לא נשכח. זכרונות אלה אינם ניתנים לשכחה. את אשר עוללה לנו החיה הנאצית — נזכור.

אוליקה על רחובותיה וסימטאותיה הצרים — מקור זכרונות מלאי-חוויות משנים עברו לכל יוצאיה. משקפים הם ארועי ילדותנו העליונים מחד גיסא, והרוויים תוגה, עצב וחלומות לע-תיד מאידך גיסא. אי-אפשר לא להזכר בגבעה לאו דוקא גבוהה, שליד מכון המים ממול בית הכנסת הגדול. בלילות החורף בחזורנו מתנועות הנוער, היתה נוצרת שם, "רכבת" מחליקים, חבו-קים האחד בזרועות השני, שדהרה מעל הגבעה למטה. היש מי שיקבע בוודאות ממה נהנינו אז? האם מההחלקה המהירה, שלא פעם הסתיימה ב-התגלגלות כללית אל ערמות השלג, או שמא מההזדמנות אותה חיפשת כדי להבק את שאהבה נפשך?

והרחבה הגדולה שברחוב הראשי מול ארמון רדזיביל, ארמון שהיווה סוד כמוס לכולנו וא-שר הכניסה אליו היתה אסורה. חבורות חבו-רות טיילנו ברחבה. לקולות צחוקנו וויכוחינו הסוערים ולעוד חוויות רבות אחרות, היו עדים עצי הנוי המלבבים, המדרכות והכביש ברחוב זה, אשר היווה את מרכזה הסואן של אוליקה הקטנה.

עובדה שאין לערער אחריה: בערבי שבתות עברו כל החיים להתנהל בבתי-הכנסת. אמנם הדור הצעיר החל כבר להעדר מהם, אך עדיין יכולת למצוא את רובם של בני העיר בבתי-הכנסת. בתי-הכנסת התרכזו רובם ככולם, באזור אחד, כאילו ללמדך על השוויון שננהג כלפי בורא עולם היושב במרומים. אך כאן למטה במציאות, היו בכל זאת גפרדים: ביהמ"ד של חסידי טריסק לחוד, של חסידי סטולין, של חסי-די אוליקה, וכו' ובין כולם עמד לו, "השניידער שיליכל" (בית הכנסת של החייטים), שהיה שו-נה מאחרים. שבאחרים נמצאו יהודים אמידים יותר ואמידים פחות, וגם אביונים לא חסרו ב-הם ואילו ה"שניידער שיליכל" כשמו כן הוא: הכניסה אליו היתה רק לבעלי מלאכה, וזאת מסיבה פשוטה: לא נאה היה למי שעסק במס-

דואר הסוסים

(פרקי ז'יטומיר)

יוסף טבצ'ניק

במחצית הדרך, בין שתי הערים, היו הנוסעים עוברים לדיליו'נס, שבא מזוהיל — ולהיפך. בבוקר, בשעות המאוחרות, היה הדיליו'נס חוזר לז'יטומיר עם אותו עגלון אדום-הזקן. הממונה על חזרת הדיליו'נס בבוקר. לעין השמש, בלי הלפיד הדולק, היה הכל פחות חגיגי, מאשר בעת היציאה בערב. אנשים היו מכוונים את שעוניהם, לפי יציאתו ושובו של הדיליו'נס. „דיוק“ למופת.

בחורף, היה הדיליו'נס מחליק על מזחלות, והיה נראה הרבה יותר נמוך. אפילו סופות שלג סוערות, לא היו מעכבות בעד הדיליו'נס. בחורף, כאשר ירד שלג והעגלון על זקנו ושפמו התכסה שכבה לבנה, הייתי מרחם עליו ואומר בלבי את תפילת הדרך עבורו...

ההודמנות לטעום את טעם הישיבה בתוך הדיליו'נס ניתנה לי, לעתים בדרך מקרה ולא בשעת הנסיעה: גרנו בבית של נוצרי-פולני, שהיתה לו נפחיה. היא נמצאה בחצר מרווחת, ולעיתים, היו מביאים לשם את הדיליו'נס, לשם תיקונים. אז, ניצלתי את ההודמנות, הייתי מת-גנב לשם, באין רואה, סוגר את הדלת ומתישב בנחת ואף משתטח על הספסלים המרופדים בבד גס ועבה. לאשרי, לא היה אז גבול.

הדיליו'נס, שרך את דרכו בין שתי הערים, עד סמוך לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, כאשר הוחלף באוטובוס. היה זה חידוש מודרני, שהתגאו בו, אבל חסר-הרומנטיקה של הדיליו'נס, עם כל הכרוך בו.

תנועת האוטובוס נמשכה עד פרוץ המהפכה ועד מלחמת האזרחים, שבאה בעקבותיה. לא רק תנועת האוטובוס נפסקה, אלא גם „דאר הסוסים“ נתבטל. עם חילופי המשטרים, היו באים החיילים לתחנה ולוקחים משם את הסוסים ואת הכרכרות לצרכי הצבא. המפעל התחסל מאליו. האורות הגדולות של הדאר נשארו ריקות. לימים, כאשר בגרתי ונודמן לי לקרוא את „המכתבים הפילוסופיים“ של היינריך היינה ונתקלתי במשל הרפת, בו משווה היינה את העולם לרפת שבכל פעם מנקים אותה אומנם אלא ששוב ושוב מטילות בה הפרות את גללי-הן וכך מלכלכות אותה בלי קץ, בדומה לאנשים שבעולם — נזכרתי משום מה באורות הדואר הריקות בעיר הולדתי ז'יטומיר על הסוצי-אציה המעציבה שהדבר מעורר בי עכשיו...

מתקופת ילדותי, זכורה לי „הקונאיה פוצ'טה“ (דאר סוסים), ששימש כאמצעי תקשורת בין ז'יטומיר לזוהיל.

הבית בו גרנו, נמצא ע"י הכביש, המוליך מז'יטומיר לזוהיל. הייתי עד לתנועה כמעט הבלתי פוסקת של כרכרות הדואר הרתומות לסוסים, המובילות פקידי ממשלה ושקי דואר, בין שתי הערים הנ"ל. מסילת-ברזל ביניהן טרם היתה. ז'יטומיר היתה מחוברת בשתי מסילות ברזל צדדיות: עם ברדיצ'ב ועם קורוסטין.

התחבורה באמצעות דאר סוסים, היתה נח-לשת רק ביום ראשון בשבוע, הוא יום המנו-חה. הדאר הזה, היה שייך לממשלה, והחוכר היה יהודי, בשם רבין. הוא היה ההיפך משמו. יהודי מתבולל ומחוסר השכלה.

התקשורת האזרחית נעשתה, באמצעות ה-דיליו'נס, שעשה את דרכו, בין שתי הערים, בכל ימות השבוע, פרט לשבת, וזאת מסיבה פשוטה: כמעט כל נוסעי הדיליו'נס היו יהודים.

חובתו היתה נתונה לדיליו'נס. כל ערב, בשעה מסוימת, יצא הדיליו'נס מתחנת „הפוס-טה“, לכביש המוביל לזוהיל. בדיליו'נס היו רתומים 3 זוגות סוסים. העגלון היה יהודי, להבדיל מכל יתר עגלוני הכרכרות, שכולם נוצרים היו.

זכור לי העגלון האדמוני, עבדקן, יושב מכו-רב על מושב גבוה של הדיליו'נס ובידו שוט ארוך, שיכול להגיע עד לזוג הקדמי של הסו-סים. למעשה, כמעט שלא הצליף בסוסים רק שרק בשוטו וכך מדרבן את הסוסים. מצד שמאל של העגלון דלק לפיד, שהיה תקוע במוט ארוך והאיר את דרכו של הדיליו'נס, בחשכת הלילה. מקומות המושב ליד העגלון היו זולים יותר, שכן הם לא היו מוגנים מפני הגשם בקיץ, וה-שלג בחורף.

כילד אהבתי מאוד לראות את המחזה המר-היב כיצד הסוסים דוהרים, בליווי צלצול הפע-מונים על צוואריהם, כשהעגלון, עם השוט בידו, משמיע צליפות מלוות שריקות, הלפיד הדולק מפיק עשן, וצילי הנוסעים דרך השמשות היוש-בים פנימה, המתנועעים עם טילטולי הדיליו'נס. בפנים, היה אור קלוש מעששיות-נפט קטנות, שדלקו בתוך פנסי-קיר.

כמה קנאתי אז באנשים אלה, היושבים בפנים בנחת ועושים את דרכם הארוכה, במשך שעות רבות.

בני עמך נדירים

חיים גמר

סגן השמש ברובנה

רח. היה דואג לכלכלתו ולבושו, והכל תוך שפעת חיוכים וטוב לב.

כמה וכמה תפקידים היו לו לר' לזיל שאף אחד לא יכל היה למלאותם כמוהו. ב"פוליש" ע"י החבית עם ה"שמות", עמד ארון גדול סגור על מנעול קטן. כמה אהבו הילדים להצטופף ליד הארון, כאשר ר' לזיל היה פותח אותו. תחילה היה נראה זועף, כועס, צועק: "שקצים, הסתלקו מכאן!" אלא שלאט לאט גברה בו אהבת הילדים, והיה נותן להם להסתכל פנימה, ובארון: בק-בוקי יי"ש קטנים, כוסיות קטנות, כעכי-ביצים, והיה אם יארציט ב"שטיבל" וחברה משניות היו שותים, "תקנה", מיד היו מזמינים אצל ר' לזיל משקה והיה ר' לזיל מגיש לשולחן אחרי התפילה, כוסיות קטנות ויי"ש וקולות היו נשמע עים מיד מכל עבר וצד: לחיים, לחיים! לתיקון ועילוי הנשמה!

ובמדף השני בארון, טליתות מטליתות שונות; עם ובלי כתרים, סידורים וסידורימ'לך, מחזור-רים ומחזורימ'לך, והיה אם אורח בא ל"קליי-זיל", היה ר' לזיל קם מעם התנור, רץ לקראתו ב"שלום עליכם" רחב, תוקע לידו טלית, אבנט, וסדור לתפילה.

בהגיע עונת הקציר היה ר' לזיל בכבודו ובעצמו שוכר חלקת אדמה מאיזה פריץ, היה יוצא לבד לשדות, המגל בידו, כתנתו לעורו, וטלית קטן עליה, והיה קוצר חטים בשביל "מצה שמור" רה" למהדרין מן המהדרין. לבדו טרח באפיית המצה, וחלוקתה ליהודים כשרים. ימי הפסח הגיעו, ר' לזיל עוסק וטורח בהכנת יין-צימור-קים לפסח. לא חס וחלילה לשם רווחים, כי אם לשם מצווה, כדי שיהודים כשרים, חסידי סטולין, יאכלו מצה שמורה, יין לארבע כוסות לליל הסדר, וחרוסת למהדרין.

בתשעה באב היה יושב על גבי עמוד הפוך, בוכה בדמעות שליש על חורבן הבית. חברה "שקצים", והזאטוטים, היו קולעים ברקנים ל" (הסוף מעבר לדף)

מי שהודמן פעם בסימטה הקטנה "קונצנה", הגובלת עם רחוב בולשויה מינסקה שברובנה העיר בעיקר בימי חג ומועד, היה עוצר את הלוכו לרגע ועומד להאזין לקולות הרינה הבוק-עים מבית הכנסת, "השטיבל" דחסידי סטולין. ואם דרכה רגלו ב"פוליש" והיה מציץ פנימה, היה רואה לפניו עדת חסידי סטולין, עטופים בטליתותיהם, בהונותיהם תחובים באבנטיהם, ובדביקות חסידית והתרוממות נפש היו מפילים את תחנוניהם לפני רבון עולם.

ר' לזיל לא היה מיושבי מזרח ב"שטיבל". נהפוך הוא. מקומו יכירנו על יד התנור. הסדור פרוש לפניו על השולחן. טליתו מכסה את ראשו, משקפיו הקשורים בחוטים לאזניו שמוטים על חוטמו הגבנוני, ותמיד הוא מחייך בבת צחוק מלבבת. שפמו וזקנו המדובלל היו מאור-בקים בצבע ה"טבק"; בכיס האחורי של הקפוט, היתה מצויה תמיד קופסת ה"טבקה", וכל דצריך היה פושט שתי אצבעותיו ונהנה מקומ-צת טבקה, לעתים עד כדי עטישה בקול אדיר-רים...

סוחר תבואות היה ר' לזיל לפניו. "מוכר תבוא-אה-ניק". הבית היה מלא ילדים ורווה נחת עם אשתו. עד שביום בהיר אחד פרש מביתו, עזב את עסקיו, פרש מכל העולם הזה... הוא החליט בנפשו להתמסר כולו לבית הכנסת, ואיש לא יכול היה להעבירו על דעתו זו. אמנם השמש הרשמי היה ר' שמשון, אבל הוא בחר לו תפ-קיד של עזר כנגדו. עבודה משותפת שלא על מנת לקבל פרס.

בימי החורף הקשים, עת שלג וכפור עטפו רחובות ובתים, היה ר' לזיל דואג, שלא יחסרו עצים בחצר בית הכנסת. עם אור השחר כשהיית נכנס לבית הכנסת, היית רואה את ר' לזיל יושב כפוף-גב ע"י התנור, פניו לוחטים מהחם המתפרץ מלועו, מוסיף עוד גזר עץ, ועוד כפיס. בפנים התנור היה מתבשל סיר גדול עם בולבו-סין, כדי להאכיל את אורחיו.

בין התנור והקיר היה "קוטוק" קטן, שם היה ר' לזיל מלין איזה אורח עני, או פרוש, עובר או-

שמש וסוסו בבליזורקה

יחיאל שמר

ישוב דך נכלם" — פסק פסוקו לסקרנים. שאת לא יכול את הנשים משמנה וסלתה של העירה המתקראות בשם „מדם" והזכיר את האמרה התלמודית על האשה: „חימת מלא צו את ופיה מלא דם"... או את המשל עם האשה, אשר הרב מטריף לה את העוף והיא שואלת: „מה-דם?" ולגנאי הוא הדבר.

תה אהב אהבת נפש. היה מהלך מבית לבית וכוסו בידו: „יש לכם כוס חמין?" (סוכר היה לו בכיסו) וכשהמיחם לא רתח עדיין, אמר: „עט, חם כדבעי". שותה חמש, שש כוסות ונכנס לבית שני: „יש לכם כוס חמין?" היתה לו גם חולשה „לטיפה המרה" ובכל שמחה שתה „לחיים" עם כל המסובים. קרה ואיחר לשמחה כזו ונשאר רק יין. התגרד בפדחתו, נאנח ואמר: „עם לבן גרתי" אך לקיים מה שנאמר „לא תתעב אדומי — כי אחיך הוא" — לא סירב לשותות לחיים.

השמשות היתה לו כתוספת ועיקר פרנסתו היתה על מסחר שבחליפין. היה קונה סחבות ונותן תמורתן מיני סידקית כגון: טבעות, עגילים, סרטים צבעוניים, מראות-כיס, מסרקות וכו'.

היתה לו עגלה, מעשה ידיו להתפאר וסוס — עין לא ראתה, „טודרס" שמו. אופני-העגלה שו-

יהודי זלדקן, בגיל שבין זקנה לשיבה. פניו צמוקים וחרושים, עיניו מחיכות ודעתו זוחה עליו תמיד. לבושו קפוטת מרופטת ונעלים בלות. את שיחו מתבל בפסוקים מפרקי אבות, משלי, קהלת, תהלים ורש"י. ביחוד נודעת חבתו לרש"י. יהודי היודע הרבה וטוען „שאינו יודע"...

היה מעורה גם בפוליטיקה. את מלכו, ניקולאי קיסר, שנא תכלית שנאה ולחילותיו איחל ארבע מיתות בית-דין.

מעשה והרוסים נכנסו ללבוב, (הימים ימי מלחמת העולם הראשונה), נחלו שם תבוסה ונסו מנוסת בהלה. כששמע את החדשה אמר: „ידעתי גם ידעתי, מקרא מפורש: „עם תועי לבב, (קרי: לבוב) הם והם (קרי: אהיים) לא ידעו דרכי"...

קרה פעם ובחג השבועות ירד גשם שוטף. באו אליו, לבית-הכנסת, ואמרו לו כי ביתו הוצף מים, פנה אל הקהל ואמר: „ראו מה עולל-תם לי, הרביתם לצעוק: רין, רין, רין, (מתוך הפיוט במחזור לחג השבועות) ביו סאיז ארייג-גערניגען צו מיר אין שטוב"...

למחרת מצאוהו כשהוא רכוב על גג ביתו, מטליא את הפרצות באלומות קש חדש. „אל

לגם מהכוס, מיד היה פוצה פיו בשירת „המב-דיל" וכולם מחרים-מחזיקים אחריו...

בשמחת תורה עת קרשי הרצפה נעו מעדת הרוקדים בהקפות, היה ר' לזיל, עם ספר תורה בידו, רוקד עד כלות הנפש. „ויעשו כולם אגור דה אחת"... עיניו עצומות, ראשו מורם כלפי מעלה וכל כולו דבקות, לא כבוד ולא הדר דרש ר' לזיל, וגם לא „עליה" שמנה. היה מסתפק פעם בשנה ב„עליה", ואיזו? — „פרשת התור-כחה". הכל היה מקבל באהבה. אלו ואלו דברי אלהים חיים! כי אהב ר' לזיל את ה„שטיבל" את חסידי סטולין ואת הרבי בכל לבו ונפשו. „מוטב שתיכנס כל ה„תוכחה" בי ולא יינזק כהוא זה של הקטן בחסידי השטיבל ושל הדל ביהודי רובנה!" — הפטיר, וחיוך רחב השתפך על פניו, משל עשה דבר חשוב למען בית יש-ראל והוא עצמו זכה זה עתה במצוה גדולה...

סגן השמש ברובנה — (סוף)

תוך זקנו המדובלל. אך לא ר' לזיל ימחה על כך, הוא היה מוציאם מזקנו, וממשיך למרר את קולו בבכי על חורבן הבית, כמו שכתוב: כל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בבנינה.

במוצ"ש עם ערוב השמש, בין מנחה למעריב, עת העדה היתה מסובה בפינת ה„שטיבל" על „שלוש סעודות", היה ר' לזיל דואג, להביא לכל אחד חלה-לה קלועה קטנה. בתוך שאר הקולות שהיו מלווים את שבת מלכתא בצאתה לדרכה היה נשמע גם קולו הנוגה של ר' לזיל בזמרו פסוקי „בני היכלא דכסיפין"...

אך גמרו את תפילת מעריב, היה ר' לזיל מוזג את הכוס ומחזיקה בידו האחת; ה„הבדלה" ה-צבעונית בידו השניה ועומד ומבדיל. אך

שלא תהיינה למכשול. הסוס הולך בישוב הד-
עת, מחשב היטב את דרכו ואינו „אץ קוצץ“.
מרים רגל, ממתין קצת, ומעמידה בזהירות,
כאילו על גבי גחלים יהלך ור' איצי בשידולים
משדלו.

מגיעים לשדה, תולש ר' איצי מלא החופן
עשב רענן ומגיש לו מנחה. הסוס מפסיק ממהל-
כו ולועס במתינות. אחרי שתיים, שלוש וירסט-
אות הסוס עומד לפוש, מוריד ראשו לארץ ושו-
קע במחשבות סוסיות, ור' איצי לא יגע בו, אף
לא יגער: „יודע צדיק נפש בהמתו“.

כשהגיעו לכפר והריחו הכלבים ריח זרים
והחלו לנבוח בקול ענות גבורה, הפנה הסוס
ראשו למפרנסו, כאומר: „בידך אפקיד רוחי“.
מתכנסים זאטוטים, וכל אחד סחבתו בידו. עונ-
דים „טבעות-זהב“ והשמחה במעונם. באות
שקצות ור' איצי מקביל את פניהן בסרטים צב-
עוניים ולכן בל עמן.

משעובר ר' איצי על פתחי יהודים שבכפר,
הוא פותח בזמרה: „שמאטעס, קאלאשן, מעש,
קופער, אלטע טליי-תים“.

לילה לילה היה מעורר ר' איצי את יראי ה'
לתיקון חצות. ניגונו באפלה היה נוגה ומעורר
עצב. הולך ומזמר וקולו נבלע בחשכה עם הת-
רחקותו:

„ישראל עם קדושים. קומו-נא, עורו-נא, מפ-
חד הבורא, שטייט אוף לעבודת הבורא, כי ל-
כך נוצרתם“.

בשמחת תורה לבש קיטל, נטל אתרוג ולו-
לב, עובר בחוצות, מפזז, מכרכר ומתרוגן. עדת
ילדים רודפת אחריו בדיצה. הוא מחלק להם
מגדנות וצועק עד אפיסת-כוחות: „צאן קדשים“.
והילדים עונים אחריו: „מ-ה-ה“, „צאן קדשים“.
„מ-ה-ה“.

ר' איצי מת מיתה חטופה.
קלגסי ניקולאי קיסר חטפו יהודים לחפירת
עמדות. גם ר' איצי היה בין החטופים. סודרו
האנשים בשורות על מנת ללכת לעבודה והוא
כרע תחתיו ולא יסף קום.

בא גם קצו של הסוס: אלמנת ר' איצי מכ-
רתהו במחיר עורו העלוב.

נים בגודלם, והעגלה קיפצה תמיד כעל גבי
מהמורות. מחשש „פנצ'ר“ בדרך היה מצויד
ב„אבזורים“ — מסמרים חלודים, חוטי-ברזל
אכולים, „שפגטים“ וכדומה. „אפריון“, ממיטב
הסמרטוטים, מעשה תשבץ, קישט את העגלה.

סוסו היה „תרח“ חסר שיניים, שתום-עין
ועינו השניה — תבלול בה, ושתיהן דומעות;
עורו פצע וחבורה ורגליו נתונות בתחבושות.
פיו פעור והשפה התחתונה תלויה ויורדת משל
סמרטוט לח היה. המוני זבובים ירוקים עטו עליו
וזנבו הקרח לא הצליח לעולם להניסם. גבו
כסכין חדה ויכולת לספור את צלעותיו. זה
שואמרים הבריות „גל של עצמות“ וכל קיומו
על לחם-נקודים, שבעליו היה מאסף עבורו,
שרוי במים, „ולשם קנוח-סעודה — אני נותן לא
את הה' (עשב, בידיש) מהגדה“...

משהגיע זמנו לסעוד ושכחוהו, קם מרצו
יצא „מהאורוה“ וניגש לחלון מפרנסו, הכניס
את ראשו פנימה ובתחינה אילמת תבע את
מזונותיו.

וכך היתה דרכם בעבודה: הסוס מושך את
העגלה ור' איצי הולך בראש. המושכות בידו
האחת ובשניה מלקט את האבנים לפני העגלה

הנדבן ר' יעקב שפירא, זקן עולי קובל (87)
קובע מזווה בעת חנוכת החדר ע"ש קהילת קובל,
בהיכל (ראה עמ' 40).

באספקלריה ספרותית

פ ר י ד ה

יוחנן טברסקי

(חצר אבא בטריסק)

מימרה של רבי נחמן מבראצלאב: „הכול אומרים, שיש עולם הזה ועולם הבא... ייתכן, שאין עולם הזה כלל“.

בדורנו, דור השואה והשיכחה, כלומר: ההתנכרות אל העצמיות, יש שדומה לי — טריסק אינה אלא חלום. לא, עם כל ריחוקי ממנה עוד היא חיה בתוך תוכי ובנפשם של רבבות.

סבא רבא, המגיד מטריסק — כובע־שיער, גבות עבותות, אף שולט, בולט וטריו של זקן — לא בשמו הפרטי הובהק לרבים, אלא כמנהג הימים ההם, בשם ספרו: „מגן אברהם“. באחת מתורותיו אמר: „שבת היא בסוד אמת ושלום. אפילו עם־הארץ ירא לשקר בשבת... ועל־ידי שיקדש האדם את עצמו... יהיה אלוהי אברהם בעזרו כמרומו ב'אמת' — ראשי תיבות: ת'תברך מ'ברכת א'ברהם“.

טריסק, הזכורה לי עכשיו, כשנשארה רוח בלי גוף, כולה שבת וחג. ידעתי מה ידעתי: היו גם ימות חול. היו גם מריבות. קולות שיש בהם חידוד. חידוד של שנאה, של לצון וקנאה. אולם קולות אלה אין להם עכשיו בת־קול בלב. עכשיו אני רואה: שרביט־כוכבים בטוריה הנהר. מהאגם שבקצה תחומה של ה„חצר“ עולה ריח טחוב של קני־סוף. ויש שצפרדעים מספרות שם למעלה מה שלמטה. בבית־המדרש הגדול אור רב וחסידיים מכל קצות ווהלין ופולין. שומע אני תורות הבנויות על גימטריאות חריפות, על ראשי תיבות וסופי תיבות:

— „בראשית ב'א אלקים“ סופי תיבות אמת.

— אין סוף בגימטריא אדון עולם.

שומע אני ניגוני שמחה. ניגוני דביקות. שבת וחג הם נצחון על כוחות הרוגו שבעולם. הם סילוק הזמן, כלומר הגבולות. סילוק כל הדאגות.

כשם שצ'רנוביל בנתה אב לשושלת גדולה, נעשתה גם טריסק אם לכמה וכמה חצרות חדשות: קובל, לובלין, ז'וריק, וארשה. זוכר אני את הסעודה השלישית ב„חצר“ אבא. את אמירת „תחנון“ מלא שלו בימים שני וחמישי בעברו לפני התיבה. אני רואהו רוקד עם ספר תורה בורעותיו בשעת ההקפות והחסידיים מוחאים כף — לא בקצות אצבעותיהם, כיוצאים ידי חובתם. יש התדבקות של רגשות. גם של דבקות. הם מזמרים ומסתכלים בו, כשהוא מרקד לכבוד התורה מתוך שברון לב ושמחת נפש. כולם, כולם יש בהם עכשיו מתגבורת יסוד האש שבנפש.

לאמודאים יש שכרון־מעמקים. בטריסק ובחצרות בנותיה היו שיכורי־מעמקים, ואולי שיכורי איזה גובה נעלם מהם.

לפני זמן ראיתי אחת התמונות האחרונות של הדוד מז'וריק, כשהוא הולך ל„תשליך“. השטריימל שלו נתגבה כלפי מעלה ונראה מצחו הגדול. אדרתו פתוחה ונראה הקיטל שלו החגור

חגורה לבנה, בזקנו זרקה השיבה. כמה נשתנה מאז ראיתו בילדותי! לידו פוסע אברך גבוה, חיוור. מחזיק בשתי ידיו את צווארנו הזקוף (קר, כנראה) ומזמר. איצה וריצה של תינוקות. הו, אותם משה'לך, שלמה'לך תמימים וחמימים שאינם עוד! רבים מהם מצטרפים לניגון ומוחאים כף. אין ניגון אלא התפעלות הלב. כל העיירה נגררת אחרי הדוד.

ונשתמרה גם תמונה אחרת מז'וריק, אחרונה שבאחרונות: חצר גדולה, הזרועה אבנים. יהודים עומדים ופניהם אל החומה וידיהם מורמות למעלה. דומה, הם עומדים באיזו תפילה. תפילה אחרונה. האומנם לא יתרחש נס? המון כהה, חי של זקנים וצעירים, גברים, ילדים, ונשים... לא, הנס לא נתרחש. נשמעה המלה הרת-הגורל:

— פויאר (אש)!

ואבא... מה היו המלים האחרונות בפיו? הרי במלים אחרונות יש פעמים מיצוי הנפש ומעין צוואה. וההיה אז טלאי צהוב על בגדו או מעוטף היה בטלית? והיכן עצם עיניו לנצח? סיפרו לי, שכאשר שמע שטריסק נחרבה — לא נשארו בה כמעט יהודים, לא המשך, לא מצוה ולא שירי מצוה — החליט לעזוב את וארשה ולשוב לעיירת-מוצאו והוא מת עם אחרוני אחרוניה.

איני יודע, אם זו עדות-אמת. אולם יודע אני גם יודע: כל ימיו שמר על הנר, שמר בלהט ובקנאות — ואולי היתה זו אחת הסיבות של קרע במשפחתו, כי נתעוררו בה שאיפות לאפקים אחרים, לערכים חדשים.

— אבא, אבא! מצבות — נשים בוכות עליהן ויש מנשקות אותן, כאילו אבני פולחן הן. הזכית את ה למצבה? ההוריד משהו דמעה על קברך?

קריעת שמע

שלמה סקולסקי

היו תְּמוּלֵי גִּילִים שְׂרוּפִים לִי

אך עוד שוֹתֵת בָּם דָּם

וְחֵי אֶפְרָם עוֹד. חֵי —

רָאשִׁים יְנוּדוֹ עֲרוּפִים לִי

וְיִזְעָקוּ דוֹמָם

בְּקָרִיעַת שְׁמֵעַ שֶׁל דָּוִי.

יֶרֶחַ טְלָאי צָהָב הָיָה לִי

כּוֹכָב בְּשָׁמִי מָרוֹם

נֶר נִשְׁמָה לִמֵּת —

הָיָה לִילִי מֶרְתַּף שׁוֹאָה לִי

עֵינֵי כִּי אֶעֱצָם

חֲשָׁכוֹ עָלֵי יוֹרֵד.

יוסף אריכא

סכר אובורט

(סיפור)

מחמת הדרכים המשובשות בכנופיות פורעים היתה העיירה שרויה במצוקה מדכדכת, נתונה באימים ובמחסור; התפרנסו יהודיה בדוחק והתלבטו בשבילי פרנסה נלווים, רעבים ללחם, מוכי יאוש ואוזלת-יד. מי שטרח והשיג חיטה, היה יורד בעצמו ומביא מקצתה לטחנת-המים שעל שפת האובורט שבתחומי העיירה. ימי מבוכה היו. אימה כבושה הרת-שואה רחפה בחלל האוויר, ושלא לגרום חרדה יתירה לעצמם, העדיפו ההורים לעכב את הנערים בבית, והיו הללו פטורים מעולה של תורה ומכל שליחות מחוץ לבית. ואילו גולדמן, סוחר-העצים, הטריד הפעם בכל-זאת את שלמה'לה בנו, בן השתיים עשרה, מקריאתו ב-אהבת ציון" ושלחו לטחנה — שליחות, ששלמה'לה היה רגיל בה.

אותו בוקר טבלה העיירה בנגוהות יום-קיץ רך, ואף-על-פי ששלמה'לה רגז בחובו על אביו, שעקר אותו מעולם הכיסופים, היסבה לו ההליכה לטחנה קורת-רוח מרובה ומתוך חשק טען על גבו את שקי החיטה והלך. זריו וקל-רגל נטה מן הדרך המכוסה שכבת אבק שחוק, עכור, עבר דרך חורשת האלונים ונבלע באפלולית האוצרת את רחש רוח הבוקר, החומקת תוך רשרוש קל בין העלים. משם פנה וירד במשעול הדרוך יפה בעשב, המתפתל על שפת הנהר, כשאדוות המים מתנוצצות לעיניו מתוך סבך עצי הערבה, שענפיהם כפופים כלפי חלקת המים וטרפיהם נוגעים בהם ברפרוף. במעלה השביל שבצלע ההר התלול עמד לפוש קימעה בסקרו את מראות הסביבה, את העיירה הרובצת על בתיה השפופים, השחוחים, את גשר-העץ הירוק, המחבר אותה עם החוף השני, ואת היערות, שהשחירו באופק סביב כאדר. למטה השתרע הנהר לרחבו, שוקט ורוגע בערוצו. רגע קט השתהה שלמה'לה סמוך לחצרו של בעל-האחוזה זווצקי, כי מבעד לשבכת-הגדר קסמו לו הטווסים מקושטי נוצות-הצבעונים, שהיו בעיניו כעופות-פלאים מעולם הדמיון.

משהגיע למחצית הדרך של ההר המכוסה דשא, קוצים, סירפדים ושיחים סבוכים, נצמדו עיניו לנד הסלעים האפורים מנגד, נד תלול, המשתפע קמעה לתוך המים המלחכים את שוליהם מכוסי הטחבית, לסכר הנטוי לרוחב הנהר, ולטחנה המשחירה, שגלגלה הגדול מסתובב לאטו, כמתוך רשלנות כבדה. והטחנה עתיקת-יומין. הפרוץ מרובה בה על העומד. שחיפי גגה עוטים אוזב ועובש, וצוקי ההר, שבצלו היא חוסה, נראים כמאיימים עליה למעכה בכובד גופם, בפרט בשעת-בוקר זו, כשהם שרויים בצל וקודרים ביותר.

— אוף! ... — נשף הנער, לאחר שחלף את מקום הסכנה ומשאו על גבו. בעוד הוא עומד ונושא את עיניו לבנין המט מזוקן, והנה גחנה בעד שחור פתח הטחנה דמות גדולה ומסורבלת של ישיש כבן שמונים, שליחו עוד לא נס וכוחו במתניו, הוא פיאודור הטוחן. לבוש היה כתונת-בד רחבה, שהשתלשלה וירדה על מכנסיו המקומטים ונועל הטנאות קלועות מקליפת עץ ליבנה. הוא הזדקף ופסע, כולו עוטה הדרת שיבה, זקנו הלבן והרחב מפוזר על חזהו ושערות ראשו הארוכות והמדובללות, המשוות לו מראה איש-כהונה, פזורות על ערפו; בזוית פיו נעוצה היתה מקטרתו העשויה עץ-אלון ופגיו השזופים וקמוטים חייכו חיוך צנוע. בראותו את הנער העולה לקראתו משפת הנהר, השמיט את המקטרת מפיו והצהיל את קלסתרו:

— והנה אורח! שלמה'קה...

— לטחון באתי. רק כמחצית הפוד. אבא אמר, כי ישלם לך בעצמו.

— ישלם; מכיר אני את אביך זה עשרות בשנים, עוד טרם הופעת, אפרוח שכמותך, בעולם. זוכר אני אותו בהיותו נער, בדיוק כמוך היום, כחוש כמוך, רק עצמות ועור... כאכילתכם כן מראכם! נו, נו, הב השק, תנהו!

ותוך כדי דיבור תפש ביד אחת בשק והסירו מעל גבו של שלמה'לה כהסיר נוצה, ובידו השנית, השמאלית, פשוטת האצבעות הגרומות, דחף אותן פנימה, לתוך הטחנה, והוא אחריו. עיני שלמה'לה שלא הסכימו לאפלת הטחנה כהו מראות דבר והוא נשאר על עמדו, מהסס וקשוב, עד שיתחיל להבחין בסובב אותו. ריח קמח טחון וטרי עלה באפו, ריח הקמח הניגר כחלב דרך משפך לתוך השק הקשור אליו, והטחון הוקו הנהו טורח, עולה למשפך-העץ ומרים מתוך גניחה קלה שק מלא דגן, להוסיף טחן לריחים, בעוד הרכב מסתובב תוך המולה בלתי-פוסקת על גבי השכב.

שלמה'לה עבר וישב על ספסל רעוע, סמוך לפתח הנשקף לשטף. את עיניו תלה בגלגל, שהשחיר והרקיב זעיר פה זעיר שם מרוב ימים והאשד המזנק עליו לסובבו, דומה לפס-כסף מותך, המתרסק על שלביו סילונות סילונות, רסיסים רסיסים. חמולת הגלגל אספה את הנער, ולפתע הרגיש, כי הנה הוא נסחף ממקומו ונישא עם השטף, נמשך בכוח עם המים לזרם המתגעש למטה, מתחת לגלגל, לקצף המבעבע כליבנת השלג לטוהר... ראשו הסתחרר עליו במקצת וחושיו הערים ספגו רק אותה המייה חריפה ומסכסכת ומושכת של האשד והגלגל... הוא עצם את עיניו, שלא להבליע את חושיו כליל. הנה יתגנב לו חרש חרש פיאודור מאחריו, ובעוד הוא יושב לו כאן עצום-עינים והוזה, ידחפהו פעם אחת בעזו ולא ישנה, והריהו נופל וניסחף עם הזרם...

פקח שלמה'לה את עיניו ומיהר להפנות את ראשו לעבר הטוחן הזקן לראות, שמא, חלילה, הוא מתגנב באמת מאחריו... והנה מצאהו פוסע ועוסק בשלו וקלסתר פניו מעולף אותה ארשת זיקנה טובה ומרגעת, הידועה לו משכבר הימים, והוא לעג לעצמו על פחדו המגוחך, שכן אותו הרהור משונה שנתקע במוחו זה עתה בא לו מפטפוטי הסבתות בעיירה, שסחו לנכדיהן בלילות החורף, בהשתולל סופות שלג בחוף. הסבתות לא הטילו ספק בדבר, כי פיאודור הטוחן עוסק בכשפים, ובלילות-ירח הוא מעדיף לעשות בקסמיו, וכי הטחנה משמשת לו בית-ועד לשדים, רוחות ובתולות-מים יפהפיות היוצאות מן המצולה לשרתו... ומעשה בפלוני בעל האחוזה, שהעליב בטוחן, ונקלע פעם בתחומי הטחנה בחצות לילה, ומשכוהו בתולות-המים ברשת קסמיהן, ולמחרת מצאוהו מוטל על שפת האובורט בלי רוח חיים וחבצלות קלועות בבלוריתו... ומעשה באלמונית, כפרית שהציקה לבנו, ומצאו אותה יום אחד צרורה בתוך שק קמח שנישא על-פני הזרם ונפלט על חוף הכפר, ממש מול פתח דירתה... ומעשה ביהודי אחד, שלא נזהר ופגע בכבודו, וקם הטוחן ושלח בו כל מיני רוחות רעים ומזיקים, עד שמרוב פחד עקר דירתו מהעיירה, ורוחו לא נרגעה, אימים בעתוהו, ולילה אחד שלח יד בנפשו... וכל אותו שפע הדגים, שהיה הטוחן מביא לשוק למכירה, אין ספק שהיה מעלה אותם ברשתו בעוצמת כשפיו...

האזין הנער בחשק רב לשיחות על כשפיו של הטוחן הזקן וכוחו, ומשונה הדבר, שאף כי הוא וחבריו הירהרו לא פעם במעשים אלה, לא נפלה עליהם כל אימה למראה הזקן, ומשנודמנו במחיצתו היו נטפלים אליו ברצון, ללא כל פחד, מושכים בשרווליו הרחבים של מעילו הצמרי הצחור, המרוקם חוטים אדומים וכחולים ובשוליו פיפים וגדילים, מתרפקים עליו, והוא אינו מוחה בהם, אלא אדבא, מלטף אותם, מתחייך, ובשעת חסד פונה אליהם בלשון יהודית רהוטה, השגורה יפה בפיו. ויש גם שהיה מוכה אחד מהם בחליל מעשה ידיו, שכרת מסוף הנהר, או באיזה צעצוע אחר מגולף עץ, שהיה רגיל לחתוך בשעות הפנאי, ושהנערים ביקשו לנחש על פיו ולמצוא בו רמז למעשי כשפים שלו... ופעם, כשנטפל שלמה'לה לאביו ושאל אותו, אם מצויה מידת אמת בדברים, שהבריות מסיחות בו בפיאודור ובכשפיו, ופטרו אביו בקיצור ובפסקנות, שאין להרהר אחריה: „הבל הבלים! גוי טוב הוא פיאודור, ולמכריו היהודים גמל חסדים לא מעטים. הלואי שירבו כמותו בעיירה!“

מאז נודמן שלמה'לה פעמים רבות עם הטוחן הזקן, כאשר בא זה לעיירה ובסורו לבית הוריו, או ברדתו לטחנה לטחון מן החיטה השמורה בביתם לימים קשים אלה, ולמד להכירו, לתת בו אמון גמור ולאהוב אותו; ואותה תבונת-חיים, פקחות וכנות, ששפעו מעצם הווייתו של הטוחן הזקן, הן שהישרו עליו גם עתה רוח טובה ובטחון, ושוב נזף בעצמו בחשאי על שנתפש להרהור לא טהור... והיה את נפשו עתה לגשת לזקן ולפתוח בשיחה אתו, אלא שלא ידע במה לפתוח, והסתפק במבטים הטובים, ששלח אחרייו ושהתרפקו עליו בכל אשר פנה ועסק; ובהסתכלו ככה בזקן מגודל-השערות ועטוף בגדי-בד, לבש בדמיונו דמות אחד מנביאי ישראל הקדמונים.

כאשר טען שלמה'לה את שקיק הקמח על גבו והחל עובר בזהירות על פני הסכר בדרכו חזרה הביתה, כבר העפילה השמש למרומי הרקיע הכחול ובחלל האויר עמד להט יום-קיץ. המים, שהשחירו קודם לצדו של הסכר, התנוצצו הפעם מוזהבים קמעה ועיניו עקבו אחרי עשרות דגים, שחלפו סיעות סיעות סמוך לקורות, גביהם שחרחרים אפורים, והם פזיזים ואצים יחד לכיוון אחד ימינה או שמאלה. הצטער שלמה'לה על שידיו ריקות הן, כי לוא רק פשט את ידו ואסף מהם מלוא המכמורת...

משם פנה ועלה על פני החוף הזרוע חול וחלוקי-חלמיש, העפיל לצלע ההר המדושא, ובהגיעו סמוך לגד הסלעים השחורים, כשהוא עדיין שקוע שוב בהרהורים ונתון במראות מ„אהבת ציון“, נכסף לחזור הביתה, בהקדם, למען יוכל להוסיף ולהסתופף בצל אותו בנין נאה, הספוג ריחות קדם, והנה הגיע אליו קול צלול וחותר של אדם, הפוקד עליו מתוך יהירות בלשון רוסית שחצנית, שגם לעג בה, גם שמחה לאיד:

— לכאן! יהודון ספקולנט!..

נחתה הקריאה בלב הנער והטילה צמרמורת בגופו. נשא עיניו וראה שניים מאנשי פטלורה,

מזויינים ברובים, צועדים לקראתו מצד החורשה וקרובים אליו עד לזוועה, ללא כל מנוס, ללא כל מפלט. התקרבו השניים ועל פרצופיהם מהבהבת בת־צחוק ודונית לועגת, מעין שמחת ציידים, שטרפם נפל בהיסח־הדעת ישר לידיהם... האחד גבוה, צהבהב, שפמו שחור ומסומר, וידו מחזיקה ברובה דרך רישול, כשפיו נטוי כלפי מטה; והשני נמוך־קומה, בשרי, מגולח למשעי, אלא שבפניו מחוירות אבעבועות כשל נגוע בסרפדת ועיניו החומות מתרצצות מתחת לכובע־הכבשים האפור. בהתקרבם אליו יותר התעכב נמוך־הקומה, העמיד את קת־הרובה לרגליו וסינן ארסית מבעד לשיניו:

— אכן צדקת! יהודון ספקולנט. ומרכולתו על גבו!

שלמה־לה עמד, פניו חיוורים, הוא הביט אל שני החיילים בלי לדעת מה לעשות ומה לומר. הוא הרגיש, כי כלתה אליו הרעה, והרגשה זו מילאה אותו אימה, שילחה בו פיק־ברכים. הוא עמד כאילם ולא פתח את פיו. את עיניו כבש בקרקע, כי קשה היה עליו לעמוד בפני שפודי המשטמה, שנעצו בו הללו, ומתוך רתת חכה להמשך, שאת טיבו ניחש בחרדה. אותו רגע נצנצו לפניו קלסתרי פני הוריו, ולבו המה בו מהכרת חוסר־הישע, בו היה נתון, מופקר לשרירות לבם של אלו.

— מה על גבך?

— קמח. טחנתי קצת, שם בתחנה... שם...

נמוך־הקומה פסע לקראתו. סטירת־לחי אדירה הרעידה את הנער והרשיפה את האור בעיניו. כפות ידיו התרוממו כדי להגן על פיו מפני סטירה שניה. השק שצנח לאחוריו נחבט בקרקע לרגליו, ותימרת קמח קלה התאבכה ונחה על נעליו המרופטות. יבבת־כבי עלובה פרצה מגרונו ולשוא נשא את עיניו מסביב לראות, מאין יבוא עזרו; עיניו נתקלו בקמה המזהיבה לאורך המישור, בעגלה טעונה שחת וגבוהה להפליא, כשהיא מתנדנדת קצת במעלה הדרך והסוסים הרתומים אליה כה קטנים, גנסיים, ושוב אפפה אותו צפייה רוות אימה מפני השניים הנצבים עליו לענותו... בעיקר הטיל עליו חרדה זה נמוך־הקומה, שפרצופו מושחת־האבעבועות הפיק אכזריות ועיניו הקטנות שלחו בו מבטים ארסיים, זוממי רשע וודון לאין שעור:

— יהודון ספ—קו—לנט...!

— ילד וכבר ספקולנט...!

נראה, שעצם הצירוף של שתי המלים האלו היסב לו קורת־רוח. הוא עמד כמה רגעים מהרהר, מה לעשות בו ביהודון זה, כי להשמידו במיתת יריה אין כל טעם ולהניח לו להסתלק — שטות! ותוך כדי חרשו מזמותיו נפלו מבטיו על קיר־הסלעים המוצק, המשתפע לתוך מי הנהר ופניו אורו; בקריצת־עין רמזו לרעו, כשהוא מטה את ראשו לעבר המקום:

— עלה, ספקולנט!

שלמה־לה לא הוציא הגה מפיו ועלה בצעדים כושלים, כשהוא מביט מפעם לפעם אחורנית, דואג לשק הקמח וירא מפניו ציידיו, קרב לקיר־הסלעים ועמד על גבי אחד מהם, שלפי שקול־דעתו המהיר והנבון, הרי זהו המקום הרצוי ביותר לשם ביצוע אותו מעשה.

נמוך הקומה כיבדו בקת רובהו בגבו:

— שכב!

היתה זאת מהלומה קשה מדי לגבי נער רך. הוא התנודד, נפל ומיהר להשתטח על גבו ללא אומר ודברים. רק פניו חוורו מאד ולבבו התפעם בו ברהיטות יתרה. ואף־על־פי שחש כאב צורב בגבו והכיר בסכנה הוודאית, בה הוא נתון, ללא כל מוצא, ללא כל מפלט, הרגיש פתאום, כי מורך־הלב, שהשתלט עליו, פג ואת מקומו תפש עוז־רוח עצבני ודרוך; פתאום חישל את עצמו ומוכן היה לקראת כל פורענות: „ובלבד שלא ירצחוני...“

כאן גחנו עליו השניים, לאחר שהניחו במתינות את רוביהם על גבי סלע שטוח, סמור־השפם תפש בו בידיו, והשני, נמוך־הקומה, ברגליו, ולאחר שפקדו יחד שלוש פעמים, לתאום הפעולה והתנופה „ראו! דווא טרי!“ — עמדו ומתוך משובת־הנאה חריפה הטילוהו ממרומי הסלעים המימה. שלמה־לה הוטל בכח לתוך חלל האויר, מרחק־מה מן החוף, בפישוט ידים ורגלים. אחר התחיל צונח במהירות גוברת והולכת, כשראשו שלוח לפניו, עד שנגע בחלקת מי הנהר, התזז מים לשני עבריו וצלל. כאשר שני הפורעים, אשר עמדו והשקיפו ממרומי הגד, שלמה־לה ידע לשחות. החוף מנגד היה רחוק ממנו חזר ועלה פער־פה ומתאמץ לשאוף אויר. בלי דעת לאן לפנות, החל שוחה לבסוף לתמהונם הרב של ושללא ברצונו נאלץ לחזור לחוף שממנו הוטל. בשחותו הגיע אליו לפתע קולו הצרוד במקצת והמרוסק של הטוחן הזקן, אשר עמד מנגד וחרף וגידף את החיילים. הנער התעודד בשמעו את קולו של הזקן והתקווה החלה מפעמת בקרבו, אלא ששני הזדים עמדו וצהלו, והמיית הטחנה והאשד רק טרפו את קולו של הזקן, ויותר משנשמע צועק נראה מנופף באגרופיו הקמוצים דרך איום.

מיוגע הגיע הנער לחוף והחל עולה לאטו נוטף מים, כשמכנסיו וחולצתו רטובים ודבוקים לעורו. כובעו אבד לו בשעת הנפילה, וקוצות ראשו המתולתל נראו שחורות ביותר ושיוו לפניו החיורים חן

נוהר ועצוב. נמוך-הקומה, שהוסיף לראות בו קרבן-שעשועים, טפח בכף ידו על שוקו, זרוז מתוך שריקות, קרא ופקד עליו כעל כלבלב הסר למשמעתו, שימהר לעלות, כי קצרה רוחו. ידע שלמה'לה כי כאן יישנה אותו מעשה, והיפנה את עיניו המפללות לעבר הטחנה, צופה ומיחל לעזרת הטוחן, שאמנם קרא לו ורמז בידו לבוא אליו, אך נמוך-הקומה איים עליו ברובהו והוא ציית לו מתוך הכנעה גמורה והחל חוזר לסלעים כעולה לגרדום. קולו של הזקן, טרוף המיית הטחנה, נישא מרחוק ועודדו מעט במצבו הקשה:

— סו—לו—צ'י! *

אלא ששוב היה שלמה'לה ברשותם, והפעם בלי לחכות לקת-הרובה מיהר להשתטח על גבי הסלעים, מוכן ומצפה מתוך רטט לטלטה. ושוב גחנו אליו השניים, ומתוך קורת-רוח של מישחק משעשע עמדו וחזרו על ה"ראז—דווא—טרי" ושנית הוטל כסחבה רטובה המימה. כאשר שב ועלה על פני שטח המים, מתנשם בכבדות, הגיעה אליו קריאתו של הזקן, אלא שהפעם היתה צלולה יותר, חזקה יותר שכן עמד עכשיו הטוחן לא על-יד הגלגל, אלא באמצע הסכר, וכשהרים שלמה'לה את עיניו ראהו כשאגרופו מורם כלפי מעניו, כולו מסוער, שוצף קללות וגדופים. והנה פנה אליו והחל קורא בתוקף ומזרוז:

— אלי, שלמה'קה! אלי, עלוב, אלי רחימאי...

קריאתו של הזקן העירה בו פתאום בטחון ואומץ-לב. בכל היותו עייף ונרעש מאימת הפורעים, ועם כל הקושי והסכנה הכרוכים בשחיה במים שוטפים וסואנים אלה בסמוך לסכר, שבכוחם לסחוף אותו למערבולת — החל שוחה וחותר בכל עוז לעבר פני הטוחן. מתחילה שמע עוד את הקולות הרגועים, הפוקדים עליו לחזור, אבל הוא לא שעה אליהם, ובכל מאמצי כוחו שחה וחתר לעבר הסכר, לקראת הטוחן, שעמד גחון ורמז לו בתנועות ידיים ופיו ממלמל מתוך חיבה והתרגשות:

— אלי, רחימאי, אלי...

הכדורים, שנפלטו מתוך לועות רוביהם, העלו בסמוך לו שכשוכים מלווי שריקות חדות, פולחות את האויר. השכשוכים האלה הלכו ותכפו, אלא שהוא כאילו לא חש בסכנה, שכן עצם היותו קרב והולך לטוחן הוסיף לו אומץ ובטחון. בשארית כוחותיו חתר, מיוגע ונרגש ולבו מתפעם בתכיפות הולכת ורפה... והסכר עוד ממנו והלה... הטוחן גחן וכרע על ברכיו, פרש את כפיו לקראתו, פניו זעומים ונעווים מכעס אינ-אונים כלפי הנבלים, והוא קורא לנער:

— אלי, עלוב, אלי, רחימאי...

מתוך אפיסת-כוחות גמורה התקרב סמוך לסכר, אך דוקא כאן אפפה אותו מעין עלטה, עיניו טבלו בתוך משבצות זרועות וזרורים כחלחלים-אדמדמים, והוא חש, שהנה הוא מתחיל צולל, פיו מתמלא מים, ידיו רפות, רגליו...

הטוחן השתטח על פני הסכר, הושיט זרועו ותפש בחולצתו של שלמה'לה בשעה שהחל שוקע. הוא הוציאו, השכיבו על גבי קורה והחל מטפל בו להחזיר את רוחו. כאשר פקח את עיניו והרגיש על פניו את כפו הרחבה והמיובלת של הטוחן הזקן, כשהוא גחון עליו, מלטפו ומפשיל את תלתליו נוטפי המים מעל למצחו אחורנית, בהרעיפו עליו דברי נחומים והרגעה מתוך מאור-פנים — לא יכול שלמה'לה להתאפק, רחמיו נכמרו על עצמו והוא החל להתייפח בקול. בעיני הטוחן נצנצו דמעות-התרגשות למראה הנער הבוכה והוא החל שוב ללטף על ראשו במלמלו: „אל-נא... אל-נא, חביבי, אל-נא, עלובי... כעת לא יגעו עוד כך לרעה!" אולם באותו רגע, כשהחזיר את ראשו לעבר החוף השני, קדרו פניו: הוא ראה אותם נחפזים וגולשים לעבר הסכר, אליו...

הזקן נטל את הנער בזרועותיו והזדקף. חמתו בערה בו. לזאת לא פילל... „לא!" — קרא לעצמו כשהוא מנענע ראשו כלביא זועם — „לא אתן!"... הוא תפש בנער ולחצו אליו בעוז, ובהחלטה אמיצה החל נחפו לעבר הטחנה, חלף ופסע בכל כובד גופו על-פני הקרשים הסמוכים לאשד ועל-פני הגלגל הרועש וזעזע-פנים פרץ לתוך התחנה. את שלמה'לה הושיב על הספסל, פנה כה וכה, מצא והרים מטיל-ברזל, שהיה נוהג להבריח בו את הדלת, ובלבשו הבעת-פנים קודרת, מתוחה ונמרצת ביותר, הניף את המטיל ועמד, כשהוא חוסה בצל הקיר, נעלם מעיני הרודפים.

כעבור שהות קלה נשמע דיבורם המהיר והמהולל גדופים עליזים עם נקישות נעליהם המסומרות על-גבי חלוקי האבנים שבמעלה החוף. ובעוד הנער יושב חרד ונרעש, כולו דרוך למראה עמידתו הנוסכת בעתה של הזקן, והנה אירע הדבר: אך הופיעה דמותו של נמוך-הקומה על הסף, כשראשו נטוי קדימה, ומטיל-הברזל שבידי הזקן נחת בו בכל כבדו; נשמע מעין פצפוצ קל וגולגלתו של זה, דומה, נשמטה הצדה ושקעה למטה יחד עם הגוף, שקרס אינ-אונים, מתוך חבטה על גבי הרצפה, הדם קלח והציף בסמקו את הפרצוף השחור; ידו האחת פירכסה באויר אחזות-עווית וצנחה על יד הרובה.

— הרי לך שכרך! — קרא הזקן מתוך נשיפה. ומיד חזר והרים את מטיל־הברזל.

— אשמאי זקן! מפלצת שכמותך! בגלל יהודון נאלח!...

סמור־השפם, שנפתע ונרתע בעוד מועד, נשאר בחוץ ופיו מלא גדופים. שקשוק נמרץ של בריח־הרובה נשמע ויריות מרעישות ניתכו בעד הפתח והקיר. הטוחן השמיט את מטיל־הברזל, שנפל לרגליו בהשמיכו צליל עמום, וכף ידו נצמדה מתוך גניחה קלה לזרועו השמאלית, סמוך לכתף. הזקן עיוה את פניו מעוצמת הכאב, פסע ועמד באמצע, בין הנער ובין הפורע, שפרץ פנימה, רובהו נטוי בידו והוא תוסס ומשתולל מחרון:

— מנוול! בגלל שרץ מאוס זה, בגלל יהודון מעופש זה רצחת את חברי, רצחת נוצרי... מנוול!... ובפנותו לעבר החלל: וי לך, וואסיא!... — והוא גחן עליו, גגע בכתפו, הניע בידו דרך יאוש ולחש בזעם ובמרירות כמשלים עם הגורל: — סרחת, אחא...

הזקן הביט אליו בתוקף עריצות של אדם, המכיר בצדקת מעשהו. הוא הוסיף ללחוץ בכף ידו על הפצע, כשהוא מתאמץ לעצור בעד הדם הפורץ ומרטיב את כותנתו הלבנה. הוא עקב במבטיו אחרי תנועותיו של סמור־השפם:

— ואתה לא תעו! גם את גולגלתך ארוץ!...

הנער קפץ ונרתע אחורנית. צווחה פרצה מגרונו, שכן עמד הפורע וכיון מולו את רובהו. בלי להשגיח בכאב המענה, ששיתק את זרועו השמאלית, קפץ פתאום הזקן כלפי סמור־השפם קפיצת עול־ימים ובאגרופו המקומץ הטיח לו בפרצופו, ומיד תפשו יפה בדש מעילו והחזיק בו בחזקה:

— אל תעו!

— עוזב זקן, פן אכלה בך חמתי!

— לא ארפה!

ובהרגישו כי כוחותיו לא יעמדו לו, פנה אל הנער החרד, ובקול עצור במקצת, שנימה אבהית ריטטה בו, האיץ בו:

— מהר וברח, ילדי, מהר!

שלמה־לה עמד כנטוע תחתיו. רגליו לא נשמעו לו. נתון היה בתוך סבך האימים ועיניו רפרפו נבעתות על פני הפגר הסרוח על הסף, על פני הזקן, שדם פצעו שותת וניגר למטה עד לכרסו והוא מחזיק בכל כוחו בדש מעילו של זה העומד לכולתו. הוא עמד פער־פה ונבוכ, נרעש, מחניק בחובו את יבבותיו. מתוך קוצר־רוח הרים הזקן עליו קולו, שנעימת הקצף והנזיפה נשמעה בו הפעם ועיניו האפורות נצנצו נצנוץ פראי:

— הסתלק מיד ובוה הרגע! ברח!...

ברגלים כושלות קרב הנער לקיר והחל חומק עובר, עד שהגיע לפתח, ודלג מעל לפגר החוצה, כל עוד נפשו בו. סמור־השפם התגעש והחל הולם בכל כוחו על ידו של הזקן: „הנח! הנח! הנח! אני אומר לך!“ אלא שהזקן לא הירפה ממנו. מתוך מאמצים נואשים הבליג על כאבו והחזיק בו על אף המהלומות הכבדות, שירדו עליו. רגליו רעדו וכשלו מרוב התאמצות, גידי צוארו התנפחו ועיניו מלאו זוהר מבעית. זיעה קרה כיסתה את מצחו ונדמה לו, שהנה עוד מעט וגבר חסון זה יתגבר עליו, ישליך אותו כסחבה ארצה ויונק אחרי הנער המיסכן... הוא הוסיף להחזיק בו. מהלומותיו של זה גברו... עוד מעט ולא יעצור כוח... היד כואבת ודמו שותת... הוא הולך ונחלש... הוא גנח ונעץ בעיני יריבו מבטים נוקבים, מפיקי שנאה ובוז, ולפתע הירפה ממעילו, קרס ארצה וכרך זרועו הימנית בכל כוחו מסביב לרגליו של זה, כשהוא לוחש ומרטן: „כך קל יותר... עוד מעט אחזיק בך... רק עוד מעט... כח אין לי, אך לא ארפה ממך... אוף... אל־נא באפך! לחינם תעניק לי מהלומות... אה!... יכנס הרוח באבי אביך! עוד מעט... עד שימלט הנער... הה, רוצח שכמותך! אה! אוף!... הרף ממני. הה, אל אלהים!“

על פני הטוחן התפוחים והמגואלים בדם השתפכה נהרה. כאשר נשאר יחידי בתוך הטחנה לאחר ההאיבקות, שהתישה את כוחו, עלתה שוב באזניו המיית הטחנה עם נהמת האשד ועיניו נמשכו אחרי קרני האור, שפרצו פנימה בעד הבקיעים. מנוחה גדולה ירדה עליו, כמו לאחר תפילה מתוך רגש ואמונה; הוא ידע, כי מנוחה זו תעזבהו... הוא היסב לאט לאט את ראשו לעבר הפגר, שהיה מוטל סרוח על הסף בשלולית של דם, שאור השמש האציל לו גוון ורוד, ומתוך ארשת פנים יגיעה ומפיקה בוז ירק לצדו: „תוף! מי יתן ויכופרו עוונותיכם שם למעלה“... ומיד שבו ונמשכו עיניו אחרי זבוב כחלחל, שריפרף מעל לשלולית הדם, והוא היפנה את ראשו להתבונן סביבו, לשלבי הגלגל נוטפי המים, לריחים המסתובבים, למכמרות שעל גבי הקירות, לקורות המאובקות הטעונות קורי עכביש. לקיני הצפרים, למי האובורט המנצנצים כשמבטיו מתרפקים עליהם מתוך כמיהת־נפש וצער־הפרידה; לאט לאט הרים את ידו הרועדת והעביר על עצמו במתינות ומתוך כוונה רבה את אות־הצלב, כשדוק של ערפל נמתח בעיניו והמיית הטחנה האופפת אותו הולכת ונחלשת, הולכת ומתרחקת, הולכת ונמוגה...

רבי לוי יצחק

נתן ליבנה

לפני בית-דין של-מועלה

רבי לוי-יצחק בקיטל הלבן ובטליתו עומד תוהה.
 כָּכָר עָלוּ אַחֲרוֹנֵי הַמִּלָּאכִים נושְׂאֵי תַפְלָה וְכָה.
 כָּכָר צְפוּפִים-מִתְנוּעָעִים רָאשִׁים כְּשֶׁבָלִים
 עוֹרָגָה נִפְשָׁם בְּקוֹל דְּמָמָה דְקָה לְקוֹל נֶגוֹן רַבָּם שֶׁל כָּל נִדְרֵי.
 אֵךְ רַבִּי לְוִי-יִצְחָק רוֹאֶה-וְלֹא-רוֹאֶה צֶאֱנ-מִרְעִיתוֹ.
 פּוֹסֵעַ וְעוֹצֵר. פּוֹסֵעַ לְאֵטוֹ אֶל מוֹל-פְּנֵי-אַרְוֹן-הַקֹּדֶשׁ.
 פּוֹתַח דְּלִתוֹתָיו וּמִכְנִיס רֹאשׁוֹ פְּנִימָה – –

חֲרָדִים קָהֵל-צֶאֱנ-מִרְעִיתוֹ. דוֹמָה שׁוֹמְעִים קוֹל כְּתִינוּק הַמְתִּיפָה.
 וְלֹא יָדְעוּ הֵם כִּי רַבָּם לְוִי-יִצְחָק עוֹלָה שְׁמִימָה
 מְלֹוֶה שְׁשִׁים רְבּוֹא אוֹתִיּוֹת פּוֹרְחוֹת שְׁבֶאֱרוֹן הַקֹּדֶשׁ.
 רַק גּוֹפּוֹ הַשָּׂאִיר עוֹמֵד רַכּוֹן
 לְמַעַן לֹא יִרְאוּהוּ מִדְּדָה בְּשִׁלְבֵי סֵלֶם אֲבִינוֹ
 נִעְזֵר בְּאוֹתִיּוֹת פּוֹרְחוֹת.

רַעַשׁ. רַעַשׁ בְּשָׁמַיִם.
 מִלָּאכִים טוֹבִים, כֶּת-סִגְנוֹר, עוֹמְטִים-סוֹחָבִים תִּיקִים לַעֲיִפָה
 לְצִדּוֹק בְּדִין.
 מִלָּאכִים שְׁטָנִים, צָבָא סַמָּאֵל – מְאָכְלוֹת שְׁלוּפּוֹת –
 מִתְעַשְׂפִּים אֲכוּרִיּוֹת.
 מִלָּאכִי שָׂרָת. מִלָּאכִי מִשְׁחִית.
 מִלָּאכִים מִרְבֵּי-כִנְפִים. מִלָּאכִים בְּאֵי-בְּאֵשׁ-וּמִים.
 שְׁוֹפִים! אֵךְ לֹא רַבִּי לְוִי-יִצְחָק יִירָא אֶשׁ-פִּי-שָׂרָפִים
 כְּאִשֶּׁר בָּא לְבַקֵּשׁ עַל שֶׁה פּוֹוֹרָה, יִשְׂרָאֵל בֵּין זֵאבִים.
 שְׁלִיחַ-מִצְוֶה-אֵין-נִזּוֹק הוּא שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל.
 הוֹלֵךְ הַיָּשֵׁר הוּא – הַשָּׂעָה דוֹחָקָה – אֶל אֶל-מֶלֶךְ-רָם, דִּין-יוֹשֵׁב-עַל-כֶּסֶּם.

— עצר! חיות-הקדש נזראות-הוד שומרות-הסף
בגחוף מגחכים:

— לא שרף, לא כרוב — ויצור! עוטה שלמה, הו — —
— שמי לוי-יצחק. הניחו לכנס.

— לוי-יצחק! מחגלגל בפנים קול-שאלה של אש.
— כי לא יראני האדם וחי! — ברעם אדני.

— אל בן-עמרם נגלית תוך הסנה — קורץ רבי לוי-יצחק באחת עינו.
— לא נעניתי לו כאשר בקש הראני נא.

— כי ענשתהו על כי סר מראות כאשר ירדת אליו,
ואני רק על בניך באתי לבקש, אב הרחמן
ונפשי שלי לו תשרף בהבלך למענם — —

וכה, פוסע ועוצר, פוסע לאטו
נכנס רבי לוי-יצחק, בא ועמד.

אל גדול. נזרא. אל-מלך על כסא רם ונשא.
מה החגב מול פני כל העולמות יחדיו?

אך רבי לוי-יצחק, כנמלה שלא נלאת
רץ-נופל-כמשטח אל-לפני כסא-כבודו, תחתיו.
— יה רבון עולם ועלמיה! —

זה קול רבי לוי-יצחק. חלוש.
אך בעלותו מתנפץ לרבבות קולות.
שוב לוי-יצחק. וביום הדין! נטפל אשר כזה.
אמר לנעל כל שערי שמים בפניה!

— יה רבשע! אתה אשר נטפלת אל בניך ישראל,
עם בחרת בו. רק מצוה תמיד. רודפם-עד-כלותם, חס-ושלום.
מה צדקה היא זו לפזרם בין אמות-עולם
ובידם-של-קלגסים מבקשי נפשם
ולא פעם בלי מזון ובלי מחיה.
והם, רק שמך הם מקדשים כל הימים והשנים — —

-הַתֹּאמֵר לְכַפּוֹת דַּעְתָּךְ עַל בֵּית-דִין-שֶׁל-מַעֲלָה
 אַתָּה יְלֹד-אִשָּׁה, לֹוי-יִצְחָק בֶּן שׁוֹשָׁה-דְּבוּרָה.
 גְּדוֹל מְנֹשָׂא הוּא זֶה עוֹן, לֹוי-יִצְחָק בֶּן שׁוֹשָׁה-דְּבוּרָה.
 - לִי חֲסִינוֹת-שְׁלִיחַ-מִּצְוָה. אֵין-נְזוּק עוֹמְדָה
 אֶל-דִּין-מוֹכִיחַ, אָב רַחֲמָן.
 וְשֵׁם הֵנָּה לַמַּטָּה, מַחֲכָה לִי כָל-קָהֵל עִם כָּל גְּדָרִי.
 אוֹ שָׁמָּה כָּל גְּדָרִי יֹאמֵר לָךְ אֵיבֹן?
 -אֵין מְגִלִּים לִילֹד-אִשָּׁה פֶּסֶק-בֵּית-דִין-שֶׁל-מַעֲלָה.
 - כָּתֵב וְחָתֵם בְּסֶפֶר הַגְּדוֹל חַיִּים וְיִשׁוּעוֹת וְנִחְמוֹת.
 -אֵין מוֹרִים לְבֵית-הַדִּין. וְסַגּוֹר כָּאֵן יֵשׁ מִצְבֵּא-מָרוֹם.
 - וְקִטְגוֹר. מַעֲלִיל-מַפְלִיל בָּנִים - וְאֲבִיהֶם מְקַשִּׁיב? הִסְהוּ חֵישׁ!
 שָׂאֵם לֹא תַחוּס-תַּגָּאֵל-תּוֹשִׁיעַ יִשְׂרָאֵל
 אֲנִי מִקִּים קוֹל זַעֲקָה כָּאֵן וְעוֹשָׂה דְּבָר
 אֲשֶׁר אֲוֹן לֹא שָׁמְעָה וְעַן לֹא רָאָתָה -
 יִרְבִּי לֹוי-יִצְחָק פּוֹשֵׁט רִגְלוֹ אֶל רִגְלֵי הַתּוֹךְ שֶׁל הַכֶּסֶם.
 -אֵין דוֹחֲקִים הַקֶּץ. וְלֹא מְלַחֲמֵת גּוֹג מְגוֹ
 בָּהּ יִפְּלוּ כְּנֹפֹל עַל־י-שְׁלֶכֶת יוֹם אֶחָד,
 לְמַעַן כִּי יִפּוֹל דְּבָר בְּיִשְׂרָאֵל.
 עֲתָה לָךְ רַד. וַיַּעַן כִּי טִרְחַת כֹּה
 וְחִרְפַּת נִפְשָׁךְ לְמַעַן יִשְׂרָאֵל בְּנֵי אֲשֶׁר אֶהְבֵּת
 לְטוֹבָה אֲזַכְּרֵמוֹ-אֶחָתֶם בְּזוֹ שָׁנָה - -

נִמְשַׁכֶּת הַשְּׁעָה. חָרַד קָהֵל צָפוּפִים-מִתְנוּעָעִים.

אֶךְ הֵנָּה שׁוֹמְעִים דּוֹמָה קוֹל כְּתִינוּק בְּצִחְקוֹ -

וְרַבִּי לֹוי-יִצְחָק מוֹצִיא רֹאשׁוֹ מִתּוֹךְ אַרְוֹן-הַקֶּדֶשׁ

וְעוֹר פָּנָיו קוֹרֵן בְּאוֹר גִּירוֹת הַשְּׁעָה

וּבְקוֹל בְּשׂוֹרָה, שְׁמַחָה וְצִהָלָה:

- יְהוּדִים, הַשָּׁנָה תֵּהֵא שָׁנָה טוֹבָה וּמְבוֹרָכָה.

עַל דַּעַת הַמָּקוֹם. כָּל-גְּדָרִי-...

וְשֵׁשׁ מָאָד רַבִּי לֹוי-יִצְחָק עַל אֲמִירַת-שֶׁל-כָּל גְּדָרִי

כְּמִשׁוֹשׁ חֲתָן עַל כָּלָה וְאַפְרִיזוֹן פָּרוֹשׁ.

מרדכי בונה

קינה ופזמונים על קדושי ת"ח ות"ט נואת הט"ז

הכמים וסופרים. עוד בילדותו נתפרסם כ"עלוי" גדול, בעל מח ושכל מחודד". בבריסק דליטא שמש אז כרב בעל הב"ח (על שם ספרו "בית חדש") — רבי יואל סירקיס. הוא שמע על נער הפלא מלודמיר ולקחו משם להשיאו לבתו. מאז הוא למד תורה מפי הב"ח בישיבתו. הימים ימי מבוכה ומהומה — ראשית מרד הקוזקים וסופם טבח האימים של קלגסי חמלניצקי — והט"ז בלה את שנותיו בנדודים, בשנת ת"א (1640) שמונה שנים לפני הטבח הידוע בשם גזרת ת"ח נתקבל לרב בקהילת אוסטראה, אוסטראה של הרש"ל, המהרש"א ועוד רבנים וגאונים מפורסמים. כאן הוא יסד ישיבה גדולה שמשכה אליה תלמידים הרבה מפולין, ליטה וגם מאשכנז וגליציה.

רבי דוד הלוי — הט"ז, נוסף לחריפותו בתלמוד נתגלה כבעל רגש ופיטון. חיבר שירים ופזמונות. רבי-מנדל ביבר איש אוסטראה הצ" ליה לגלות שני פיוטים שחיבר, האחד — קינה על השואה שהביא הצורר חמלניצקי על בית ישראל באוקראינה והאחר שיר מזמור על נס ההצלה של קהילת אוליק. שיר הקינה מסומן בתאריך כב' סיון שנת ת"ח והשני — שיר מז' מור — מסומן בתאריך כ' בסיון.

וכה כותב רבי מנדל ביבר בספרו "ילקוט מנחם":

מסורת נאמנה בידינו, שקבלנו מזקני הדור שמלפנינו, והם קבלו איש מפי איש, ואשר נח" תמה בטבעת האמת, שאין לפקפק בה, כי כאשר צר חמיל עם חילו על עיר אוליק, היה הגאון בעל הט"ז בתוך העיר. והעיר אוליק היתה אז בצורה וחוקה (כאשר בעיני ראיתי ונפלאתי על המגדל החזק עם הצריחים הגבוהים, אשר נשאו לפני העיר עד היום). וחמיל עם חילו הרב עמ' דו סביב העיר כמה ימים וחבלו תחבולות לרדו- תה ולא יכלו לה, וכל הימים שצר חמיל על העיר, עמדו היהודים בבית הכנסת, והט"ז ז"ל בתוכם, ויתענו, ויבכו וישפכו את נפשם, הרבו והפצירו בתפילה לבל יפלו בידי הפריצים הע- ריצים, אשר ארבו לדמם. ויהיה ביום אחד, הגישו חמיל וחילו את כלי מפצם על החומה עוד פעם ובסערת מלחמה וגבורה עזה הסתערו, ויעפילו לעלות על החומה, ופרצו בה פרצות כמעט שנכבשה העיר, הט"ז ז"ל ובני עדתו עמדו בביה"כ ושפכו צקון לחשם לפני השם ויב- כו מאד, כי ראו, אשר עוד מעט ויפלו ביד אויב. הגאון, בעל הט"ז ז"ל, אשר היה חלוש מאד

את פולחן האישיות לא גרס עמנו במ" שך כל שנות גלותו הארוכה וביחוד ב" מאות השנים האחרונות. יבואו גדו- לי ישראל לדורותיהם ויעידו על-כך. ראשי העם, מנהיגי האומה, סוללי דרכה בדת, בהל-

שמ"ו — תכ"ז (1586—1967)

כה ובמחקר, ברובם אינם ידועים לרבים בשמו- תיהם כלל. מכירים אותם על פי ראשי התיבות של השם ושם האב — כגון רש"י (רבי שלמה יצחקי), רמב"ם (רבנו משה בן מימון), רשב"א (רבי שלמה בין אדרת) וכו', או על פי שמות הספרים שהשאירו, פרי חדש, באר היטב, שפתי כהן (הש"ך), מגן-אברהם ועוד. כאלו נתקיימה בנו האמרה, "אותי עזבו ואת תורתי שמרו".

אחד האישים הבולטים בספרות ההלכה, אשר על פיו נוהגים בעלי ההלכה עוד כיום ומשנתו נלמדת בכל בתי מדרשות וישיבות של תלמידי חכמים, הוא הט"ז. כזה הוא שמו בקרב כל יוד- עיו ולומדיו (ט"ז — ראשי תיבות של שם חבורו על ה"שלחן ערוך", "טורי-זהב") ומעטים הם היודעים, כי שמו הוא רבי דוד הלוי סג"ל והוא אחד מגדולי התורה וחכמי ההלכה שערש יל- דותם עמדה באחת העיירות במדינת ווהלין וקרני אורם האירו ברחבי תפוצות ישראל.

נולד בשנת שמ"ו (1586) בעיר לודמיר (ולדי- מיר-ווהלינסק) למשפחה מכובדת של רבנים,

פי א"ת—ב"ש בשילוב האותיות של שם המ-
חבר: „דוד הוא הקטן, בן שמואל לוי חזק אמן
ואמן" (כאמור, אותיות שם המחבר באות בראש
כל חרוז שלישי שבפזמון) חרוז רביעי הולך
וחוזר בפזמון, המבליט את המלה משרש ישו-
עה.

אודך על כי נוראות נפלאתי
תמיד תהלתך מלאתי
דרכי חסדיך להזכיר — תאמתי
לישועתך אדני קויתי.

בעון בצעי קצפתי ונחלתי נלאה
שנים רבות יצאתי מרעה אל רעה
ואמר אבד נצחי מרב התלאה
על כן לא תשיגנו ישועה.

כך מפליג הפייטן בדברי שבח והודיה „לא לו-
הים מלכי מקודם פועל ישועות גדולות" תוך
תאור נאמן של מצב קהילה יהודית נתונה בצרה
גדולה, שהגיעה עד שערי היאוש „אמרתי כאשר
אבדתי אבדתי" והנה הופיע „צור ישראל וקדו-
שו וכובע ישועות בראשו".

אין פזמון זה זקוק לפרושים. ממנו אנו למ-
דים, כי העיירה אוליק שבווהלין נצלה על
פי נס מתגרת-ידו של הצורר חמיל. עוד זמן רב
לפני שנתגלו שני הפזמונים, — בין הספורים
והאגדות שהיו רווחים בגליל ווהלין על עלילות
גבורה וקידוש השם בימי גזרת ת"ת, היתה מת-
הלכת אגדה נאה זו על הצלת העיירה אוליק
ובמרכז האגדה מופיע הט"ז.

האגדה מספרת על „קולות גדולות", שהש-
מיעו כלי-תותח ישנים שהתקלקלו מרוב ימים.
ואילו הפייטן בפזמונו חורז את המאורע:

ממרום שלח אש וקולות,
יושב בשמים השמיעם אש וקולות,
מהר מאד ברחו בבהלות
אלהים מלכי מקדם, פועל ישועות גדולות.

אין ספק, כי לפנינו שתי יצירות פיוטיות,
שמחברם הוא רבי דוד הלוי סג"ל, מגדולי ההל-
כה בישראל — בעל הטורי-זהב. חבל על
שצללו בתהום הנשיה, באחת העיירות הנידחות
בחבל ווהלין ולא זכו לפרסום בציבור עד
היום. אמנם, נתן להם ר' מגדל ביבר פרסום —
עוד לפני ששים שנה — במחברתו הצנומה
ילקוט מנחם — אולם מחברת זו נדפסה במס-
פר טפסים מצומצם, ונועדה להפצה בין בני-
משפחה, קרובים ומקורבים במגמה לקבלת עו-
רה בשביל הוצאת ספרו הגדול „מזכרת לגדולי
אוסטראה". וספק אם הגיעה מחברת זו לחו-
גים רחבים ולרושמי קורות העתים.

מרוב התעניתים הטה את ראשו על-ידי וישן.
בחלומו קראו לו את הפסוק: „וגנתי על העיר
הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי" וייקץ
משנתו ויאמר „עם ד', חזקו ונתחזקה בתפילה
ובתחנונים, כי היום יראנו השם הפלאות. ושם
במבצר, עמדו כלי תותח, ושנים אשר נתקלקלו
מרוב ימים, פתאם השמיעו קולות גדולים ופחד
וחתת אלהים נפל על חמיל וחילו וברחו משם
בבהלה.

רבי מגדל ביבר העתיק את שני הפיוטים
לתוך ספרו ילקוט מנחם והרי לפנינו קטעים
אחדים:

סליחות לעשרים בסיון, שחיברם הרב הגאון
בעל המחבר „טורי-זהב", שהיה אב"ד דפה אליק
זי"ע ועל כל ישראל אכ"ר.

אמרתי נא אספרה,
אף ד' בי חרה,
אוי לי על רע הגזרה,
אל קראנה לי נעמי — כי אם מרה.
בשנת ת"ח לאלף הששי —
בקמים עלי מרעים לעקר שרשי,
בעשרים לחודש השלישי,
בכי הוקבע לדורות על מחלי ומושי
גם היום מרי שיחי;
גודל הריגתי ורוב זבחי;
גם בחור, גם בתולה ועולל טפוחי,
גדול כים שברי ומדוחי!

זוהי קינה מרה על השואה שהקיפה את בית
ישראל בימי מרד הקואזאקים תחת פיקודו של
הצורר חמליצקי ימ"ש, וההרס, השוד והחורבן
שבאו בעקבותיהם על קהילות ישראל.

הפזמון השני גם הוא כתוב על גבי אותו קלף
ובראשו רשום: „ואלו הם הסליחות אשר חיבר
לששה ועשרים בסיון".

לכל מעיין בפזמונים, יתגלה מיד השוני שבין
פזמון זה לקודמו. אחר הוא בצורתו ורוח אח-
רת מרחפת עליו. לא יכירנו מקומו בין הקינות
והסליחות. אין פזמון זה אלא שיר הודיה לאל-
הים על שברוב חסדיו גילה רחמים לקהילה
שלמה בישראל. החיש לה ישועה בצרתה ועשה
שפטים בקמים עליה. גם פזמון זה ערוך על
פי אקרוסטיכון, אבל מה משונה ומורכב מבנהו
בראש החרוז הראשון „א". בראש החרוז השני
„ת" (היינו האקרוסטיכון בנוי על פי א"ת —
ב"ש) והנה בראש החרוז השלישי, באה האות
„ז" (האות הראשונה של שם המחבר דוד) ואי-
לו החרוז הרביעי אינו קשור באקרוסטיכון אלא
השוני שבו הוא בזה שמובלט בו (בכל חרוז
רביעי שבפזמון) המלה ששרשה ישועה, תשו-
עה, הושיעה וכו') והרי שאקרוסטיכון בנוי על

ספרי יזכור

לקהילות ווהלין

עם הופעת ספר
דרושקופול

היו על הרבנים חסידי אלעסק וטרסק, אשר קנו להם שם ברחבי ווהלין וגליציה. מלומדי תורה היו והתוכחו על חידושי תורה, וחיבורי פילפול, ובמיוחד המרא"דארתה הרב וליצ'קר והרב ינסיס וצ"ל.

עמוק בלב חרוטים ימי החג והשבתות, שלוש הסעודות והזמירות. החזנים ובעלי-תפילות. ה"חדרים" אשר בכל הדרכים הקנו תורה לילדים. בית-ספר "תרבות" שרבים עוד זכו ללמוד בו. התנועה הציונית, החלוץ, החלוץ-הצעיר, בית-ר, מזרחי, אגודת-ישראל ובית-יעקב. עזרה הדדית ומפעלים סוציאליים: לינת הצדק, ביקור חולים, גמילת-חסדים, הכנסת-כלה, חברה קדישא, חברת ש"ס, ונשים צדקניות אשר אספו ונתנו "מתן בס"ת" לעזרת נצרכים חולים ויתומים. שעורי ערב לעברית, משניות, ערבי שאלות ותשובות על בעיות שונות. ערבי "תהולביבות" חוג דרמטי, ספריה אשר ממנה נהנו כל החוגים בעיירה ה"אדוקים" ו"החופשיים".

דרושקופול, תושביה, בניה — בוגיה עלו על המוקד, הובילו לטבח כצאן-טבחיה. עם רב, זקן ונער יום אחד. הוא היום כ' באלול תש"ג. רק מתי מספר הצילו עצמם בנס בברחם אל יערות בויין, צירי-קוביץ, בראן, ובנודם תוך סכנות ורעב. אך גם להם לא שחק המזל, ורובם נפלו בידי צר ואויב ומלשין. איומה פרשת הזועות המסופרת בפי הנ"י צולים, גדול הכאב מנשוא, והלב ימאן להתנחם.

בנימין בן-אריה (שרגל)

מגילת החיים של יהדות ווהלין על עברה המפואר, מאירה לנו ביושרה ובתמימותה, בצניעותה ונאמנותה ובכל גילוייה עד סופה המר. חותרים אנו לקפל את כל העבר בדפי ספרי-זכרונות. כ-350 משפחות יהודים לבביים, נשים צנועות וילדים יקר-רים, מצאו מותם בעיירה דרושקופול ונקברו בקבר-אחים והיתר נלקחו לעבודת פרך ומצאו מותם במח"נות השמדה שונים. באים פרקי הזכרונות להנציח את קורות הקהילה בשלשלת הדורות, תנועותיה ומוסדותיה, אישיה ועסקניה — עדה שלמה שנמחתה מספר החיים. יסופר בהם על החיים שתססו, על חלומות שנרקמו, על חוויות ומאויים משך דורות רבים. יסופר על משפחות שהיו ופעלו, עמלו והת-לבטו ועל שירת-חיים שנפסקה באמצע וגדמה לעו-לם. "שמע ישראל!" צעקו היהודים. "לא לבכות" בקשו האמהות את ילדיהן, על יד בית הכנסת הג-דול, שם ריכוזו לגיטו את תושביה.

הראשונה בין הנשים שנהרגה על ידי הגסטפו היתה בת העיירה שסירבה לציית לאיש הגסטפו וירקה לו בפניו, ולהתנגדות שלה היה הד רחב בכל הסביבה.

עיירות יהודיות בנו מחדש חייהן אחרי פטלורה, דניקין ודומיהם, גם שריפות שונות בזמנים שונים הביאו חורבנות אבל התושבים, בעקשנותם המיו-חדת, בנו כל פעם את חייהם מחדש, נאמנים ליעו-דם ועברים המשיכו פרנסי העיירה ותושביה בין מלחמת 1917—1939 להמשיך בשרשרת המעשים של בנית מוסדות סוציאליים, חינוכיים, תרבותיים. גאים

עם קריאת ספר הזכרון לקהילת הושט

קצת תלמוד, קצת לשון קודש, או במקצת חומש ורש"י. בתקופה מסוימת אחרת התפתחו גם בתי-תורה מסוג אחר שלמדו בו תורת פיינסקר, מאפו, הרצל וביאליק, בחדרים ד' על ד' נוצר הנוער ההושטי החדש שלמד בבית ספר "תרבות" ובנה בכוחות עצמו עתיד חדש. אולי נקודה שגדלה והתפתחה בין שאר נקודות דומות והביאה להגשמת הרעיון של מדינת ישראל.

המים לצרכי הבית הובאו מנהרות, בארות או מעינות. יום כביסה ליד הנהר כשהאשה מחזיקה ביד אחת את הבגד מקופל, מונח על סלע, וביד השניה את המקל וחובטת ומסובבת את הבגד, טר-בלת אותו שוב במי הנהר ושוב חובטת, עד שיוצ-אים ממנו מים נקיים (כמה עבודה — וכמה יופי!) מי הנהרות שמשו לרוב לכביסת לבנים, לעומת זה מי הבארות לשתייה. מתארת אני לעצמי את הבאר באחת מפינות החצר כשמישקולת קשורה לעץ מצד אחד, ומצד שני החבל והדלי וכך מורידים אותו לבאר ושואבים מים, כאן יש זמן לחשוב ולפעמים גם לראות ולהראות, אחרי מלחמת העולם הראשונה הגיע לעיירה החשמל. עד אז השתמשו במנורות נפט. לצרכי בישול השתמשו בעצי היער.

בניני העיירה נבנו מקורות עץ והגגות מרעפים.

הושט, ככל העיירות הקטנות באוקראינה, לא הי-תה גדולה בממדיה, אך היתה גדולה במדותיה הטו-בות והצטיינה בנוף מרהיב עין. כל מחוז ווהלין היה מרחב של יפה נוף: ארץ מלאת כרי דשא. הניגודים שביופי בעיירה: הירק בקיץ, עלי השלכת בסתיו, הלובן של החורף. ילדי הושט רצים עם המזחלות. ישנם כאלה שגם לחדר ולביה"ס סוחבים את המזחלות.

תקופת הקיץ חמה אבל גם גשומה. הבוץ מחד גיסא והמים בנחל מאידך גיסא. בין ערבות הנחל שיקשוק המים. ישיבה נוחה לצעירים והנאה למב-גרים לטייל בשבת ובחג לאורך הנחל לראות את מימיו הצלולים ולהנות מן הירק מסביב.

הכנסיה והרחוב המו מרוב איכרים לבושים במי-טב בגדיהם, וגם כאלה ששתו ממיטב היי"ש — ביום א' בשבוע. השוק בעיירה הושט היה מרכז החיים בעוד יום בשבוע, הלא הוא יום השוק. היה זה יום שכולו טוב; טוב לאיכר המביא את תוצרתו וטוב ליהודי המקווה לקנות ולמכור באותו יום או לאחריו ולהתפרנס מכך. אמנם חלק גדול התפרנס בעיירה ממסחר אך לא כולם. היו גם כאלה שעסקו במלא-כה: חייטות, סנדלרות, מלמדי דרדקי. או מלמדי גמרא. הרי לא יתכן יהודי בעיירה הושט שלא ידע

אירופה בקלחת המלחמה. צבאות גרמניה שטפו את פולין ופניהם קדימה, לעבר שאר ארצות אירופה המזרחית. בכל מקום שאליו הגיעו היו הקרבנות הראשונים — היהודים. כלאו אותם בגטאות, ובשללם מהם כל מקור של מחיה דנו אותם למיתת רעב. אולם עד מהרה קצרה רוחם של הנאצים לחכות לתוצאות שיטה זו שנראתה להם אטית מדי ועברו לשיטת ההשמדה הגמורה. את הצעירים והבריאים החלו להעביר למחנות עבודה, ואת הנשים, הילדים, הזקנים ותשושי הכוח החלו מעבירים למחנות המוות שתוכננו ונבנו בדיוקנות גרמנית, ופעלו ביעילות גרמנית מובהקת. גיא החזיון התרחב וגם יהדות ווהלין נפלה בידי המרצחים הנאצים. קהילות של מות הוכחדו לבלתי השאיר שריד מהן. אותן עיירות קטנות שלוות שחיו להן בשלווה ובצנעה גם בזמנים קשים, כמו בימי חמלניצק ובימי פטלורה, בשטחים העצומים והנרחבים של שדות אוקראינה המוריקים מצאה לה מחבוא העיירה הושט, כנסת תרת מפני העולם. אך החיות הנאציות הגיעו גם אליה. קטנה היתה העיירה, מוריקה, מרהיבה בנופה היפה והשלו ולתמונה פסטורלית זו הוסיף הנהר הורין שזרם לו בנחת בין שדותיה.

אנשיה צנועים היו בהליכותיהם. אנשי עבודה ועמל. סנדלרים, חייטים, אופים חנונים וכו'. חייהם לא היו מן הקלים ביותר. העבודה מרובה היתה והפרוטה מעטה. התחבורה התנהלה עדיין בעגלות וכרכרות. הדרכים משובשות היו, המים נשאבו מן הבארות בדליים והעברו לבתים. רופא היה מגיע לעיירה רק לעתים רחוקות ובשעות הדחק.

יהודים נבדלו מאנשי המקום בלבושם הארוך, בכובע הרחב והזקן היהודי הנהדר. הצעירים עשו חיל בלמודיהם, בחדר-קטן וצר ד' אמות על ד', יש בו ועסקו בתורה. בעיירה הוקם בית ספר "תחיה", בו למדו גם מקצועות; בית ספר, "תרבות", שהשפה המדוברת בו היתה העברית וכך החלה השפה העברית להשמע ברחובותיה הצרים של הושט.

בשתי סגולות יקרות נחוננו אנשי הושט: העזרה ההדדית והזיקה והכיסופים לארץ ישראל.

הרבה מוסדות צדקה הוקמו בעיירה: מעות חייטין, הכנסת כלה, הכנסת אורחים וכו'. כל מי שנזקק לעזרה היה מקבל אותה בגלוי ובסתרי. עובר אורח שנלקע לעיירה תמיד מצא בית חם המוכן לקלוט אותו ולהעניק לו ארוחה חמה ומיטה לישון בה.

אך כל מאווייהם של יהודי הושט היו מופנים לעבר ארץ ישראל. כל ידיעה, כל שמועה מא"י היו שור תים בצמא. חלק מהצעירים הצטרף לחלוץ והצליח לעלות לא"י. חלק גדול התכונן לעלות אך לא הספיק.

ביום 20 במאי 1942, יום בהיר ויפה, ביום זה תוך שעות ספורות של סדום ועמורה, הפכה העיירה רה לגוש בוער. כמעט כל היהודים נשארו ללא קורת גג. הטבח השני התחולל ביד בתשרי תש"ג. כל יהודי שנתפס הובל לחורשת סימונוב ושם נרצח והושלך לתוך הבורות.

בטבח השלישי, בשבת ה' בכסלו תש"ג (14 בנובמבר 1942) נספו הנותרים. מתי מספר הסתתרו בפנות סתר וכך נותרו בחיים. רובם עלו לא"י עם סיומה של המלחמה.

הושט היתה דוגמא ומופת לאחדות ומסירות בימים הקשים ההם ורוח של עזרה הדדית נשארה בלבם עד היום הזה.

קלודין ווקנין בי"ס, "מרחבים", פרדס חנה

היו גם גגות שציפו אותם בקש קלוע וקשור או בשחיפים מבוקעים מעץ אורן, כשסידורם כמו רעפים. היהודי בעיירה נתברך בילדים הרבה. בקיץ לבושם לא היווה כל כך בעיה, אך עונת החורף היתה קשה מאד לילדים מחמת הקור והבית קטן וצפוף. כאן התערבו הנשים הצדקניות שדאגו לניזוקים קים במתן בסתר. בני העיירה לא הצטיינו אך ורק בעבודות כפיים אלא גם בלימודי קריאה וכתובה. אף הנשים למדו לקרוא בסידור. בני תורה למדו בקי"ת ביעות משנה וגמרא. פשוטי העם השתייכו לחברת "שולחן ערוך" ו"חיי אדם".

"החדר" היה כרגיל בביתו של המלמד, רבים היו החדרים, הצטיין במיוחד חדרו של רבי "הוניק", תלמידיו העריצוהו, חלק מן התלמידים הגיעו אחר כך לשיבות ואוניברסיטאות. הוקם בי"ס "התחיה" בו לימדו גם מקצועות בנוסף על הלימודים הכלליים. בקצה העיירה הוקם בי"ס לבנות בו למדו קרוא וכתוב. אף ספריה עברית הוקמה לנערים ולגדולים, בזה יכלו לקרוא ולהוסיף ידע. מזמן לזמן באו בעלי קולנוע עם מסרטיהם להסריט סרטים בעיירה. והלשון העברית הכתה שרשים אף בקרב התינוקות ששרו שירים עבריים. גן הילדים נוסד ע"י הסתדרות "צעירי ציון". רק בשנות המלחמה לא פעל הגן. בשנים אלה המצב היה קשה. התנאים הכלכליים — ירודים ביותר. ולמרות זה מצליחים בני הנוער בהושט בכוח רצונם העז, להקים את המועדון הספורטיבי בשנת 1926. זקני העיירה, למרות התנגדותם למועדון ראו בו את הכוח של הנוער היהודי הגובר על הנוער הגויי.

חגי היהודים בהושט סגנון מיוחד היה להם; בימי הספירה היתה הרחיצה בנהר אסורה, הנערים שחשקה נפשם ברחיצה, ציפו בקוצר רוח שימי הספירה יעברו. חודש אלול, נפתח בתקיעת שופר בבית הכנסת. בראש השנה ביום ה"תשליך" יוצאים לנהר "הורין" ובזמן שהזקנים עוסקים בתשליך ומריקים את כיסיהם מפירורים לתוך הנהר, מריקים גם הנערים את כיסיהם מהערמונים לשם משחקים שונים. השמחה רבה בחג הסוכות. כולם עושים קים בבנית הסוכה, מקטן ועד גדול. שיא השמחה הוא יום שמחת-תורה, ביום זה ממש כל העיירה יצאה מכליה, שמחתם בתורה היתה שמחה לשמה. רבים מרבני הושט חיוקו והגבירו את תנועת ההשכלה והצינונות כמו: רבי יוסף למדן. רבי צבי יהודי ולפינוביץ. כן מן הראוי להזכיר כאן איש דגול בן העיירה הזכור לכולנו לטובה ואשר במשך שנים רבות תמך ודאג ועזר למרות היותו הרחק מהעיירה, במדינה מעבר לים, הלא הוא ר' אברהם מאזר ז"ל שבניו ממשיכים עד היום להחזיק את הקשר. אך האסון הגדול על היהודים באי-רופה לא פסח גם על הושט. לשוא ניסו אנשי העיירה להתגונן באמצעים הדלים שעמדו לרשותם כשמסובבות אותם מצד האחד החיה הברוטלית ומצד שני האנטישמיות הפולנית. היו גם כאלה שניסו להתארגן ולהתנגד בנשק. או אלה שהצליחו לברוח אל הפרטיזנים ולהלחם במשך שנים נגד הנאצים. רק מעטים נותרו בחיים אחרי החורבן. אך להם ולאילו שאינם, אומרים אנו, ילדי בית הספר שהנציח את העיירה: לעולם לא נשכח ולא נתנכר ליופי שנעקר מקרבנו באכזריות של חיות-טרף. אנו נש-מור עליו, ננציח אותו, נפאר ונקדש אותו, כאן במדינת ישראל למען יתן כוח ואמץ לעם ישראל כאן ובעולם כולו לעמוד על משמרתו, שחורבן כזה לא יחזור שנית, כי "מצדה שנית לא תיפול".

מרים ביליטי בי"ס, "מרחבים", פרדס חנה

עם קריאת ספר הזכרון לקהילת מז'יריק

לים. מי בחנותו ומי בסדנתו. השוק, כרגיל, מלא שאון והמולה. הילדים אצים ל"חדרים" ולבית הספר ובני הנוער — גם ידיהם מלאות עבודה: למ ען הקופסה הכחולה, ציונות מעשית, השתלמות בעברית, בארגוני הנוער, בספריה ועל הכל — ההתכוננות לקראת עליה לארץ החלומות, ארץ ציון וירושלים.

רוב יהודי העיירה לא זכו. נרצחו בפראות בידי אנשים חיות טרף. אפשר שהם מסובים עכשיו בירושלים של מעלה. מדוע? מדוע?

אורה פנגרל ב"ס, "רמז", חולון

... היהודים שצייתו לפקודת הקלגסים הנאצים הולכים לעבודה בשורה ארוכה. איש מהם לא הלך ברצונו הטוב, דבר זה נסוך היה על פניהם. הם הלכו שחוחים, ראשיהם מושפלים ורוחם נכאה. דחף פנימי צעק ממעמקי ליבם: ברחו, הימלטו, הצילו נפשותיכם! אך הם המשיכו בדרכם. היתה זו דרכם האחרונה, רק מתי מעט חזרו למז'יריק עיירתם. הטבח בדם קר הלך וגדל. שורות שורות של יהודים עמדו פנים אל פנים מול המות האכזר. נורו ונפלו לתוך הבורות.

לגבי רוב רובם של הגויים היה הדבר כשעשוע מבדר, השחיטה גרמה להם עונג — והנאה חומרית פשוטה כמשמעות. מצפונם לא פעל כאשר אנשים חפים מפשע עמדו מול מכונת היריה זקנים, נשים ילדים ועוללים... טרטור מכונת היריה היה לרבים מהם כצלצול פעמונים הקורא לביוזה ולשוד.

מז'יריק לא שנתה את פניה. שדות רחבי ידיים זורעים. גנו הגדול של ה"פריץ" וארמונו המפואר עדיין משקיפים בגאווה על פני השטח. שדות, גבי עות וכריאחו מוריקים. השמש מאירה כבימים ימימה. הכל נשאר כשהיה, עיירה מבלבלת ופורחת, רק היהודים שהיו בה — אינם עוד, לא ישובו עוד.

דפנה בביוף ב"ס, "רמז", חולון

תמונות, תמונות, תמונות. זה כל מה שנותר מהם. תמונות מצהיבות באלבומים ישנים. והעינים מביטות, חודרות, עדיין כמסרבות להאמין, והדמעות יבשו זה כבר, אולם הלב דווי והכאב — ללא נשא. אני עוצמת עיני ורואה, כמתוך ערפל של דם ודמעות, את מז'יריק העיירה — והיא רחוקה מאד. לא בעולם הזה.

יום ה' בשבוע בעיירה, מה רבה התכונה! עקרות בית מסתובבות בשוק מבעוד בוקר, בוחנות ומחפשות כדי למלא את סלי המזונות לכבוד שבת. מיעצות ומדריכות אלו את אלו. ידי השו"ב ביום זה עמוסות עבודה. השוק הומה וסואן, קריאות הרוכלים, קירקור תרנגולות וקול המולה רבה נישאים באוויר.

ולמחרת. בערב שבת לאחר צהרי היום. החנוונים ממחרים לסגור חנויותיהם. עקרות הבית ממהרות להחליק פה ולסדר שם לקראת בואה של שבת המלכה. הגברים חוזרים מבית המרחץ, פניהם חכיליות מחום ועונג והם מסלסים — מי את פאת זקנו המסורקת ומי — בקולו.

בית הכנסת מלא מתפללים. גם עזרת הנשים כמעט מלאה. מחר יחסרו שב מקומות ונשים וילדים יצטופפו שם בעמידה, ימחו דמעה נסתרת מעיניהן ותקראנה ב"צאנה וראינה" באמונה שלמה ובתקווה שבלב...

ובבית עומד ריח גיחוח של מטעמי שבת. השולחן ערוך. בקבוק היין מתנוצץ לאור הנרות המהבים. בני הבית מתרגשים ומקבלים את שבת המלכה כיאות. הנה מסבים כולם מסביב לשולחן, האב מקדש על היין והכל עונים "אמן".

ויש בתים, בהם אחרי הסעודה והזמירות באים הסיפורים על הבעש"ט, ועל המגיד ממז'יריק. סיפורי חסידים על נסים ונפלאות ועל ציון וירושלים. והלבבות מתמלאים געגועים...

ובשאר ימות החול: יהודי העיירה עובדים ועמ

בארגונים

במוצ"ש, נר חמישי של חנוכה (26.12.70) נערכה ב"היכל" מסיבת חנוכה החדר ע"ש קהילת קובל שבהיכל יהדות ווהלין.

השתתפו במסיבה למעלה מ-130 חברי הארגון ליד שולחנות ערוכים ובמצב רוח מרומם. ניהל את המסיבה מזכיר הארגון בישראל, מר צבי רוניק. כן כוודו בהדבקות המוזהה זקן יוצאי קובל, ר' יעקב שפירא. אשר בא עם בני משפחתו לביקור בישראל מארגנטינה. מר שפירא, וכן בניו בארגנטינה ידועים במידותיהם התרומיות הלכה למעשה. ביחוד לכל מה שקשור בישראל, וגם ההיכל ע"ש

קובל

יהדות ווהלין זכור אצלם, כמובן, לטוב. בגזירת ה"סרט נתכבדה הגב' לובה גולדברג, הגברת הראשונה" בין עולי קובל, המצטיינת בעבודתה המסורה למען הארגון.

החדר ע"ש קהילת קובל סודר ורוהט בטעם רב כידו הטובה עליו של חברנו צבי גרינבלאט, אשר הקדיש לכך זמן, מחשבה ומאמצים.

מר יצחק וולדמן בירך על גרות חנוכה; א. מנדל השמיע דברים נלבבים מעניני דיומא: הועלו זכרונות. שירה בציבור וכו'. וכך בילינו בנעימים בצוותא שעה ארוכה.

א-ו

אוסטראה

בשירה בציבור ובריקוד מסורתי. האורח מר' אב' רהם שלאין, יו"ר הכבוד של ארגון יוצאי אוסטראה בארגנטינה, אמר דברי ברכה.

ביום 29.10.70 התקיימה ב"היכל" מסיבת פרידה לכבוד האורחים מר אברהם שלאין ומר אלקנה גל-מן ורעיתו ובנו אברהם גלמן, החי עם משפחתו בישראל. מר שלאין סיפר על חיי בני אוסטראה בארגנטינה ועל פעולות הארגון שם למען ה"היכל" ועל הקואופרציה של יוצאי אוסטראה שאורגנה על ידם למען עזרה הדדית לבני הקהילה שם. דברי ברכה השמיעו גם עורך "פנקס אוסטראה" מר בן-ציון אילון ומר ח. פינקל.

ביום י' בטבת התקיים בבית"ס "עליות" בר"ג יום "קהילת אוסטראה" במעמד קהל רב מיוצאי אוסטראה ואורחיהם, המורים והמחנכים. טכס הג' צחת הקהילה בחצר בית-הספר היה השנה מרשים במיוחד. בלה טולפין-ונגרו

ביום י"ד באלול תש"ל ערך הארגון אוכרה שני תית בהיכל יהדות ווהלין בגבעתיים בהשתתפות רבים מבני אוסטראה, בדברים על הקהילה והשואה הופיעו יו"ר הארגון מר חיים פינקל, חברת הוועד הגב' פרידה קולפניצקה-גורין והפרטיון בן אוס-טראה מר יוסף גאליצקי. כן לקחו חבל בערב זה תלמידי ביה"ס היסודי-ממלכתי "עליות" בר"ג (שאו"מ) את קהילת אוסטראה) בהדרכת המחנכת גב' יו"נה שטרנגר, ובקריאה אמנותית ובשירה הופיעו הגב' טובה קאופמן ומרים רובינשטיין.

בין הקהל הרב נראו גם הרבה בני נוער, בניהם של יוצאי אוסטראה,

בשמחת תורה השנה אורגנה ע"י הוועד פגישה מסורתית בהשתתפות מאות בני אוסטראה מכל הארץ. אחרי "זכור" מפי החזן שמואל גוטמן, בן אוסטראה, הסבו כל האורחים ע"י שולחנות ערוכים ובילו עד שעות הצהריים בנעימים, בשיחות רעים,

אוסטיליה

ארגון יוצאי אוסטיליה בארה"ב תרם השנה אמ"בולנס למגן דוד אדום בישראל ע"ש קדושי אוס-טיליה. בטקס מסירת האמבולנס נכחו משלחת ילדי בית-הספר עם המורה מר הדדי. תלמידי בית-הספר משתתפים ברצון בכל אירועי העיריה וכך הם לומ-

השנה מלאו חמש שנים לאימוץ קהילת אוסטיליה ע"י בית-הספר היסודי הממלכתי "היובל" בתל-אביב. יחד עם מנהל ביה"ס מר אביאל-קבסניק החליט ועד הארגון לשנות קצת מן הנהוג בטקס ההיכרות שבין תלמידי כיתות ח' לבין יוצאי קהילת

אוסטיליה-סוסיאטי בארה"ב תורמת אמבולנס למד"א בישראל

דים מקרוב על חיי היהודים בגולה שלפני השואה בכלל ועל ההווי היהודי בעירות ווהלין. ועד הארגון הגביר בזמן האחרון את פעולותיו ומתכנן מבצעים למען ההיכל, הילקוט וכו'. המען: גב' צילה פליישר, רח' איבן-גבירול 162, ת"א.

צילה

אוסטיליה. נערכה מסיבת חנוכה חגיגית על-יד שול-חנות ערוכים. עזרו לכך לארגון המנהל והמורות הגב' שחורי ושומרון. אנשי אוסטיליה ספרו מהוי העיריה והתלמידים-ות הציגו מחזה בהדרכת הגב' נחמה רפפורט. המורה למוסיקה מר משה בן-צבי הנעים בנגינות ובשירה. במסיבה השתתף גם מר אורני, נציג יד-ושם בתל-אביב.

באיגוד

יעקב זיידל

מדריך להיכל

בימי מלחמת העולם השנייה (2—1941), שאורי-גנה ע"י הגרמנים ועוריהם האוקראינים.

מדור מיוחד יוקדש באולם ההתייחדות לתחית העם בארצו ובו יונצחו יוצאי ווהלין ובניהם אשר נפלו במלחמות העצמאות לשחרור המולדת. באולם זה יישמרו גם דפי ההנצחה לפי סדר הקהילות. דפי ההנצחה מהווים תעודות-לזכר עד לפי סדר הקהילות של קדושי השואה. הוי אומר: במקום מצבות אבן על קברות בבתי-על-מין, כנהוג. כן יוכנס לאולם ספר או ספרי תורה, אשר הובאו ע"י ניצולים מאת קהילות בווהלין.

במה מדליקין?

על קיר רחב, מול הכניסה, תותקן מפה של ווהלין עם ציוני קהילות ומקומות יישוב של יהודים. נורות חשמל מיוחדות יותקנו ויאירו כל נקודה של יישוב יהודי — בימי זכרון של הקהילות, באסיפות האיגוד וארגונים וכו'. אולם בכדי שהאורות אמנם יודלקו, כלומר לשם גמירת אולם ההתייחדות והכנתו לייעודו דרושים שני דברים: סכום של ח"י אלפים דו"לאר בערך וחומר תעודתי מספיק. את הסכום החסר יצטרכו לתרום יהודי ווהלין בארץ ובי-חו"ל תוך השנה הקרובה. חומר — משמע כל חומר תעודי, ספרותי, אמנותי וכו' וכו' על חיי יהודי ווהלין וכל הקשור בהם אשר הופיע אי-פעם בוהלין גופא או בכל מקום אחר בעולם, בכל הדורות. וכן תמונות וצילומים של אנשי שם, רבנים, סופרים, משוררים, אמנים, מנהיגים, עסקנים, קבוצות ויחידים, תכניות ערים וכו', בקיצור: כל מה שיכול לתרום ולסייע להשלמת התמונה על חיי היהודים בוהלין. (המשך יבוא)

בעלותך קומה בהיכל יהדות ווהלין ובהפנותך ראשך ימינה, הנך נתקל בקיר ועליו שלטי נחושת. חרוטים בהם שמות נשים וגברים יהודים. אלה הם שלטי זכרון. משפחות רבות בארץ ובחוץ-לארץ מבקשות בדרך זו להנציח זכרם של קרוביהם, אשר נרצחו בעת השואה הגדולה במלחמת העולם השנייה על-ידי הנאצים ועוריהם (זאת בנוסף לדפי ההנצחה בהם דואג האיגוד באמצעות הארגונים להנציח שמות כל הקדושים, אנשים, נשים וטף).

הספריה ואולם הקריאה

מאחורי קיר זה מצויים שני אולמות. באולם אחד שוכנת הספריה הקרויה על שם משפחת צ'קבר. כל בני משפחה זו, הורים אח ואחיות נרצחו בידי הפורעים הפטליוזאים ונשאר לפליטה, לח"א, רק מר ליאו צ'קבר — והוא אשר בנה את אולם הספריה, לזכרם; אולם הקריאה על-שם הנדבן מר גודמן וכן אולם המיועד להיות אולם ההתייחדות, אשר לצערנו טרם נגמר מבפנים וטרם הותקן לייעודו. כל המבקר בהיכל יכול לראות את הדגם המצוייר והמעודכן של אולם זה, אשר תוכנן באהבה ובחרדת קודש על-ידי האדריכל המחונן, איש רובנה, משה ספיר ז"ל.

אולם ההתייחדות

אולם ההתייחדות יהווה, בכללותו, ביטוי לאלף שנות חיים, יצירה וסבל של היהודים אשר חיו על אדמת ווהלין. וביטוי לשואות הרבות אשר פקדו יהדות זו ובייחוד אלו בימי גזירות ת"ח ות"ט (תקופת חמלניצקי); לפרעות שאורגנו מי מלחמת העולם הראשונה ואחריה ע"י כנו-פיות פטליוזא ואחרות והשואה הגדולה, אשר חיסלה לחלוטין את היישובים היהודיים בוהלין

מה חדש באגוד העולמי של יוצאי ווהלין בישראל

1. לעדן, מנדל, מרגלית, פינקל, פליישר, צ'קור, רוובסקי שפירא, תכלת. לועדת הבקורת נבחרו: רוז, שומרוני, וברק-אי.
2. ב-3.11.70 התקיימה אספה כללית. מר מרגלית נבחר כראש האספה ומר גרבוב כמזכיר. האסיפה דנה בעיקר בשינוי סעיפים בתקנון האגוד. השתתפו בוויכוח ה"ה ווייסגרסון, בורקו, רוובסקי, בן-פז, לאסיפה זו יהיה המשך.
3. ב-6/12/70 התקיימה ישיבת ההנהלה החדשה, בה נבחרו לנשיאות האיגוד: ה' ז. רו-

1. בתאריכים 10.9.70 ו-3.11.70 התקיימו ישיבות מועצת הארגון ב"היכל". ניהל את הישיבות יו"ר המועצה ה'ה צ'קור. ה'ה רוובסקי, אפטר ופינקל מסרו דו"ח על הפעולות האגוד — כל אחד בשטחו. אחר הדו"חות התקיים וויכוח, בו השתתפו ה'ה בן-אריה, קופרקי, אייזנבוים, הרשטוק, טורוק, ליפשיץ, מנדלקורן, טב-צ'ניק, זיידל, מן, רוזניק, הררי, תכלת, גרבוב, בורקו, בן-פז, לרנר, חונולד, ליבנה. בתום הוויכוחים נבחרו להנהלה החדשה ה'ה אפטר, בורקו, הררי, זיידל, חונולד, טב-צ'ניק,

סימפוזיון (א) על הנושא: ערכים ביהדות ווהלין - במסגרת הילקוט

חסידות שהיתה כה נפוצה שם. לשאוב כאן מבאר זהבו של ה' הבעש"ט שהיתה מצויה שם. להת' געגע אל קברו הפשוט של הרב מברסלב. אל העם שם המצוי ב' בור אפרו. וכו'. היינו, לחיות כאן ולכתוב על השורשים, השורשים שלו, שהוא רואה אותם בוהלין. שורשים — הווי אומר לא רק הבעש"ט והרב מברסלב וכו' כי אם גם „היהודים הפשוטים והמ' קומחים, העמלים", שהיו מצויים בכל ערי ועיירות ווהלין.

באופן ספונטאני הופיעו הרבה ספרי-זכור של קהילות שנחרבו, בין אלה כ-30 ספרים לזכר קהי' לות בוהלין בעברית, יידיש, אנ' גלית ואף בספרדית. וכרגיל יש אומרים — ויש אומרים. י"א — אם כן, לשם מה הילקוט, תבן אתה מכניס לעפריים? וי"א אד' רבא, יש להוסיף ולהוסיף עלי' הם. הפוך בה והפוך בה. על שאלות אלו ואחרות, הבו ונשר חח הערב מה אמנם מצוי ביל' קוט מכל הערכים שהזכרנו, ר' אחרים — ומה רצוי שיהיה, כי אין בו. על כך, עליכם רבותי, חר' בת מתן תשובה. כמובן, לא הע' ליתי אלא על קצה המזלג וכל אחד מכם רשאי לשאוב מבאר זו — יהדות ווהלין — ולהעלות מהרהורי לבו. השיחה שלנו הערב תהא חפשית בהחלט.

די שגם יוכלו לשאוב ממנו. אנו, או הדורות הבאים. וכל המרבה להפוך בזה הרי זה משובח. אני מבקש מעורך הילקוט מר נתן ליבנה לשמש מנחה של הערב.

נ. ליבנה: שומה עלינו לב' רר כמה נושאים הקשורים ביל' קוט. ננסה לשוחח על המצוי ר' הרצוי, בו. אם אכן נתקבל היל' קוט על חוג רחב של קוראים יוצאי ווהלין, מן הראוי לדון בו בכובד ראש — ולשפרו ככל ש' ידנו מגעת. ילקוט ווהלין. פירושו בראש וראשונה, השאיפה להע' לות הערכים הרבים והשונים אשר רווחו בקרב יהדות זו. ל' מען הקיצור ולמען האווירה ה' נכספת שהיינו רוצים ליצור כאן לשם הצלחת השיחה, הרשו לי לפתוח בשיר קצר של משורר יידיש, לילד העיר קורץ ואשר חי שנים רבות בארה"ב ובקנדה — בתרגום עברי. שם השיר „צליל" ושם המשורר י.י. סיגאל. השיר אמנם הובא בתרגומו העברי ב' קובץ כ"ה של הילקוט.

יש בשיר קצר זה הרבה מן המרכיבים והערכים של יהדות ווהלין אשר, אני מציע, לשוחח עליהם הערב. המשורר סיגאל שאף כל ימיו לעלות לישראל, לחיות אתנו כאן — ולכתוב ספרים על הגולה. להתגעגע מ' כאן אל שכינתא בגלותא. אל ה'

ביום י' בחשוון תשל"א (9.11.1970) התקיים בהיכל יה' דות ווהלין סימפוזיון על היל' קוט, תוכנו ודרכו להבא. הסימ' פוזיון נערך ע"י ועדת התרבות של האיגוד.

חברי צוות המשתתפים (לפי סדר א"ב) היו ה"ה: השופט פנחס אבישר, זאב אפרט, משה בורקא, רות ברנר, אמיר גלבע, חיים דן, בנימין ווסט, יעקב זיידל, יוסף טבצ'ניק, ליאו צ'ק' וור. דברי הערכה והשתתפות ש' בכתב שלחו לסימפוזיון מר מר' דכי בונה (חולון) וה"ה ניסן פי' רר, אברהם גרשנון ועמנואל פר' לאק (ניר-יורק). פתח יו"ר ועדת התרבות, מר יעקב זיידל והנחה מר נתן ליבנה.

י. זיידל: יש לי הכבוד, כיו"ר ועדת התרבות של האיגוד שלנו, לפתוח את הסימפוזיון ה' ערב על הנושא: „ילקוט ווה' לין — ערכים ומושגים ביהדות ווהלין לתולדותיה". זוהי פגישת רעים ראשונה מסוג זה, וועדת התרבות מקווה להמשיך בכאלו גם להבא. חשוב שנברר ונלבן לעצמנו שאלות-ערכים אלו או אחרות, שמתוך כך נרחיב את החקר בהסטוריה של יהדות זו ונעמוד יותר על מורשת אבות. ילקוט ווהלין הוא כל-ביטוי רא' שון שלנו שאותו עלינו למלא בכ'

6. לרגל הדוחק בכספים באגוד ומאידך גי' סא — הצורך בהופעת ה„ילקוט", מתבקשים כל הארגונים בלי יוצא מן הכלל:
א. להרים תרומה לטובת ה„ילקוט" בסך 100 ל"י ומעלה להבטחת המשך הופעתו;
ב. להמציא למערכת הילקוט ידיעות על פעולות הארגונים;
ג. לבוא בדברים אם אלה מאנשיהם היוד' עים לספר ולכתוב על קהילותיהם או על יהדות ווהלין בכללה — שישלחו מפרי עטם למערכת הילקוט.

זובסקי — יו"ר ההנהלה, מר ח. חזנוולד — סגן יו"ר, מר ז. אפרט — גזבר, מר י. זיידל — סגן הגזבר, מר ח. פינקל — מזכיר ומר י. מרגלית — סגן המזכיר.
4. למועצת המנהלים של האגודה המ' שור' תפת עם הפדרציה נבחרו 4 החברים וכן החבר החמישי שעלינו למנות בהתייעצות עם הפדרצ' יה.
5. דפי הנצחה — הנשיאות פונה לכל חברי הארגונים להודרו ולהמציא את דפי הנצחה של חבריהם.

ב. ווסט: אני יליד ברדיצ'ב וקיימת פלוגתא אם ברדיצ'ב נכ' ללל בשטח ווהלין, אולם עובדה היא ששמה היהודי היה ירוש' לים דוהלין. וזכור לטוב אריה אבטיחי ז"ל, אשר יזם הוצאת ילקוט מוקדש ליהדות ברדיצ'ב והוא משמש עד היום מקור-מידע ליהדות הנפלאה ההיא.

ספרי קהילות על השואה הר פיעו ויופיעו עוד גם בעתיד. אך לא הובלטה בהם כראוי, הגבר רה היהודית. ידוע הרי שלא ת' מיד הלכו יהודים כצאן לטבח. כן אנו מעוניינים להוכיח שעדיין אנו עומדים במלחמה בלתי פר סקת. רק עכשיו מתגלה איך פער לו נערים ונערות יהודים בערי ר עיירות ווהלין. סיפורים מעניינים מאד מהלכים על כך. ועל גבורת הפרטיזאנים היהודים. לספר על כך — זו אחת השליחויות הח' שובות של הילקוט.

י. טב'צ'ניק: יורשה לי לר' מר בפתח דברי כמה מלים ל' ידידי ורעי מר ווסט: כל האומר ש' ברדיצ'ב אינה בחזקת ווהלין, אינו יודע, במחילה מכבודו, מהו סח. ואכן, בשם „ירושלים דוה' לין" היתה ברדיצ'ב מפורסמת בזמנו במקומות שלנו ממש כשם שהיתה מפורסמת יר' שלים דליטא. מצויים מחזורים עתיקים עם כתובות: „מודפס בברדיצ'ב, ירושלים דוהלין". ב' שחור על גבי לבן. בכלל קשה ל' התווכח על דברים שהם מחוץ לכל ויכוח. ובהזדמנות זו קשה גם לי שלא להזכיר את אריה אבטיחי ז"ל.

לדעתי, נעשית כיום מלאכת ה' ילקוט, ואני מתכוון בעיקר לע' ריכתו ולחומר המובא בו, כר' אוי. המטרה צריכה להיות ב' ראש וראשונה, פרסום דברים על תולדות יהדות ווהלין. לדעתי, שום ספר זכרון, ולו הטוב ביותר, לא יכל להחליף את היל' קוט. שכן לאט צצים ועולים עוד הרבה זכרונות וכן דברים ומאר' רעות המוארים באור חדש וה' בטאון הקטן משמש מקלט ל'

כך. הילקוט הכרחי לא רק בש' ביל חברינו בארצות-הברית למ' של, שבשמים הוא משמש גם „ידישקייט" אלא גם בשבילנו בישראל. טוב שהפסקנו לתרגם חומר מעברית לידיש ולהיפך. יש לשקוד על איסוף. יתר של חומר מחקר. כן כדאי להרחיב את חוג הכותבים בילקוט.

משה בורקא: השואה ש' פקדה את בית ישראל הכחידה לא רק את הישובים, הקהילות וכו' אלא גם השמידה את כל ה' ארכיונים ופנקסי הקהילות ב' משך כאלף שנים וקיימת סכנה ממשית שזכרה של יהדות זו ייכחד, חו"ש.

על הילקוט להביא ולשחזר את תולדות יהודי ווהלין בדורות ה' אחרונים לכה"פ; להשלים את ספרי היזכור של הקהילות ולש' מש כחומר לאנציקלופדיה על יהדות ווהלין; לפרסם על השר' אה, על ההתקוממות ומעשי הר' בורה וחלקם של יהודי ווהלין ב' מלחמת הפרטיזנים בנאצים וכן לשמש במה ליוצאי ווהלין בכדי להדק את הקשר בין יהודי ווה' לין בארץ ובגולה. אל נא נשכח שאנחנו הננו בבחינת המוהיקנים האחרונים ורק בחלקו מלאנו עד כה את התפקיד המוטל עלינו. אפשר שההסטוריה תשפוט אר' תנו על מעשינו ומחדלינו.

פנחס אבישר: תודעת ה' שואה היא כמובן חשובה ואני סבור שיש להגבירה ככל האפ' שר ובכל האמצעים. אין ספק ב' לבי, שגם אתם כמוני, נתקלתם בודאי בתופעה המדאיגה: הנר' ער שלנו, במדינת ישראל, רחוק מאד מלתפוס את הדברים האל' מנטריים מחיי אבותינו במשך דר' רות בגולה ודומה: בגולת ווהלין במיוחד. ובכן מה חושב נוער זה על „שרשרת היוחסין" שלו, על דורות קודמים במשפחתו, האם חשבו פעם על סבא שלהם שלא הכירו אותו ואף לא שמעו הר' בה על אודותיו מפי אבא או אמא? מישהו הרי צריך וחיבב

פעם לעשות זאת. דומה, שדווקא בילקוטים אלה יכולים לפעול בשטח זה בצורה עממית, אינ' טימית וקולעת. ואכן, כשאני נת' קל בכך בילקוט זה או אחר. אני מברך ברכת הנהנין..

חיים דן: „ילקוט ווהלין" לא נועד להיות במה להתגודדות, כר' אם שער אל העבר, שרישומיו ניכר בתודעת הכלל כולו. טעם קיומו — לכנס כל הראוי להש' מר בזכרוננו של העם מאוצר ח' ייה של יהדות ווהלין, שעלה ע' ליה הכורת בימי השואה.

העלאת פרשיות מן העבר — איננה באה לשם עיון גרידא. מ' לקחי העבר יחושל הכוח לה' ווה' ולבאות. ההיסטוריה והמ' דיניות משולבות יחד; המדיניות של אתמול הוא היום בגדר היס' טוריה, וכן להפך: המדיניות של היום היא ההיסטוריה של מחר. המחדשים הגדולים, מורינו ורבותינו הדגולים בתנועת העבר דה בארץ, ידעו לשלב עבר בה' ווה'. בימינו אלה אנו עדים לחד' יון אחר, ביחוד בקרב הנוער, כאילו מתחילים הכול מ„ברא' שית" ויש זרות כלפי העבר, גם הקרוב ביותר, שממקורו ינקנו. זרות המביאה לשטחיות ולתלר' שות.

על כן, אם יש נושא ויש צבור המעוניין בהופעת ה„ילקוט" — יש לברך על היזמה הזאת ר' לעודד את העורך כי עמלו ישא פרי.

יהדות ווהלין בדורות האחרר' נים היתה זירה למערכות ולהת' רחשויות סוערות: הגנה עצמית, התעוררות צבורית, תנועות נוער, בתי-ספר עבריים, קיבוצי הכש' רה, נתגלו כוחות חדשים שהזינו את נפש הנוער והצמיחו לו כר' פים. בעירות ווהלין התהלכו אל' מונים בעלי שארירות, חולמים ומורדים, אשר שאלו לנתיבות חדשות, מהם — שהתחממו ל' אורם של ברנר וברדיצ'בסקי וה' יו ראשונים להגשמה חלוצית ולעליה לארץ. מגמת ה„ילקוט" צריכה להיות: לאגור ניצוצות מ'

מעבי החיים בכל שכבות העם ו לא להסתפק רק באישים ידועי שם, עם כל הכבוד להם, — ליד המאורות הגדולים יש להציב יד לאנשי סגולה גם מקרב פשר טיעם בני עמך, זורעי חסד לפי דרכם, ולהעלות זכרם מתוך ערימות האפר.

ליאו צ'קוור: אין ספק בלבי שאנחנו האנשים המעטים העוסקים בילקוט (ואני מתפלל שירבו אנשים אלה), נשב על הדמדומה ונגיע לכלל מסקנה, מה יש להוסיף או לשנות בילקוט. גם לאור הדברים הנאמרים כאן וגם לאור הנסיון שרכשנו תוך כדי העבודה, וביחוד ידינו הער רך. משהו הזכיר כאן גם את הצד הכספי. אמנם, התאספנו כאן לדבר על ערכים ולא על כסף פים אך מכיוון שכבר הזכירו את הדבר, יורשה גם לי לומר: נדאג רבותי, לכך שהילקוט אמנם יוכל להופיע הלכה למעשה. כל יוצא ווהלין בעל תודעה מורשית חייב להיות מנוי-משלם (ור הסכום לשנה הוא פעוט) וכבר ביכריו מעשינו על מחדלינו — בעיני ההסטוריה, כפי שהתבטאו כאן הערב.

אמיר גלבע: לצערי, לא כל הילקוטים הגיעו לידי, אולם גם באלה שקראתי מצאתי חומר רב, בעל ערך מכל הבחינות, וניכרת בהם שקדנותם ומסירותם של עורכיו באיסופם ובילקוטם של הדברים. כך פעל רבות בשטח זה עורכו הקודם של ה"ילקוט", אריה אבטיחי ז"ל, וכך פועל ידידי, עורכו כיום יבל"א, שהוסיף מדורים והרחיב מסגרות ועושה במסירות רבה ובלא-ליאות לשיפורו של ה"ילקוט". ואם אציין אך התעודות והזכרונות על מזג פיי-ארברג, על י. יסינאל, יצחק למדן וכו', נמצא שאפילו בשטח זה, הספרותי, שהוא מעין לוית-חן למפעל כולו, הובאו דברים אשר טרם נודעו ברבים, ועם זה משימים נדבך משלים למגמה המדיכיה את עושיר-בפועל של היל-

קוט, והיא: בנין תולדותיה של יהדות ווהלין באלף שנות קירמה.

ואף על-פי-כן, בשטח זה, הספרותי, אמנם רצוי מפעם לפעם להביא יצירה שטרם נתפרסמה מונגרפיה וכו'. אולם עיקר המשימה מן הדין שיהא חותר אל הצד ההיסטורי.

ההצעה שהעלה כאן מר בורקו ע"ד רשימות וסקירות על פי-קסי קהילות שהופיעו, ויופיעו, שמטבע הדברים אינם מגיעים אלא לבני העיר, שמטעם מוצאים הקבצים האלה — ראוייה לתשומת לב. כמו כן רב הוא, ודאי לי, החומר ההיסטורי הגנוז עדיין כשם שרבים האנשים שמפיהם אפשר לדלות חומר יקר ערך. שאם לא נעשה בדורנו לאספו, לרושמו — יאבד. ואילו לשם כך דרושים כוחות רבים, ואמצעים.

זאב אפר: מקדישים מעט מאד מקום ומחשבה על הנעשה באיגוד. על המתרחש בארגונים, אם כי אפשר שהארגונים בעצמם אשמים שאינם ממציאים למערכת על המתרחש אצלם. זה הרי בטראונם הם! יש להקדיש לכל זה יותר מקום.

אני רוצה גם להזכיר את בתי הספר בישראל שהנציחו קהילות. מעט מאד מכל זה מובא בילקוט אם ירבה בילקוט סוג זה של חומר, אין ספק שהוא ישמש מכשיר להגברת תודעת העבר בקרב הנוער וממילא גם יקנה לו ערכים של יהדות ווהלין, אשר יהיו לו לברכה. אשר לצד הכספי, אין רע אם נספר כאן, שלצערנו עדיין אין הילקוט מכסה את עצמו ועל הארגונים לא להוציא עצמם מן הכלל ולעשות בידון.

רות ברנר: ברצוני להתייחס לדבריו ולקריאתו של מר חיים דן, "עם הפנים אל העם" במלים פשוטות: אל פשוטי-העם. אכן, פשוטי-עם-סגולה, כלומר פשוטי עם שהיו בהם ניצוצות של "עם-סגולה" היו בוהלין למכביר ב-

כל הדורות, בין שהיה זה ה"תהלים-וועקער" הפשוט כפי שתיאר אותו מר דן באחד הילקוטים, אשר בקריאתו עם שחר לעבודת הבורא ראה את מטרתו בחיים, בין שהיו אלה עגלונים וסבלים פשוטים אשר בכדי להגן על כבודו וחיייו של נער יהודי לא היססו גם לעשות דברים אשר שנות כליאה בבתי סוהר בצידם, שאני נסיתי להעלות בסיפורי נשים צדקניות אשר למען עני דך היו בוססות בבוץ ובשלג, בסופות ובסערות, וכו' וכו'. מי ימנה מספרם.

אין ספק שהיו אלה רוביר-בו של העם, אנשים עובדים אשר בזיעת אפם יאכלו לחמם, לאו דווקא תמיד לשובע. כמר בן, למעמד זה השתייכו גם חנווניים זעירים וכד', שכן גם אלה פרנסתם לא תמיד היתה מצויה, אלא שהניצוץ של "עם סגולה" כאמור, לחש, למרות הכל, בלבותיהם, אין אני מתכוונת דווקא ל"אתה בחרתנו", אלא לאנשים שלמרות סבלם הרב וחיים מרורים לא אבדו צלם אנוש וייחר דם היהודי.

ואכן מערכת הילקוט פתחה מדור מיוחד על טיפוס ייחודיים מסוג זה ותשתדל לעודד העלאת זכרם וסיפורי מעשים, בתנאי שהיו אותנטיים. יהודים שאמנם חיו ומעשים שבאמת ביצעו.

מתוך מכתבים:

מרדכי בונה: לרגל שמחה משפחתית (מה שהיו קוראים בזמן שבית המקדש היה קיים, "זבח-משפחה") נאלץ אני לצערי להיעדר הערב מאסיפת חכמים זו, אולם גובר עלי יצרי לשתף עצמי בה, שהיא לדעתי גם חג ליוצאי ווהלין, המתכנסים לברר וללבן נושא חשוב כמו ילקוט ווהלין, שהוא הגורם המרכזי והמאחד, לדעתי, של יוצאי ווהלין בארץ ובתפוצות והוא אשר עשאו חטיבה אורגנית אחת לשם העלאת ניצוצות האור והזוהר מתוך ערימות הדשן ועיי-

עורר מיד לאחר שחברת של יל-קוט מתגלגלת לידיו של יהודי כזה, הבולע אותה כבכורה ב-טרם קיץ.

ולסיכום: הילקוט יכול לש-מש ואף משמש למעשה חוט ה-שדרה של כל פעולותינו כאן ר-בארצות אחרות, „שרשרת הד-הב“ של יהדות ווהלין, וחלילה שהוצאתו תופסק, ומן הראוי ש-ידעו זאת כל אנשי הארגונים ה-ווהליניים בכל אתר ואתר: ה-ילקוטים היו ה„בראשית“ שקד-מו להיכלל יהדות ווהלין והם ש-גרמו להקמתו, הוי אומר: ה-יסוד של ההיכל.

ולבסוף: יש לזכור את יוזמו של הילקוט, אריה אבטיחי ז"ל. אני אישית אסיר-תודה לו על שקיבל את הצעתי להוציא את הילקוט לא רק בעברית, כי אם גם ביידיש. ואחרון אחרון, יבדל"א: העורך של הילקוט של היום, אשר השכיל להעלות את רמת-רעמיותו, ערכים וצביון באופן נפלא. על כך תעיד הכרת התודה העמוקה שנתקבלה על עבודתו החשובה, המסורה והמק-צועית מאד, באופן ספונטני ב-אסיפה הכללית השנתית של ה-פדרציה של יהודי ווהלין בניר-יורק.

אברהם גרשנזון (ניר-יורק מתוך מכתב שנתאחר): ...וברצוני בהזדמנות זו להביא לידיעת יתר די ווהלין, ביחוד לוהלינאים שבישראל, לא רק את דעתי אני על ילקוט ווהלין, אלא גם דעת רבים וטובים, דעתם של יהודים אינטלטקטואלים שבארה"ב, אשר כמזכיר הפדרציה הווהלינית, ב-ניר-יורק יש לי הכבוד לבוא אתם במגע שכתב ושבע"פ. דברי ה-נ"ל ניתנים אפילו לסיכום ק-צר, ודומה שלא אטעה אם אס-כמס כהאי לישנא:

אף אחד מאתנו, ושום איש-יות, לא היה מצליח להפיץ את רעיון האיגוד הבינ-ארצי של ה-ווהלינאים ואת הרעיון של הק-מת „היכל יהדות ווהלין“ ביש-

המחזיקה את הגוף ובלי רוח הרי שגם הגוף נחלש; בהעדר התלהבות-לדבר נכבית גם האש הפנימית או הגחלת שבלב (נד-מה לי שמקורו של ביטוי זה הוא בעברית). בלי הילקוט לא היינו יכולים ליצור כאן התלהבות ו-בלי התלהבות לא היו יהודים תורמים כאן אף פרוטה אחת ל-בניית ההיכל. אנו, חברי הפדרצ-יה בארה"ב, ערכנו כאן התיעצ-רות בנידון והם בקשוני להודיע-כס, בהזדמנות זו, שאכן, הילקוט ביידיש — מן ההכרח שימשיך להופיע.

את הילקוטים כאן מחפשים וקוראים לא רק יהודים יוצאי ווהלין, כי-אם גם הרבה קוראי יידיש אחרים, המוצאים בו ענ-ין רב והכל מהללים ומשבחים אותו. את הרמה + העממיות שבו.

ניסן פירר: (מתוך מכתב שנתאחר): אם אומר שילקוט ווהלין הוא לחם חוקם של שרי-די יהודי ווהלין המפוזרים על פני ארצות תבל, אפשר שלא אח-דש בזה כלום, אולם זוהי הר-גשתנו הראשונית כאן, בגולת ארה"ב של אמריקה. יתר-על-כן: אנו רואים בילקוט את המצפון והזכרון של יהודי ווהלין, בכל בית ווהליני כאן, בו דוברים ו-קוראים יידיש ו/או עברית, תר-פסים הילקוטים מקום נכבד מאד ועוד בתכניתנו גם לחזור אל הבתים בהם שולטת השפה האנגלית ובעיקר בקרב הנוער ה-דובר אנגלית.

אלא שהדבר ייתכן רק אם תהיה פעולה מרוכזת של הקמת תאים פעילים בערי ארה"ב, צר-פת, ברזיל, ארגנטינה, קנדה או-סטרליה וכו', היינו בכל מקום בו מצויים יהודים יוצאי ווהלין. ואכן, הנסיון לימדנו שיהודים אלה נענים, במוקדם או במא-רחר, והרבה מהם אף בהתלה-בות, אך, כמובן, צריך לעורר ב-הם ענין — ולשמחתנו הרבה נו-כחנו לא פעם שהענין אמנם מת-

המפולת של ערים-אמהות בישר-אל.

מבלי לשבח את יוצר-מחוללו של הילקוט, אריה אבטיחי ז"ל, הרי יש לומר שצדקה עשה עמ-נו הקב"ה אשר נתן לנו את אבטיחי ז"ל, אשר יזם וחולל את רעיון הוצאת הילקוט, רע-יון האיגוד העולמי של יהודי ווהלין ומראשי הבונים של היכל יהדות ווהלין.

היום יעמוד אפוא לדין ילקוט ווהלין ואין ספק שאכן הוא יצא זכאי בדין — 30 חוברות היל-קוט אשר לפני מהוות יחד או-צר בלום של מאורעות ומעשים, אשר התרחשו במאות קהילות פזורות בחבל הדרומי-מערבי של האימפריה הרוסית; אוצר של מונוגרפיות של אישים בעלי שר-עור-קומה, חכמים ואנשי מעשה ואף של יהודים סתם. חומר בעל ערך לא ישוער לחוקרי תולדות יהדות ווהלין, שאלמלי ילקוטים אלה היה אובד בתהום הנשיה והיינו נמצאים לוקים בחסר.

ומשבח אני את התוכן והצורה החדשים, של הילקוט של היום, אשר כשמו כן הוא: לקט מאר-רעות ומעשים וזכרונות מתול-דות יהדות ווהלין בכל דורותיה.

עמנואל פולאק: הפסקת הוצאת הילקוט, ביחוד זה ב-יידיש, ולו זמנית, היתה מנחי-תה עלינו, כאן בניר-יורק ובמר-כזים יהודיים גדולים אחרים ב-ארה"ב, מהלומה ממש. עד כמה שלא יהא ה„היכל“ חשוב וטוב ומוצלח — אין בכוח אבניו ל-ספר על קורות יהדות ווהלין ש-נכחדה, הוי אומר: ה„ילקוט הוא „דברי-הימים“ היחיד שלנו הנכתב ומסופר בידי העדים ה-חיים עדיין כיום הזה.

עדים אלה, הרושמים ומספ-רים תולדות יהדות זו — בעוד שנים מספר גם הם ייעלמו מן האופק — וכלום אין, אפוא, ל-זרז ולהזדרז?

זאת ועוד: אנו כאן רואים את הילקוט כראות את הנפש

ראל להנצחת קהילות ווהלין ש- נחרבו וזכר יהודי ווהלין היק- רים שנרצחו, הי"ד — כשם ש- עושות זאת, בהצלחה רבה, ה- חוברות של ילקוט ווהלין. ...הילקוט הוא זה שקרע אש- נב אלינו, דרכו יכולנו כולנו ל- הציץ ולראות את יהדות ווהלין בימי תפארתה: ענייה בחומר

(מבחינה כלכלית) ועשירה ברוח; דרכו יכולנו לראות ולחוש את השואה הגדולה במלא משמער- תה הנוראה; לאחר שיהודי ווה- לינאי, כמעט בלי יוצא מן הכ- לל, עיין בילקוט — שוב לא היי- נו צריכים לדבר על לבו על ה- צורך הרב בבניית ההיכל ועל חר- בתנו הקדושה להקים מצבה סמ-

לית זאת — הוא פתח לפנינו את כיסו בלי אומר ודברים. והיו שעשו זאת בדמעות בעינים. ...אנא, לא לקבל זאת כמלי- צה: כל הילקוטים כאן תלר- יים בלב והלב תלוי בכיס... מ- ענינו הוא, הן של הפדרציה ב- ניריורק הן של האיגוד בתל- אביב — שהילקוט לא ייפסק.

נעדרים

אליעזר ברקאי (בוראק)

יליד טרוכניברוד היה. עיירה יהודית קטנה שבווהלין ומיקרי קרתא שם מנעוריו. ציוני פ- עיל, מהחולמים והמגשימים. הוא היה מבין היוזמים הראשונים לבניית הי- כל ווהלין וחבר ועדת הביקורת באיגוד מהיום הראשון לייסודו. כמבקר חשבונות מקצועי עשה עבודתו בדיוקנות, בשקידה ובאהבה רבה. היה מטבעו אדם שקט ונוח לבריות. ולחבריו. נמנע מלהשתתף בכל ויכוח פנימי ולו הקל ש- בקלים, פרט להערות שקטות של מומחה לדבר ואשר נאמרו בחיבה גלויה. הוא גרס „דברי חכמים בנחת נשמעים". הוא עשה עבודת קודש בלי איצטלא ותגא. עבודתו זו — שירת חייו היתה. והנה, נפסקה באמצע. חבל על דאבדין.

שמואל מנדלקורן

עם הדפסת חוברת זו של הילקוט הגיעתנו הידיעה המעציבה על מותו הפתאומי של אלי- עזר.

ר' ישראל סודמן

שנים רבות בראש המפעלים הציוניים-ציבוריים בשומסק. היה אהוב על הבריות. קבע עתים לתורה — ולפעולה. שלא כמרובית העסקנים המפסיקים פעילותם העיירתית האינדיבידואלית עם בואם ארצה, המשיך ר' ישראל סודמן כאן במסירותו לטפל בענייני עולי שומסק. בכל אחד ואחד מהם. בחי- נת „כל מקיים נפש אחת וכו'". היה מיוזמי אר- גון יוצאי שומסק בישראל וממקימי קופת הגמ"ח לפליטי השואה וממנו — לפעילות בארגון עולי ווהלין העולמי.

ר' ישראל סודמן היה מאלה הצועדים כרגיל בצדי דרכים, ומאירים עם זאת באישיותם הקו- רנת את הדרך כולה. הוא היה מהמוהיקנים האחרונים של התקופה הרומנטית בישראל. צנוע,

כמזכיר כללי של „החלוץ הכלל-ציוני" בפו- לין, עברתי בשנים 1933—34 את רחבי פולין. וכאשר הגיע תורי לבקר בווהלין, הוזמן לי לשהות שבוע ימים בעיירה שומסק. עיירה ציו- נית. הרבה מבניה הצעירים נמצאו אז בהכשרות כשהם מצפים לעליה. רוחה של ארץ ישראל החדשה ריחף על כל מחשבת הציבור ופעילותו. באקראי נקלעתי אל ביתו של ר' ישראל סודמן, נשתהיתי ימים מספר בביתו החם וה- בלתי נשכח ונהניתי משכינת ציון שלא סרה מתוכו.

רבי ישראל סודמן היה שפל רוח. ענוותן, צנוע, שתקן, מכונס בתוך תוכו. כולו אומר של- ווה ומתינות. מאידך היה זריז, חרוץ, ועד לכל דבר שבקדושה. שליחו של ציבור באמונה. עמד

בביתו קרוב אליו וכך ראיתיו כאן בארץ בפגי-
שותי עמו מפקידה לפקידה.

יעקב וינר

נחבא אל הכלים ועם זה חי ותוסס, רב פעלים
ומעללים.

כך ראיתיו אני, אורח בשומסק, בהיותי אצלו

יעקב הלוי גולדשטיין

חינוך על טהרת העברית בגמנסיה „תרבות“.
ב־1936 עלה ארצה כסטודנט האוניברסיטה-
העברית-בירושלים. למד ועבד בבנין כדי לקיים
את עצמו. היה בין פועלי-בוני בניני הדסה
על הר־הצופים — ובבניני גן-רחביה. עבר אח-
רי כן ללמוד בטכניון בחיפה. שם למד ביום
ועבד בלילות בנמל, בבתי-הקורר ובאניות מט-
עם תגובה אקספורט. למרות זאת מצא זמן לע-
זור לחבריו-ידידיו, אופי שהצטיין בו עד יומו
האחרון. אחרי גמר למודיו בטכניון נתקבל כס-
גן מהנדס עירית-נתניה.

ישה היה בעל עקרונות. הוא הועיד את גו-
פתו לביה"ס לרפואה בירושלים.

נעים הליכות היה ורצוי בכל חברה. ישה
יחסר לא רק למשפחתו, כי אם לרבים ממכריו
וידידיו. לכל ארגון עולי קובל בישראל.

הלך מאתנו ידיד ורע, אחד מטובי בני עירנו
והוא בסך הכל בן 52.

ישראל וולק

נולד בדצמבר 1917 בקובל, בן זקונים לשב-
תאי וצפורה גולדשטיין ולו שלוש אחיות. כו-
לם קבלו חנוך יהודי מסורתי, ציוני. אביהם,
חבר ועד ההסתדרות הציונית בעיר קובל, היה
נאה דורש ונאה מקיים. איפשר לכל ילדיו

נחום הירשפלד

נחום הרוח החיה של החוג ומבין הפעילים
שבו. לא אשכח את חגי ישראל שנחוגו ב-
באראשי, בהם השתתף חוג של צעירים וצע-
רות שבאותם הימים היה יוצא דופן. בשמחה
תורה, למשל, ארגנו מנין חגיגי שבו נחום היה
„בעל קורא“ וקולו הערב נעם לכל שומעיו.

ב־1919 פרצה בעיירתנו מגפת טיפוס, בה
מתו רבים מתושבי העיירה. נחום היה זה שה-
לך מחולה לחולה ועזר ככל שיכול.

אחרי מלחמת העולם הראשונה החלו נושבות
רוחות חדשות, וארץ ישראל נהייתה משאת
נפשם של רבים מצעירי רוסיה הגדולה. כל
צעיר וטוב נטל חלק בפעילות ציונית ונחום,
כמובן בין הפעילים ביותר. שניים מבין מש-
פחת הירשפלד קיימו בגופם משאת נפשם של
רבים רבים ועלו הראשונים. צבי ז"ל עלה
ב־1920, ונחום ז"ל ב־1924.

ולא אוכל מבלי להזכיר את טרחתו הרבה
של נחום כדי להעלותני ארצה. יחד עם בעלי
לעתיד, משה גרבר, היו חברים בקבוצת „הסו-
לל“ והוא שהשפיע עליו לשלוח לי דרישה מב-
לי שהכירני. מאז עלייתי ארצה לא נותק הקשר
בינינו אף פעם והידידות בין משפחותינו נמ-
שכת עד היום הזה. מלכה לברטוב-גרבר

משפחת הירשפלד מנתה אחד עשר ילדים,
בעיירה הווהלינית באראשי, שם גרו כמאה מש-
פחות יהודיות.

נחום היה בבאראשי עד סיימו את ה„חדר“
ואח"כ נסע ללמוד בישיבות זווהיל וסלבוטקה.
לאחר שנים, בחזור הביתה היתה משפחתו גאה
בו ביותר, כי הוא היחיד מכל הילדים שהצליח
לקנות תורה ודעת מחוץ לעיירה. נחום היה
מעורה בחיי החברה במקום וכן למד נגינה על
כנור, וכשקמה להקה דרמטית בבאראשי היה

יצוא של \$ 20,684,066.

היצוא בשנת 1971 עשוי להסתכם ב-35,000,000 דולר
עברו רק שלוש וחצי שנים.

מהתחלה צנועה במחצית השניה של שנת 1967 שבה ייצאנו גרבי מכנס
בשווי של מליון דולר ועד ליצוא של שנת 1970 שהסתכם בלמעלה
מ-20,000,000 דולר.

היצוא של השנה הקנה לנו את התואר —
היצואן הגדול ביותר במדינה.

גבור מפעלי טקסטיל בע"מ

צינקל בע"מ

יצרני צנורות מתכת קלים
ומטלטלים להשקאה והמטרה

1. צנורות השקייה מאלומיניום $4\frac{1}{2}$ " עד 14 " ובאורך עד 18 מטר.
2. מסגרות בנין מאלומיניום, חלונות, דלתות, מחיצות וחזיתות.
3. פרופילים מאלומיניום לתעשייה וארכיטקטורה.
4. פחי אלומיניום שטוחים וסרטים גלולים.
5. צנורות ברזל מגולבנים, מוברגים ושחורים $\frac{1}{2}$ " עד 2 ".

משרד טכני: תל-אביב, רחוב העליה 33, טלפון 824790, 822048
המפעל וההנהלה: איזור התעשייה החדש פתח-תקוה, טל. 913355-4-3-2-1

חברת ברי בע"מ

נויכלי-מזון

אזור-אשקלון

סוכנים כלליים של תה מלרוז

(MELROSE)

טלפון 844940